

Muxtar
Dadaşovun
süngüyə
çevirdiyi
kameranı

»»» səhifə 11

“Onda gərək
Məlikməmməd
nağılını orta məktəb
dərsliklərindən
çıxaraq”

»»» səhifə 12-13

Xain qardaşını
hörmətlə
dəfn edən
sultan -
II Bəyazid

»»» səhifə 15

Cənubi Azərbaycan milli hökumətinin müdafiə naziri Cəfər Kavian haqqında bilmədiklərimiz

Generalın şərəfli və kədərli həyat tarixçəsi

»»» səhifə 4

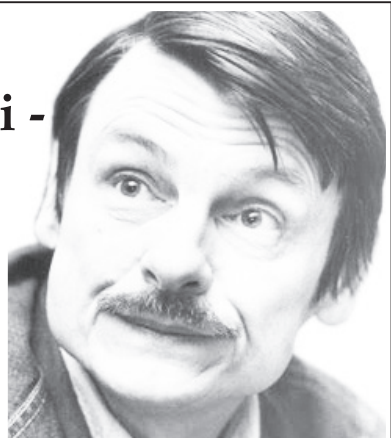

Fazil Rəhmanzadə
və Elşad Eyvazlı
“Atalar və oğullar”
layihəsində

»»» səhifə 8

Kinonun
mistik şairi -
Andrey
Tarkovski

»»» səhifə 23

ANONS

Türkiyə səfiri
Tərcümə Mərkəzində
»»» səhifə 3

Bəktəşilik - bütün
dinləri birləşdirən
sufi təriqəti
»»» səhifə 7

“Troya atı” üçün
məzhəkə
»»» səhifə 10

Şamil Mahmudbəyov:
Ötən ömrün
akkordları
»»» səhifə 16

Vasif Adıgözəlov
haqqında sənədli
ekran əsəri
»»» səhifə 17

Səxavət Sahilin
poetik nar silsiləsi
»»» səhifə 18

Akutaqava
Rünoskenin “Bal”ı
»»» səhifə 19

Zəhərli göbələkləri
necə seçmək olar?
»»» səhifə 21

“Türkiyənin
Di Kapriosu”
küçədə yaşayır
»»» səhifə 24

Prezident İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva "Milan Expo 2015" Beynəlxalq sərgisində Azərbaycan pavilyonunun açılışında iştirak etmək üçün iyulun 8-də İtaliya Respublikasına işgüzar səfərə gəliblər.

***

Iyulun 9-da "Milan Expo 2015" Ümumdünya sərgisindəki Azərbaycan pavilyonunda "Milli gün" təşkil olunub.

"Milli gün" çərçivəsində Azərbaycan pavilyonunun rəsmi təqdimat mərasimi keçirilib.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva mərasimdə iştirak ediblər.

Tədbirə, həmçinin İtaliya hökumətinin nümayəndələri, ictimai xadimlər, bu ölkədəki diplomatik korpusun təmsilçiləri və digər nüfuzlu qonaqlar da qatılıblar.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva və qızı Leyla Əliyeva "Milan Expo 2015" sərgisinin ərazisinə gəldilər.

"Milan Expo 2015" də Azərbaycan milli pavilyonunun təməli 2014-cü ilin iyulunda qoyulub. Ümumilikdə pavilyonda hazırlıq və tikinti işləri 18 ay ərzində davam edib. Azərbaycan milli pavilyonu üzrə təşkilatı işlər Heydər Əliyev Fondu və Heydər Əliyev Mərkəzi tərəfindən aparılıb. Ümumi sahəsi 1800 kvadratmetr olan dördmərtəbəli milli pavilyon sərginin builki devizinə uyğun olaraq Azərbaycanın tarixi və mədəni irsini, zəngin ekoloji potensialını, flora və faunasının zənginliyini, nadir biomüxtəlifliyini tərənnüm edir. Bu layihənin hazırlanması üçün 300-dək yerli və xarici mütəxəssisin cəlb olunduğu işçi qrup yaradılmışdı.

Milli pavilyonumuzda iştirakçı ölkələr arasında yeniliyə imza atılaraq "Mirroring Baku" - Bakı ilə birbaşa əlaqə yaradılıb. Belə ki, milli pavilyonun girişində güzgü formasında, insan ölçüsündə dalğavari oturmaqla tamamlanmış monitor quraşdırılıb. Belə bir monitor Bakıda - Heydər Əliyev Mərkəzinin qarşısında da var. Bu monitorların hər ikisi vəhdət təşkil edərək bir-biri ilə əlaqədə olur. Pavilyonla tanış olan şəxslər monitorun qarşısında durmaqla Bakıda monitor quraşdırılan məkanı görür, buradakı insanlarla əlaqə saxlayırlar. Həmçinin paytaxt

İlham Əliyev İtaliyaya işgüzar səfər edib

Bakının sakinləri, şəhərimizin qonaqları da Azərbaycan pavilyonu və onun ziyarətçiləri ilə tanış olmaq imkanı qazanırlar. "Mirroring Baku" adlı bu layihə Şərqi ilə Qərbi arasında körpü rolunu oynayan Azərbaycanın paytaxtı Bakı ilə sərginin minlərlə iştirakçısının əlaqəsinə şərait yaradır.

Azərbaycan pavilyonunda əvvəlcə Bakı ilə videoəlaqə yaradıldı. Heydər Əliyev Mərkəzinin əməkdaşı Məhəbbət Mehdiyeva Prezident İlham Əliyevi salamladı.

Xüsusi konsepsiyada dizayn edilmiş pavilyonda 6 ay ərzində müxtəlif təqdimatların keçirilməsi nəzərdə tutulur. "Milan Expo 2015" başa çatdıqdan sonra Azərbaycan pavilyonunun sökülərək yenidən Bakıda qurulması və ziyarətçilərin istifadəsinə verilməsi nəzərdə tutulur.

Prezident İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyevaya Azərbaycan milli pavilyonunun konsepsiyası barədə məlumat verildi.

Pavilyonda qurulmuş üç biosfer ətraf mühitini və qədim mədəniyyətini daim harmoniyada saxlamağı və qorumağı bacaran Azərbaycanı təcəssüm edir. Pavilyonun dalğavari taxta divarları Azərbaycana xas olan küləyin, həmişə burada dövr edən mədəni və yaradıcı axının rəmzidir.

"Milan Expo 2015" üçün yaradılmış "Azərbaycan. Biomüxtəliflik xəzinəsi" pavilyonu Şimal və Cənub, Şərq və Qərb arasında körpü rolunu oynayan bu diyarın bənzərsiz təbii və mədəni xəzinəsini əks etdirir. "Mədəniyyətlərin kəsişməsi" biosferi ziyarətçiləri ölkənin ən mühüm tarixi və mədəni məkanlarına səyahətə aparır. İkinci biosfer - "Biomüxtəliflik" ölkənin təbii biomüxtəlifliyinə və mədəni irsinə həsr olunub. Bu biosferin mərkəzdəki konstruksiya Azərbaycanın zənginlik rəmzi olan nar ağacını təcəssüm edir. Növbəti biosfer "İnnovasiya və ənənə" adlanır. Burada kökləri səmaya istiqamətlənmiş ağac fiquru var. Bu, rəmzi olaraq Azərbaycan xalqının ənənəyə sadiqliyini, eyni zamanda, gələcəyə yönələn innovativ ölkə olduğunu göstərir.

Pavilyonun birinci mərtəbəsi "Səslər simfoniyası" adlanır. Burada Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti, coğrafiyası barədə məlumatlar təqdim olunur. İkinci mərtəbədə - "Rənglər simfoniyası"nda iqlim, landşaft və bioloji müxtəliflik məlumatları çatdırılır. "Dadlar simfoniyası" adlanan üçüncü mərtəbədə milli mətbəx və orqanik qida məhsulları barədə məlumat və nümunələr təqdim edilir. Bu mərtəbədə, həmçinin "Bakını kəşf et" və "Azərbaycan simaları" bölmələrində fotolar, xəritələr, müxtəlif sahələri təmsil edən azərbaycanlıların portretləri vasitəsilə ölkəmiz və insanlarımızla interaktiv tanış olmaq mümkündür. Eyni zamanda, Azərbaycanda 9 iqlim qurşağının mövcud olması, ölkəmizin beynəlxalq qurumlar tərəfindən dünyanın 25 biomüxtəliflik məkanından biri kimi göstərilməsi də milli pavilyonumuzda əksini tapıb. Bundan əlavə, pavilyondakı monitorlarda Azərbaycanın musiqi və kinematografiya inciləri, adət və ənənələrinə, incəsənətinə dair müxtəlif materiallar nümayiş

etdirilir. Pavilyonun dördüncü mərtəbəsində - terrasda restoran fəaliyyət göstərir. Burada milli mətbəx və müxtəlif konsert proqramları təqdim olunur.

Milli pavilyonun həyatında yaradılan IDEA - Biomüxtəliflik parkında IDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi naminə Beynəlxalq Dialog) İctimai Birliyinin fəaliyyətinə dair məlumatlar, müxtəlif ekoloji layihələr təqdim olunur və ayləncəli proqramlar təşkil edilir.

Azərbaycanda biomüxtəlifliyin qorunması və ekoloji problemlərin həlli, milli təbii sərvətlərin bərpasının təmin edilməsi və mühafizəsi, yerli və beynəlxalq ekoloji layihələrin həyata keçirilməsi istiqamətlərində görülmüş işlər də pavilyonumuzun daxili tərtibatında əks olunub. Qeyd olunan istiqamətlər üzrə qısametrajlı videoçarxların çəkilməsi üçün bu günədək müxtəlif ssenarilər hazırlanıb. Ssenarilər əsasən qida, kənd təsərrüfatı, ekoloji resurslar, təbii landşaft, sosial inkişaf, ixrac və infrastruktur, mədəniyyət, incəsənət, ətraf mühitin qorunması və geni modifikasiya olunmuş (GMO) məhsulların yayılmasının qarşısının alınması istiqamətlərində aparılan işləri əhatə edir. Bu videomateriallar sərgi davam etdiyi müddətdə milli pavilyonumuzda təqdim olunacaq və ziyarətçilərin ölkəmizlə vizual tanışlığını təmin edəcək.

"Milan Expo 2015"ə hazırlıq ərafəsində Azərbaycanın müxtəlif regionlarında mövcud olan zəngin biomüxtəlifliyin, nadir landşaftların, təbii ehtiyatların və fərqli bölgələrdə yerləşən tarixi abidələrin foto və video çəkilişləri aparılıb. Bu məqsədlə 2014-cü ilin aprelindən bu ilin fevralınadək Bakı, Gəncə, Naxçıvan, Lənkəran, Yardımlı, Şəmkir, Şəki, Qəbələ, Şabran, Quba, Xızı, Siyəzən, Şirvan, Abşeron və digər şəhər və rayonlara dəfələrlə səfərlər təşkil edilib.

Sonra xatirə şəkli çəkirdilər.

"Milan Expo 2015" Təşkilat Komitəsinin rəyinə görə, Azərbaycan hazırlıq və quraşdırma prosesində ilkin mərhələdə iştirakçı dövlətlər qarşısında qoyulan tələbləri, pavilyonun məzmun və tərtibatı ilə bağlı təqdimatları ən tez yerinə yetirən ölkələr sırasındadır. Eyni zamanda, xarici mətbuat və İtaliyanın aparıcı KİV-ləri milli pavilyonumuzun tikinti və dizayn işlərinin yekunlaşdırılmasına görə Azərbaycanın lider olduğunu bildiriblər. Müxtəlif ölkələrin rəsmi nümayəndə heyətləri və sərginin rəhbərliyi Azərbaycan pavilyonunun dizaynına görə digərlərindən çox fərqləndiyini, seçilmiş mövzuya tam uyğun olduğunu qeyd ediblər. Ölkəmizin bu uğurları səbəbindən Ermənistan "Milan Expo 2015" də iştirakdan imtina edib.

Daha sonra Prezident İlham Əliyev "Milan Expo 2015" beynəlxalq sərgisində dövlət bayraqlarının qaldırılması mərasimində iştirak etdi. İtaliyanın və Azərbaycanın dövlət himnləri səsləndirildi və dövlət bayraqları qaldırıldı.

"Milan Expo 2015" sərgisinin baş direktoru Bruno Antonio Pasquino çıxış etdi.

Sonra Prezident İlham Əliyev mərasimdə çıxış etdi.

Çıxışlardan sonra dövlətimizin başçısı və xanımı sərgidəki İtaliya milli pavilyonu ilə tanış oldular.

İtaliyanın milli pavilyonun əsas konsepsiyası cəmiyyətin rifahının yüksəldilməsi, torpağın münbitliyinin artırılması üçün insanların istedadından səmərəli istifadəni, ətraf mühitin mühafizəsini ehtiva edir. Burada ziyarətçilər ölkənin zəngin mədəni irsi ilə tanışlıq və incəsənətinə daha yaxından bələd olmaq imkanı əldə edirlər. Pavilyonda, həmçinin İtaliyanın gözəlliyinin əsas ruhu olan füsunkar təbiət və möhtəşəm memarlıq abidələri ziyarətçilərin marağına səbəb olur.

"Milan Expo 2015" beynəlxalq sərgisi mayın 1-dən fəaliyyət göstərir. "Planetimizi qıdalandıraaq, həyat üçün enerji qazanaq" (Feeding the Planet, Energy for Life) devizi ilə keçirilən builki sərgidə 145 ölkə iştirak edir. Bu ölkələrdən yalnız 54-ü, o cümlədən Azərbaycan milli pavilyonla təmsil olunur. Digər ölkələr isə sərgidə yalnız stendlərlə iştirak edir. Sərgi oktyabrın 31-dək davam edəcək.

"Expo" ümumdünya sərgisi, həmçinin izləyici sayına, miqyasına görə məşhurdur. Bu il Milanda təşkil olunan sərgi hələ fəaliyyətə başlayana qədər - mayın 1-dək 11 milyondan çox bilet satılıb. Azərbaycan milli pavilyonuna mayın 1-dən etibarən 1 milyondan çox ziyarətçi gəlib.

Prezident İlham Əliyev İtaliya milli pavilyonunun xatirə kitabına ürək sözlərini yazdı.

Xatırladaq ki, ümumdünya "EXPO" sərgisi 1851-ci ildən etibarən keçirilir. Bu sərgi dünyanın müxtəlif ölkələrindən gələn ziyarətçi sayına görə Olimpiya Oyunları və futbol üzrə dünya çempionatlarından sonra üçüncü böyük beynəlxalq tədbir hesab olunur.

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi

Baş redaktor: Yaşar Əliyev

İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu

Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Mövlud Abdullayev, Feyziyyə, Nərinə Əliyeva, Leyla Əliyeva, Sevinc Fəda, Rəbiqə Nazımqızı

Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.

"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.

Tiraj: 1250. Sifariş: 2258

Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi, 74

Telefon: 595 16 05.

E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Türkiyə səfiri Tərcümə Mərkəzində

İyulun 9-da Türkiyənin Azərbaycanca fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri cənab İsmayıl Alpər Coşqun Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzində olub. Mərkəzin direktoru Afaq Məsud qonağı salamlayaraq, Türkiyə-Azərbaycan qarداşlığının qədim köklərindən, tarixin yaddaşında saxlanan ictimai-siyasi, milli-mənəvi bağlarındandır, dil və düşüncə qohumluğundan söz açıb:

“Sovet ideologiyasının ən sət qadağalar dönmündə belə, “türkçülük”, “Türkiyə” sözünün yasaq olunduğu ağır dövrlərdə də Azərbaycanca böyük bir Türkiyə sevgisi, Türkiyə həsrəti yaşanırdı. Yadımdadır, atam – Azərbaycanın tanınmış tənqidçi alimi Məsud Əlioğlu çətinliklə əldə etdiyi qədim türkülərin lent yazılarını gizli qəhərlə dinləyir, Yunis Əmrənin, Fazil Hüsni Dağlarcanın, Nazim Hikmətin şeirlərini sinədən əzbər deyirdi. Bu gün gənc nəsil Türkiyə-Azərbaycan arasında olan o keçilməz səddən, böyük Türkiyə yasağından xəbərsizdir. İstəyirəm, onlar da bilsinlər ki, indi bəlkə də sadə görünən Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərinin çox çətin, mü-

rəkkəb dövnləri olub. Və istəyirəm bunu da bilsinlər ki, dil və əqidə ortaqlığından qaynaqlanan Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığının təməli, əslində, daha dərin bir bağlandı üzərində – hər iki xalqın genetik yaddaşına hopmuş müqəddəs türk sevgisi, türk doğmalığı üzərində qurulub. Və bu gün hər iki ölkə arasında olan bütün münasibətlərin – ictimai-siyasi, sosial, mədəni bağlarındandır kökündə dayanan da məhz həmin bu doğmalılıq və sevgidir”.

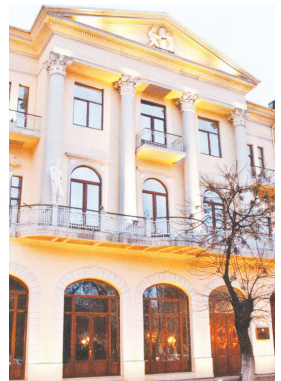
Daha sonra direktor, Tərcümə Mərkəzinin ən ağır maddi imkansızlığı dönlərində türk ədəbiyyatından ərsəyə gətirdiyi ədəbi nümunələrdən, artıq bir neçə dilə tərcümə edilmiş ikicildli “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası”ndan danışıb: “Bu gün Azərbaycanın Prezidenti möhtərəm cənab İlham Əliyevin dilə, ədəbiyyata, tərcüməyə verdiyi önəmin nəticəsidir ki, biz milli ədəbiyyatımızı layiq olduğu səviyyədə

dünyaya çıxarmaq iqtidarındayıq. Artıq rus, belarus və ərəb dilinə tərcümə olunmuş ikicildli antologiya, inşallah bu payız Moskvada və Minskə, gələn il Qahirədə nəşr olunacaq. Hazırda kitab türk dilinə tərcümə olunur, üzümüzə gələn il Ankarada, İstanbulda nəşri və geniş təqdimat mərasiminin təşkili üzrə danışıqlar aparılır. İkcildliyin ingilis, ispan, fransız və alman dilinə tərcüməsi də nəzərdə tutulub”.

Cənab İsmayıl Alpər Coşqun öz növbəsində Türkiyədə yaşanan Azərbaycan sevgisindən, Azərbaycanın uğurunun da, kədərindən də Türkiyə xalqı tərəfindən həyəcanla qarşılandığından söz açıb.

“Azərbaycan və Türkiyə əlaqələri xüsusunda qeyd etdiyiniz bütün hissələr qarşılıqlıdır. İndi gənclər rahatlıqla Türkiyəyə, Türkiyədən Azərbaycana gedib-gəlirlər, amma bir vaxtlar bu yolların qapalı olduğundan xəbərsizdirlər. Yeni nəsil bu rahatlığın qiymətini bilməli, anlamalıdır. Türkiyədə Azərbaycan sevgisi həmişə, sovetlər dönmündə də yaşanıb. Zeynəb Xanlarova Türkiyəyə səfərə gələndə, həyəcan yaşanırdı. Müasir dünyada bu görüşlər, əlaqələr çox rahatlıqla başa gəlir. Müasir texnologiyalar buna geniş imkanlar yaradır. Lakin gənc nəsil bilməlidir, bütün bu rahatlıq necə qazanılıb. Ulu öndərlər Heydər Əliyevin, Atatürkün xidmətləri burda əvəzsizdir. Tərcümə Mərkəzinin bu istiqamətdə gördüyü işlər təqdirəlayiqdir. Biz görülən bütün bu işlərin – Türkiyə-Azərbaycan ədəbiyyatlarının qarşılıqlı mübadiləsi körpüsünün özülünü daha əsaslı şəkildə qoymalıyıq. Bu, davamlı, uzunmüddətli bir iş birliyi olmalıdır”.

Görüşün sonunda qonağa Mərkəzin nəşrləri hədiyyə edilib.

Bəstəkarlar İttifaqının möhtəşəm layihəsi

Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı yeni mövsümdə görkəmli bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin dövlət səviyyəsində keçiriləcək 130 illik yubileyi çərçivəsində bir sıra tədbirlər reallaşdıracaq.

Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri, xalq artisti Firəngiz Əlizadə AzərTAC-a bildirib ki, sənətkarın musiqi irsinin və möhtəşəm publisistik əsərlərinin təbliği məqsədilə sentyabrın 18-də Üzeyir Hacıbəyli beynəlxalq musiqi festivalına start veriləcək.

Bundan əlavə, Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə “Üzeyir dünyası” adlı möhtəşəm layihə çərçivəsində Bəstəkarlar İttifaqı tərəfindən mühüm işlər görülür. Belə ki, həyata keçən layihə Üzeyir Hacıbəylinin bütün mövzularda müraciət etdiyi əsərlərinin toplanılması və kitab halına salınmasından ibarətdir.

Xalq artisti deyib ki, Bəstəkarlar İttifaqının layihə çərçivəsində fəaliyyətinin nəticəsi olaraq Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Üzeyir Hacıbəyli əsərlərindən ibarət 13 kitab çap olunub. Hazırda layihənin davamı olaraq bir neçə kitabın çap olunacağı da nəzərdə tutulub. Bütün kitabların xarici dillərə tərcümə ediləcəyi planlaşdırılır.

Sərdar Fərəcov yeni əsərlər üzərində işləyir

Bəstəkarlar İttifaqının katibi, əməkdar incəsənət xadimi Sərdar Fərəcov beynəlxalq festivallarda səslənəcək əsərlər üzərində işləyir.

Bəstəkar AzərTAC-a bildirib ki, Türkiyə Musiqi Dərnəyinin sifarişi ilə tanınmış şair Nəcib Fazil Qısqürəyin seçilmiş əsərləri əsasında hazırladığı oratoriya bu qəbildəndir. Simfonik orkestr, xor və 8 solist üçün yazılan bu əsər yaxın vaxtlarda hazır olacaq. Əsər Ankarada keçiriləcək musiqi festivalında səslənəcək. S. Fərəcov hazırda bir opera və bir balet üzərində çalışdığını da qeyd edib. Yaxın günlərdə baş tutacaq Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı və Türkiyə Bəstəkarlar Cəmiyyətinin ortaq layihəsi olan “6 bəstəkar və 6 şair” layihəsində bəstəkar da öz əsərləri ilə təmsil olunacaq.

Bəstəkar tamaşalar üçün yazılan musiqi sahəsindəki yaradıcılığını da davam etdirir. Son vaxtlar bəstəkar bu qəbildən olan “Nadir şah”, “Yaşlı xanımın gəlişi” və “Ölüləri qəbiristanlıqda basdırın” tamaşalarına musiqi əsərləri bəstələyib.

“Macar mətbəxi” jurnalının Azərbaycan haqqında xüsusi buraxılışı

Budapestdə nəşr olunan populyar “Macar mətbəxi” jurnalı Azərbaycan mətbəxi haqqında xüsusi buraxılış hazırlayıb. Azərbaycanın Macarıstandakı səfirliyindən APA-ya verilən xəbərə görə, məqalədə Azərbaycanın tarixi və coğrafi mövqeyi ilə bağlı qısa məlumat təqdim edilib, milli mətbəx nümunələrinin zənginliyi, süfrə mədəniyyəti, xalqımızın qonaqpərvərliyi və s. məsələlər müfəssəl şəkildə işıqlandırılıb.

Müəllif tərəfindən Azərbaycanın gözəl təbiətinin mədəni zənginliyə, mətbəx nümunələrinin çeşidliliyinə təsiri xüsusi vurğulanıb. Yazıda Azərbaycanda çay mədəniyyəti, çayın xüsusi hazırlanması qaydaları və süfrəyə gətirilməsi prosesi barədə də geniş məlumat verilib.

Qeyd edək ki, hər sayı maraqla qarşılanan bu jurnal oxucularının təkcə Macarıstanın deyil, həm də ayrı-ayrı ölkələrin kulinariya mədəniyyəti ilə yaxından tanış edir. Bu baxımdan jurnal özünəməxsusluğu, çoxçeşidliliyi və zənginliyi ilə tanınan Azərbaycan mətbəxinə dair xüsusi buraxılışın hazırlanmasında maraqlı olub.

Azərbaycanın Macarıstandakı səfiri Vilayət Quliyevlə görüşündə jurnalın redaktoru, Macarıstan baş nazirinin xanımı Aniko Levai bildirib ki, son illər ölkələr arasında əlaqələrin genişlənməsi, habelə Azərbaycanın mədəniyyəti, mətbəxi, turizm imkanları ilə tanışlıq istəyi onda bu səfərin baş tutmasına marağı daha da artırıb. Bu məqsədlə xanım Levai mayın birinci on günlüyündə Azərbaycanda səfərdə olub, Naxçıvan, Gəncə və Qəbələyə yollanıb, ölkə haqqında geniş və hərtərəfli məlumat əldə edib.

Misirdən Əlyazmalar İnstitutuna hədiyyə

Misir Mədəniyyət Mərkəzi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutuna 5 min adda kitab hədiyyə edib.

İnstitutdan Trend-ə verilən məlumata görə, bu ilin fevralında Misir Ərəb Respublikası səfirliyinin mədəniyyət attaşesi – Misir Mədəniyyət Mərkəzinin müdiri Əhməd Sami Elaidi AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun qonağı olan zaman İnstitutla Mərkəz arasında qarşılıqlı əməkdaşlığın yaradılması ilə bağlı bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub.

Artıq yaradılmış əməkdaşlığın nəticələrindən biri olaraq Misir Mədəniyyət Mərkəzi tərəfindən ərəb dilində 5 min adda kitabın elektron versiyası Əlyazmalar İnstitutuna hədiyyə olunub. Həmin kitablar İslam tarixinə və ərəb ədəbiyyatına dair əsərlər, eləcə də ayrı-ayrı ensiklopediyalar və poeziya topluslarıdır. Təqdim olunan nəşrlər arasında ərəb mühacirət ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Cübran Xəlil Cübranın ingilis dilində yazdığı əsərlərin ərəb dilinə tərcümələri, eləcə də Avropa ədəbiyyatından bir sıra digər tərcümələr var.

Hazırda Əlyazmalar İnstitutuna hədiyyə olunmuş ərəbdilli kitabların elektron bazasının yaradılması prosesi həyata keçirilir. Yaxın zamanda ərəbdilli kitabların elektron bazası oxucuların istifadəsinə verəcək.

Kitabevim.az-da şok endirim kampaniyası

Kitabevim.az kitab marketi oxucuların kitabına olan marağını artırmaq üçün böyük endirim kampaniyasına start verib. Bu barədə mağazanın icraçı direktoru Emin Sadıqov məlumat verib. O bildirib ki, mağazada seçilmiş 300 adda kitab 50 faizlik endirim ediləcək.

Kampaniyaya daxil edilmiş əsərlər arasında ingilis, türk, rus və Azərbaycan dilli nəşrlər yer alıb. Siyahıda yer alan kitabların adları kampaniya ərzində açıqlanacaq.

Bununla yanaşı “Hədəf” və “XAN” nəşrlərinə aid kitablara da 35 faizlik endirim olacaq.

Emin Sadıqovun bildirdiyinə görə endirim kampaniyası bununla yekunlaşdırılır. Oxucular mağazadakı digər kitabları da 25 faizlik endirimlə əldə edə biləcəklər.

Qeyd edək ki, kampaniya 11-15 iyul tarixlərində keçiriləcək.

KITABEVİM.AZ MAĞAZASINDAN
BÖYÜK ENDİRİM KAMPANIYASI!

S talin:
- Yoldaş Bağurov, sən kimsən?
Mir Cəfər Bağurov susur. Stalin təkrar edir:
- Soruşuram, sən kimsən?

Bağurov cavab verir:

- Siz ki bilirsiniz mən kiməm: Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi.

Stalin:

- Yox, sən əsl səfehşən!

Bağurov susur, Stalin davam edir.

- Sən Üçüncü Dünya Müharibəsini başlamaq istəyirsən? İstəyirsən ki, amerikalılar bizə nüvə hücumu hədiyyə etsinlər? Niyə Cənubi Azərbaycandan bizim silahlı qüvvələrin çıxarılması ilə bağlı əmrimi yerinə yetirmirsən?

Bir əşyanın tarixçəsi

Bakının sahilə baxan binalarından birində səs səsə qarışmışdı. Döyüş gedir, "Azadlıq" hayqırtıları, güllə və qılınc səslərindən qulaq tutulurdu. Bu, üzü dənizə baxan Azərbaycan İstiqlal Muzeyinin binasında "uyuyan tarixin" rüyalarından gələn səslər idi. Muzeyin guşələrini gəzdikcə, elə bilirsən, tarixi gəzirsən, sanki tarixin içində addımlayırsan. Şərəfli və kədərli Cənubi Azərbaycan tarixi guşəsinin ən dəyərli eksponatlarından biri Milli Demokratik Respublikanın müdafiə naziri, general-mayor Cəfər Kavianın mundiri, dəfələrlə auksionda yüksək qiymətə alınması təklif olunan qızıl işləməli "Səttarxan" ordeni, "21 Azər" medalı, Təbriz qoşunları komandanının qılıncı, Seyid Cəfər Pişəvərinin general Cəfər Kaviana yazdığı məktublar, sənədlər, əmr və nizamnamələrin surəti, Səttarxanla Cəfər Kavianın atası Məhəmmədəlinin birgə çəkilməmiş nadir fotosəkləri kimi sanki ovsunlayır. Anlağırsan ki, bura bir də gəlməlisən, nəyin, necə, niyə baş verdiyini öyrənməlisən, oxumalısan, bilməlisən. Amma bütün olayları sənə olduğu kimi, təhrif etmədən çatdıran olacaqmı?

Öyrənirəm ki, Cəfər Kavianın üç oğlu və üç qızı Bakıda yaşayır. Eksponatları muzeyə oğlu Marks Kavian Arazın o tayından minbir əziyyətlə gətirib və illərlə qoruyub-saxlayıb. Muzeyin əməkdaşları onunla əlaqə yaratmağımıza yardımçı oldular və biz, telefonda razılaşdıığımız kimi, elə İstiqlal Muzeyində görüşüb söhbətləşdik.

Cənubi Azərbaycan milli hökumətinin

Generalın

***

Cənubi Azərbaycan Demokratik Respublikasının müdafiə naziri olmuş Kavian Cəfər Məhəmmədəli oğlu 1895-ci ildə Təbriz yaxınlığındakı Səhlan kəndində, kəndli ailəsində anadan olub. İlk təhsilini ruhani məktəbində alıb. Atası Məhəmmədəli qardaşı İsrəfillə birlikdə azadlıq hərəkatının fəallarından, gizli inqilabi hərəkatın məşvəətçisi və Səttarxanın yaxın silahdaşı olub. Hərəkat yarıldıqdan sonra Məhəmmədəli həbs olunub və işgəncələrə dözməyərək vəfat edib.

Səttarxan hərəkatına fə dai kimi lap gənc yaşlarından qoşulan Cəfər Kavian, iki adla - gənc ikən Məşədi, milli hökumətin milli qoşunlar vəziri olanda isə General Cəfər Kavian kimi tanınır. İnqilabdan sonra isə qardaşını da götürüb mücahidlərlə birlikdə Bakıya pənah gətirir və iki qardaş 1912-1914-cü illərdə Bakıda yaşayaraq dərziyyətlə məşğul olurlar.

1914-cü ildə Cənubi Azərbaycana qayıdan Cəfər 1918-ci ilə qədər inqilabi fəaliyyətlə, Sosial Demokrat Partiyasının işləri ilə məşğul olur. Fasilələrlə Naxçıvanda və Bakıda yaşasa da, 1920-ci ildə gizli şəkildə yenidən Təbrizə qayıdır və Şeyx Məhəmməd Xiyabani hərəkatında milli fə dai başçısı kimi fəaliyyət göstərir. Şeyx Məhəmməd inqilabi məğlub olandan sonra Əbü'l-Yasin Lahrudi inqilabına qoşulur və fə dai başçısı təyin edilir. Hərəkat dayandırıldıqda isə, Kavian mühacirlərlə birlikdə Tiflisdə birləşmiş Qafqaz Partiyasına yazılır. 1922-1924-cü illərdə partiyanın göstərişi ilə Bakıya, Partiya məktəbində təhsil almağa gəlir...

Daha sonra İrana qayıdan Kavian 1930-cu ilin sonlarında həbs edilir. Məhkəmənin 3472/14 nömrəli qərarında deyilir: "Cəfər Kavian ona görə məsuliyyətə alınır ki, Bir may münasibətilə intibahnamələr nəşr etdirib Tehrandə yaymış. O, Kommunist Partiyasına mənsubdur. İrandakı və xaricdəki kommunistlərlə yaxından əlaqə saxlayır. İran məmləkətinə və onun istiqlaliyyətinə zidd bir adamdır. Ona görə də, Cəfər Kavianın yoldaşları İran qanun məcəlləsinin iyirmi yeddinci maddəsi ilə, Kavianın özü isə həmin qanununun iyirmi səkkizinci maddəsi ilə cəzalandırılaraq həbs olunurlar. Hökm yerinə yetirilir".

Kavian ömrünün çox hissəsini zindanda keçirib. Onu həbs edən Ələkbər xan ona zindanda olmanın işgəncələr verib, hətta qızı ilə görüşməyə belə imkan yaratmayıb. Bütün bu zülmələrə dözən Kavian Ələkbər xana deyib:

"Nə bacarırsan elə, bir gün gələcək, sənin paqonlarının yerinə mıx çalacağam". Marks müəllim deyir ki, on beş il sonra xəstə düşən Kavian öləcəyindən və qisasını ala bilməyəcəyindən ehtiyat edərək, Ələkbər xanın öldürülməsi üçün silahlı dəstə göndərir, zülmü dillərə dastan olan Ələkbər xan öldürülür və şah ölkədə yeddi günlük matəm elan edir. 1945-ci ildə Təbriz şəhərində "Nollar" adlı fə dai partizan dəstəsinin yaradılması haqqında Cəfər Kavianın qeydlərində belə yazılır: "Yerli mürtəcə hökumətin üzvlərindən biri olan Azərbaycan İttifaatı - Dövlət təhlükəsizlik idarəsinin rəisi general

ordusu İrana gəldikdən sonra azad edilərək Təbrizə qayıdır və 1944-cü ilə qədər Təbrizdə müxtəlif antifaşist, xalq partiyalarının yaranmasında yaxından iştirak edir.

1945-ci ildə Azərbaycan Demokratik Partiyasının yaradılmasından sonra partiyanın Mərkəzi Komitəsinin üzvlüyünə seçilir və Cənubi Azərbaycanda partizan hərəkatına başçılıq etmək ona tapşırılır. Milli hökumətin təşkili ərə fəsində hərbi nazir təyin olunaraq, general rütbəsinə qədər yüksələn Kavian göstərdiyi xidmətlərə görə MK-nın, Azərbaycan Milli hökumətinin və Milli Məclisin qərarı ilə "Səttarxan" ordeni və "21 Azər" medalı ilə təltif olunur.

Ələkbər xan Vəkili səhər evindən çıxıb işə gedərkən, əvvəlcədən müəyyən etdiyim yerdə dörd nəfərlik partizan (fə dai) dəstəsi tərəfindən (Sadıq Dadar, Əsi Şahbazi, Şahməmməd, Əhməd Vəkili) mənim göstərişimlə öldürülmüşdür. O şəxs Rəzaxan hökumətinin sadıq nökrü və Azərbaycan xalqının düşməni idi. O, 1930-cu ildə və ondan sonrakı illərdə azadlıqsevərləri öldürüb, işgəncəyə məruz qoymuşdur. O cümlədən, Təbriz həbsxanasında mənə və mənim ailə üzvlərimə də çoxlu əzab-əziyyət vermişdir. Mürtəcə və satqın Ələkbər xan Vəkiliyin ölümü yerli hökumət dərğahında işləyən vəzifəli şəxsləri daha da vahiməyə salır, hətta bəziləri şələ-şüləsini yığaraq Tehrana qaçırırlar".

Həbsdən sonra azadlığa çıxaraq yenidən Azərbaycanın Zəncan şəhərinə sürgün edilən Cəfər Kavian, 1941-ci ildə Sovet

- Atam bizi götürüb yenedən Təbrizə qayıdır, - deyərək, Marks müəllim söhbətinə davam edir. - O, inqilabi, anti-faşist təşkilatlarda çalışmaq bərabər, Pişəvəri, Şəbüstəri və Padiqanla birləşərək artıq Milli Hökumətin yaranması vaxtının yetişdiyi qərarına gəlirlər. Onun mükəmməl hərbi bacarığından istifadə etməyə başlayırlar. Atam partizan hərəkatına rəhbərlik edir. Bütün məsələlər öz həllini tapandan sonra Milli Hökumət yaradılır və Cəfər Kavian Milli Məclis tərəfindən Milli Hökumətin müdafiə naziri təyin olunur. Pişəvəri Milli Hökumətin görünən tərəfi idi, Kavian görünməyən tərəfi. Partizan hərəkatının yaradılmasından tutmuş, fə dailərin silahlanmasına qədər bütün işlər atamın səlahiyyətinə daxil idi. Fə dailər Təbrizi şahın zülmkar qoşununun əsarətindən xilas edirlər.

Təbriz nəzarətə götürüldükdən sonra şah ordusunun komandanı təslim olmaq məcburiyyətində qalır. 1945-ci ilin dekabr ayında komandan, general Ələkbər Dərəxşani təslim aktını imzalayır və ona həvalə edilmiş rəmzi komandan qılıncını Milli Hökumətin müdafiə naziri general Cəfər Kaviana təhvil verir.

Söhbət zamanı generalın oğlu atasının tarixi şəxsiyyət kimi tanınmamasının səbəblərindən danışdı. Dedi ki, tarixi faktlar bilərəkdən saxtalaşdırılır: "İstəyim odur ki, Milli Hökumət, Pişəvəri haqqında nəse yazmaq istəyənlər sənədlərlə, tarixi faktlarla tanış olsunlar. Bütün sənədləri İstiqlaliyyət Muzeyinə vermişəm.

Lakin bu tapşırığı Mir Cəfər Bağırov çox həvəsiz və ləng yerinə yetirirdi. O, yaxşı bilirdi ki, qoşun çıxarılsa, şah ordusu Demokratik Respublikanın bütün qurumlarını darmadağın edəcək, adamlara divan tutacaq.

Pişəvəri ilə telefon danışqlarında hər şeyi açıb-ağartmaq istəmir, qoşunlarımızın orada olmasından istifadə edərək adamların və gərəqli avadanlıqların sərhədin bu tayna keçməsi tapşırığını verirdi. Pişəvəri isə bu qərarla heç cür razılaşmaq istəmir, telefon xəttində az qala qışqırırdı: "Bu, xəyanətdir, biz belə danışmamışıdıq!"

Pişəvəridən söz düşmüşkən, Marks müəllim onun ölümü ilə bağlı səslənən müxtəlif versiyalara aydınlıq gətirir.

Salayev sürücü Qarnik Melikyanın ciblərini yoxlayarkən bir ədəd "Valter" tapançası və onun min manat pul tapır. Salayev onun yanında qarovul qoyub, xəstəxanaya, Pişəvərinin yanına gəlir. Onu gören Pişəvəri - "xəyanət, xəyanət, xəyanət" - deyərək, inildəyir. Salayev ondan soruşur:

Yoldaş Pişəvəri, avtomobil sizin, sürücü sizin, nə xəyanət? Pişəvəri isə bildirir ki, nə maşın onundur, nə sürücü:

"Hər ikisi Qulam Yəhyanıdır. İran şahı məni öldürə bilmədi, amma bunlar mənim axırıma çıxdı".

Hadisədən bir gün sonra canını tapşıran Pişəvəri Buzovnadakı Nobel bağında dəfn edilir. Marks müəllim deyir ki, bu hadisə baş verəndə onun on yaş olub.

Belə olan halda, onu dərhal həbs etdirdim. Bir müddətdən sonra mərhumun ailəsi və qohumları şikayətçi olmadıqlarını bildirdilər. Məhkəmə oğluma, sadəcə, şallaq cəzası kəsdi. Mən onun Təbrizdə qalmasını istəməyib, Bakıya, hərbi məktəbə göndərdim.

Bağırov atama deyir: - Sən düz iş görmüsən, bu, sadəcə, bədbəxt hadisə idi. Bilirsən, elə şeylər var, edirsən, amma sonra peşman olursan. Mənim oğlum döyüşdə həlak oldu. Mənə deyəndə ki, onun cənazəsini gətirək, vətəndə dəfn edək, razı olmadım. Krıma gedib, onu başqa əsgərlərlə birgə oradaca dəfn elədim. İndi buna peşmanam.

Heydər Əliyev ona kömək etmək istəyəndə atam etiraz etdi. Atamın etirazına qarşı böyük şəxsiyyət Heydər Əliyev səmimiyyətlə dedi:

- Hörmətli Vətən generalı! Biz polkovniklər Sizin qulluğunuzda dayanmağa həmişə hazırıq!

Bəli, bu, böyük Heydər Əliyevin hələ o dönəmlərdə millət təəssübünü çəkənlərə ehtiramının təzahürü idi.

Sovet hökumətindən ailəsinə Kavianın Fəxri Xiyabanda dəfn edilməsi təklif edilsə də, onlar heç vəchlə buna razı olmur. O, əmanət məzar kimi, nə zamansa yenidən doğulduğu şəhərdə dəfn edilməsi amalı ilə, taxta qutu içində Bakıdakı məzarlıqlardan birində dəfn olunur.

müdafiə naziri Cəfər Kavian haqqında bilmədiklərimiz

Şərəfli və kədərli həyat tarixçəsi

Gedib tanış olsunlar və görsünlər ki, Milli Hökluməti quranlar, yaradanlar kimlərdi, ona rəhbərlik edənlər kimlər".

1946-cı ildə yenidən Sovet Azərbaycanına pənah gətirən Cəfər Kavian ömrünün sonuna qədər burada yaşayır. Milli Hökumətin qısa müddətdə süquta uğramasında isə rəhbərlərin və fədailərin günahı yox idi. Demokratik Respublikanın süqutu haqqında Bağırovun köməkçilərindən biri olan Mütəllim Babayev xatirələrində təsadüfən Stalinlə Bağırovun telefon danışığını eşitdiyini deyirdi. Rəhbər Bağırovu, onun qoşunları Cənubi Azərbaycandan çıxarmaq tapşırığına əməl etmədiyinə görə tənbeh edirdi: "1944-cü ildə faşist Almaniyasına qarşı ikinci cəbhə hücumu başlayanda Stalinin yeni göstərişini aldıq: "Sovet silahlı qüvvələri Cənubi Azərbaycandan çıxarılmalı!"

Deyir, Pişəvəri İrandan Şimali Azərbaycana keçib, burada sığınacaq tapmış cənublularla görüşmək üçün rayonlara səfər edib. Nuru Quliyev və Qulam Yəhya Danişyan səfərlərində onu müşayiət edib. Gəncəyə gələndə səhər saat dördə Pişəvərinə oyaqlar ki, Şəkiyə qonaq gedirik. Günün o vaxtı qalxıb qonaq getmək münasib olmadığından, Pişəvəri getmək istəmədiyini bildirir. Yola çıxması olurlar. Nuru Quliyevlə Qulam Yəhya yuxularının gəldiyini bəhanə edərək arxa oturmaqlarda otururlar. Yevlax yaxınlığında sürücü Pişəvəri oturan tərəfi körpünün daşına çırpır. Pişəvəri yaralı halda Yevlax xəstəxanasına çatdırılır. Yevlax təhlükəsizlik şöbəsinin sədri Lətif Salayev hadisə yerinə gələrək maşının qabaq hissəsinin vurulduğunu görür.

Atası onu Pişəvərinin dəfninə aparıb. Mərasimdə Milli Hökumətin görkəmli simalarından Padiqan, Qiyami Pənahian, Azər, Qulam Yəhya və başqaları iştirak edib. Qulam Yəhya başı sarıqlı halda dəfnə gəlibmiş. Amma Qulam sonralar öz xatirələrində yazmışdı ki, Pişəvərinin öldüyündən üç ay sonra xəbər tutub. Marks müəllimin dediyinə görə, Əkrəm Rəhimlinin "Seyid Cəfər Pişəvəri" kitabının 195-ci səhifəsində yazılır ki, rəsmi toplantıda Pişəvərinin əmisi oğlu və bacısının əri olan Mirağa Azəri üzünü Qulam Yəhyaya tutub belə bir ittiham səsləndirir:

- Qulam Yəhya, Pişəvərinə sən öldürdün ki, onun yerinə keçəsən.

- Marks Kavian iddia edir ki, 1947-ci ildə Pişəvərinin fədailərlə görüşə general-mayor Cəfər Kavianla yox, məhz Qulam Yəhya ilə getməsi hələ də şübhə doğurur.

Sovet Azərbaycanına pənah gətirəndən sonra Cəfər Kavian Mir Cəfər Bağırovla tez-tez görüşmüş. Cəfər Kavianın istəyinə əsasən, Bağırov ona Razin qəsəbəsində üçotaqlı mənzil verir. O evdə indi oğlu Marks Kavian ailəsi ilə birlikdə yaşayır. Marks Kavian danışır ki, Bağırovla atasının arasında belə bir söhbət olmuşdu:

Bağırov: Eşitmişəm ki, siz oğlunuzu Təbrizdə güllələmək istəmisiniz?

Atam başa düşür ki, bunu ona xəbər veriblər: Yoldaş Bağırov, mənim oğlum bilmədən iş yoldaşını öldürüb. Bunu eşidən kimi evə gəlib onu güllələmək istədim, amma imkan vermədilər.

Bu vaxt Bağırovun gözləri dolubmuş. Sonralar o, oğlunun nəşini Bakıya gətirdə bildi.

Araşdırma zamanı məqalələrin birində yetmişinci illərdə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevlə Cəfər Kavianın münasibətləri haqqında məqam diqqətini çəkdi. Oğlu Marks deyir:

- Yadıma gəlir ki, Heydər Əliyev atamla tez-tez telefonla səmimi söhbət edərmiş. O, bizim yaşadığımız evə də gəlmişdi. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədr müavini vəzifəsində olanda o, bir gün atamı yanına dəvət etdi. Atam nasaz olduğundan, məni də özü ilə apardı. O vaxtlar atam darıxırdı, qüsesədən, kədərdən tez-tez xəstələnirdi. Təbriz hadisələrindən danışan zaman atamın halı pisləşdi. Heydər Əliyev dərhal ona təcili yardım çağırırdı və atama tibbi yardım göstərirdi. Ayrılanda atam paltosuna əl uzatdı.

"Əziz Kavian! Biz sənə, xalqına və Vətəninə olan borcunu artıqlaması ilə ödəyənə şəhadət veririk. Sənə pak məzarın qarşısında and içirik və səni əmin edirik ki, sənə amal və arzularını həyata keçirmək uğrunda son nəfəsimizə qədər mübarizə aparacağıq" Sadiq Padiqan.

İstiqlal Muzeyində tarixi şəxsiyyət - general-mayor Cəfər Kavianın oğlu Marks Kavianla söhbətimiz bitmək bilmirdi. Əlimdəki sənədlər, məqalələr haradan başlayacağıma bərdə qərarımı dəyişmişdi. Əlbəttə ki, "21 Azər" jurnalındakı Demokratik Respublikanın yaranmasına dair müxtəlif materiallar, publisist, istifadə edilən polkovnik-leytenant Şəmistan Nəzirinin "Yada düşdü" jurnalındakı "General Cəfər Məmmədzadə" adlı məqaləsi, "Azərbaycan" qəzetinin 20 dekabr, 1945-ci il sayında çıxan "Xalq Qoşunları vəziri Ağayi Cəfər Kavian" başlıqlı yazı, Cəfər Kavianın öz dəstxətti ilə yazdığı tərcümeyi-hal, 1975-ci ildə Cəfər Kavianın dəfn mərasimi zamanı Sadiq Padiqanın nitqi və digər sənədlər, yazılı, internet və video materiallar bizim, hadisələrə daha geniş prizmadan yanaşmağımız üçün kifayət edirdi, amma imkanlarımız məhduddur - cəmi iki qəzet səhifəsi. Mövzuya yenidən qayıdıb-qayıtmayacağımı bilmirəm, amma İstiqlal Muzeyinə həmişə gedəcəyəm!

FEYZİYYƏ

Sirvanşahlar dövlətində rəsmi olaraq sikkə zərbi işinə 861-ci ildən başlanmışdı. X əsrin birinci yarısından Azərbaycanda fəaliyyət göstərən zərbcxanalarda, o cümlədən Bakıda xəlifələrin adından Abbasi dirhəmlərinin zərbi prosesinə son qoyulur. Bu zaman Şərq ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda həyatın bütün sahələrində özünü göstərməyə başlayan dirçəlişin əlamətləri görünməyə başlayır. Bu ilk rüşeymlər sırasında, sikkə zərbi işində, deməli, pul təsərrüfatında və ticarət əlaqələrində özünü büruzə verən gümüş böhranını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Mahiyyət etibarı ilə bu hadisə bir çox inkişaf etmiş Şərq ölkələrində iqtisadiyyatın və iqtisadi əlaqələrin görünməmiş bir həddə çatması demək idi. Qərbi ölkələri ilk dəfə gümüş dirhəmlərin hansı dəyərə malik olmasını intensivləşmiş beynəlxalq ticarət əlaqələri nəticəsində anlamağa başlayaraq, çox dəyərli əmtəə kimi, onları daşımağa başladılar. Bunun nəticəsində ilk dəfə Şərq ölkələrinin tarixində insanların yüzilliklərlə öyrəşdikləri, qəbul etdikləri gümüş dirhəmlərin tərkibi, dövlətlərin başçıları tərəfindən məcburi olaraq dəyişdirilir və kredit – müvəqqəti xarakterli ucuz metalların qarışığından kəsdirdikləri sikkələrin üz tərəfində dirhəm və ya sim sözü zərb edilməyə başlayır. Bu zaman ikinci böyük yenilik, xarici ticarət əlaqələrinin güclənməsi ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycanın daxili bazarlarına Bizansın qızıl solidləri və mis follislərinin daxil olması faktlarıdır.

(Əvvəli ötən sayımızda)

İçərişəhərdə, keçən əsrin ortalarından başlayaraq Bizansa aid xeyli miqdarda sikkələr aşkar edilmişdi. Onların sırasında 1944-1945-ci illərdə Şirvanşahlar sarayı ərazisində aparılmış qazıntılar zamanı tapılan Bizans imperatoru I Aleksey Komnenin (1089-1118) adından kəsilmiş qızıl solidi ilk qeydiyyatdan keçmiş tapıntılar sırasında göstərmək lazımdır.

Şirvanşahların paytaxtının Şamaxıdan Bakıya köçürülməsi, məhz bu intibahın və gümüş böhranının baş verdiyi zamana təsadüf edir. Aparılmış statistik təhlillərə görə, İçərişəhərdən son 70 ildə aşkar edilən, elmi ədəbiyyatda öz yerini tapan sikkə və dəfinə tapıntıları sırasında 60-63%-i XI-XIII əsrin əvvəllərində zərb edilmiş və dövriyyədə istifadə edilmiş sikkələrdir. Bu zaman Bakı bir şəhər kimi öz inkişafının kulminasiyasına, zirvəsinə çatmışdı. Burada Şirvanşahların adından zərb edilən külli miqdarda bilon sikkələr fikrimizi tam olaraq sübut edir. İlk dəfə kredit xarakterli bilon dirhəmlərin tərkibindəki gümüşün avarının düşünlümlü şəklidə aşağı salınması Şirvanşah Yəzid ibn Əhməd ibn Məhəmmədin (974-1027) və Salman ibn Yəzid ibn Əhmədin (1049-1053) zamanında həyata keçirilməyə başlamışdı. XII əsrin birinci onilliyindən etibarən gümüş böhranı psixoloji həddi keçmişdi. Belə ki, Şirvanşahların adından zərb edilən sikkələrin üzərində aparılmış kimyəvi analizlərin nəticəsinə görə, gümüşün faizinin 0,089 milliqrama qədər düşdüyü məlum olur (21, s. 28-30). Belə sikkələr, əsasən, daxili bazarı və yaxın ölkələrlə ticarət əlaqələrini təmin edirdi. O cümlədən, üzərində zərb yeri və tarixi göstərilməyən Şirvanşah Fərruxzadənin Fəribürzün adından zərb edilən, cürbəcür qeyri-standart formalı sikkələr kütləvi şəkildə xeyli miqdarda Gürcüstanda, indiki Ermənistanda (Qərbi Azərbaycanda) aşkar edilmişdi.

Şirvanşahlar uzaq ölkələrlə ticarət əlaqələrində numizmatik baxımdan çox mükəmməl olan qızıl dinarlardan istifadə ediblər. Şirvanşahların nadir qızıl dinarları haqqında, əsasən, xarici ədəbiyyatda qısa məlumatlar var. Azərbaycan numizmatikasına aid elmi ədəbiyyatda bu cür sikkələr haqqında məlumat yoxdur.

Gümüş dirhəmlərin zərbi bu zaman kəskin şəkildə azaldığı üçün belə pullar nadir tapıntılar sırasına aiddir. İçərişəhərdə aşkar edilən sikkələr sırasında Hülakilər – Elxanilərin 100 illik hakimiyyəti zamanı zərb edilən sikkələr kəmiyyət etibarı ilə ikinci yerdə durur. Numizmatik materialların araşdırmalarına görə, Şirvanda zərbcxanaların yenidən fəaliyyətə başlaması monqol hökmdarı Arpa-Qaunun hakimiyyəti zamanı bərpa olunmuşdu. Bu zaman dövriyyəyə buraxılan sikkələr onun adından zərb olunurdu.

Hülakı xanın hücumlarından əvvəl Şirvanın monqollardan asılılığının göstəricisi olan sikkələrin üzərində Menqu – kaanın titulu olan kaan - al - adil və II Axsitanın adı Şirvanşah titulu göstərilmədən zərb edilirdi. Yenidən bu titul III Fəriburzün hakimiyyəti zamanı bərpa olundu. Bu zaman onun adından zərb edilən sikkələrdə monqol hökmdarlarının adı yoxdur. Bu cür sikkələr 653 h. ilinə qədər (1255-1256) zərb edilib. Belə standartlara məxsus sikkələri zərb etməyə hüququ yalnız ulu xaqanın iqamətgahına gedib bu hüququ ala bilən yerli hökmdarlara aid idi.

Bakı zərbcxanası

Görünür, Şirvanşahlar da bu zaman belə yüksək imtiyazı əldə edə bilməmişdilər.

İçərişəhərdən monqolların hakimiyyəti zamanı Cucilərə, Qızıl Orda xanlarına, Teymurilərə aid, əsasən, Bakıda zərb edilən ayrı-ayrı sikkə nominalları da aşkar edilmişdi. Bunların arasında elə sikkələr var ki, onlar yalnız Şirvanın mərkəzi şəhərlərində - Bakıda, Dərbənddə və Şamaxıda zərb edilib. Belə sikkə nümunələri siyasi hadisələrin gedişində qısamüddətli zaman çərçivəsində elə bu şəhərlərdə dövriyyədə olub. Belə maraqlı sikkə nümunələrindən Qızıl Orda hökmdarı Şadi bəyin adından Bakıda zərb edilən gümüş dirhəmlərin nümunələri «İçərişəhərin tarixi» muzeyinin fondunda saxlanılır.

Bakıda XV əsrin ikinci yarısında qısamüddətdə Şadi bəyin adından gümüş dirhəmlərin dövriyyədə olması haqqında ilk dəfə Y. A. Paxomov məlumat verib. Müəllif, Şeyx I İbrahimin Azərbaycan uğrunda Cəlairilərin, Cucilərin və Teymurilərin aparıcıları gərgin mübarizə illərində uzaqgörən siyasətlə sikkə zərbi işini Teymurun, Toxtamışın və yaxud Şadi bəyin adından həyata keçirməsi ilə Şirvanı dağıntılardan xilas etməsini göstərir. Sonralar həm Azərbaycanın qədim ərazilərindən, həm də başqa ölkələrdən aşkar edilən bəzi sikkə nümunələrinin araşdırılması nəticəsində daha dəqiq nəticələr əldə edilmişdi.

Belə ki, Bakıda XIV əsrin II yarısından XV əsrin sonlarına qədər ayrı-ayrı monqol-türk hökmdarlarının adından zərb edilən sikkələr Rusiyada, indiki Ermənistanda, Orta Asiyada, Dağıstanda, Tatarstanda, Gürcüstanda və digər ərazilərdə aşkar edilib. Hesab edirik ki, Bakı zərbcxanasının məmullarının belə geniş ərazilərdə yayılmasının bir səbəbi də Azərbaycanın XII-XV əsrlərdə ticarət əlaqələrinin daha da güclənməsidir. Burada həm ticarət yollarının dəyişməsi, həm də Bakı limanının rolunun güclənməsini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu zaman avropalıların Şamaxı ipəyinin sorağı ilə ucuz su yolu olan Qara dəniz – Xəzər vasitəsilə Şirvana çatmaları, əslində, Avropa pullarının bura axınına rəvac verdi. Şirvan ipəyi Bakı limanı vasitəsi ilə Həştərxana daşınır, sonra Volqa və Dona keçirilir, oradan da Venesiya tacirləri öz ticarət gəmilərində-qalerlərdə Azov dənizi ilə Avropaya aparırdılar. Əmir Teymur 1395-ci ildə Həştərxanı dağıtdıqdan sonra ticarət yollarının istiqaməti dəyişildi. Azərbaycandan Avropaya gedən mallar İran və Suriyadan keçməyə başladı. Bu zaman ilk dəfə Avropa mənşəli mənbələrdə indiki Xəzər dənizinin adı "Bakı dənizi" adlanır.

Həm keçən əsrin tapıntıları, həm də son illərdə aparılan arxeoloji qazıntılardan aşkar edilən numizmatik materiallar Bakının XV-XVI əsrin əvvəllərində tanınmış liman şəhəri kimi məşhur olduğunu sübut edir. Bu fakt, həmçinin əmtəə-pul münasibətlərinin inkişafının ən yüksək mərhələyə çatdığını göstərir.

1538-ci ildən yəni Səfəvi hökmdarlarının bu dövlətin mövcudluğuna son qoymasından sonra Bakıda zərb edilən sikkələr, əsasən, mis fuluslar olub. Bu cür mis sikkələrin üzərində mövcud olan elementlərin ciddi araşdırılması nəticəsində onların üz və əks tərəfində üstüörtülü şəkildə Bakının dövlətçilik rəmzlərinin olduğu aydınlaşır. Bu cür sikkələrin üzərində Bakının adı ərəb əlifbası ilə Bakuyya, Bakua kimi cürbəcür yazılışlarla zərb edilmişdi. Mis sikkələrin elmi təhlili göstərir ki, artıq XIV əsrin II yarısından başlayaraq, fulusların zərb edilməsi hüququ şəhərlərə həvalə edilmişdi. Bundan istifadə edən şəhər zərbcxanaları dövriyyəyə buraxdıqları mis fulusların möhüründə əksər hallarda zərb yerini və tarixini kifayət qədər aydın vururdular. Anonim xarakterli bu pulların üz və əks tərəflərində, əsasən, cürbəcür balıq, şir, dəvə və suitiyə bənzər məməlilər sinfinə aid canlıların obrazları, həmçinin Bakı zərbcxanası üçün xarakterik olan xətlə dairə və ətrafında altı ədəd nöqtəvari bəzək elementi orta əsrlərin sonuna qədər pul zərbi işində istifadə edilmişdi.

Göstərilən yüzilliklərdə hakimiyyətdə olan Dərbəndilər sülaləsinin apardığı uzaqgörən siyasət nəticəsində Bakı Yaxın Şərqin mühüm şəhərlərindən birinə çevrilmişdi.

Beləliklə, VII əsrdən başlayaraq Bakı zərbcxanası çox qısa fasilələrlə XIX əsrin əvvəllərinə qədər fəaliyyət göstərmişdi. Şəhərin Şirvanşahların paytaxtına çevrilməsi ilə pul zərbi işi, ehtimal ki, elə İçərişəhərdə, Şirvanşahlar sarayının daxilində yerləşmişdi. 1000 illik tarixə malik olan Şirvan dövlətçiliyinin mərkəzi şəhəri kimi Bakı dəhşətli Şamaxı zəlzələsindən (1191) 1538-ci ilə kimi öz statusunu saxlamışdı. 600 ilə yaxın paytaxt olan Bakı, sözsüz ki, öz zərbcxanasını həmişə qorumuşdu.

861-ci ildən rəsmi olaraq yaranan Şirvanşahlar dövlətinin, Kəsrənilər və Dərbəndilər sülalələrinin nümayəndələri, demək olar ki, öz sikkələrini, əsasən, Şamaxıda və Bakıda zərb etdirmişlər. Bəzi vaxtlarda, hətta vassal dövlətə çevrildikdə belə, Şirvanşahlar bu statusu saxlamağa müəyyən qədər nail olub. Bu gün, XXI əsrin birinci rübündə numizmatika elmi ilə az-çox məşğul olan hər kəs Şirvanşahların zərb etdirdikləri sikkələri yalnız onlara aid olan elementlərinə - xətt üslubuna, bəzək vasitələrinə və yaxud metalın rənginə, zərb formalarına görə, hətta anepiqrafıq (lal pullar-yazıları olmayan, yalnız bəzəklərdən ibarət olan) olsalar belə, təyin etməkdə çətinlik çəkmiş.

Qeyd etmək lazımdır ki, analogi balıq obrazları İçərişəhərdə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan saxsı qabların oturmaq hissəsində də aşkar edilmişdi.

İçərişəhərdən aşkar edilən numizmatik materiallar sırasında, əsasən, XVI əsrdən Azərbaycanın bütün ərazilərində tapılan Avropa ölkələrinin, gümüş və digər ucuz metalların qarışığından hazırlanan pullarını da qeyd etmək lazımdır. Belə dəyər vahidləri arasında say hesabına görə Rusiya dövlətinə aid olan qrivenniklər çoxluq təşkil edir. Bu fakt, öz növbəsində, XVIII-XIX əsrin I yarısında Rusiyanın Azərbaycanın işğal prosesinə məhz buradan başlamasını və Volqa-Xəzər su yoluna daha çox önəm verməsini bir daha sübut edir.

Beləliklə, Bakı zərbcxanası V əsrdən etibarən kiçik fasilələrlə XIX əsrin ortalarına qədər fəaliyyət göstərmişdi. İçərişəhərdən aşkar edilən erkən sikkə nümunələri burada antik dövrdən iqtisadi münasibətlərin, o cümlədən, pul və pul təsərrüfatının mövcudluğunu tam olaraq sübut edir.

Qənirə PİRQULİYEVA
İçərişəhər Dövlət
Tarix-Memarlıq Qoruyucu İdarəsi

Türk

sufizminin ən məşhur qollarından biri olan bəktəşilik təriqətinin yaranmasını xorasanlı Hacı Bəktəş Vəlinin adı ilə bağlayırlar. Bu parlaq şəxsiyyətin tərcümeyi-halı maraqlı məqamlarla zəngindir. O, monqol hücumlarından Asiyaya mühacirət edən bir ailənin övladı olub.

Hacı Bəktəşin öz fəlsəfi dünyagörüşünün mənbəyini böyük şair-filosof Əhməd Yəsəvidən götürdü-yü və imam Museyi-Kazımı özünə ustad hesab etdiyi deyilir.

Hacı Bəktəşin əsərləri qalmadığından onun təlimi haqqında əsaslı bir fikir yürütmək çox çətindir. Ərəb dilində yazılmış "Məqalət" adlı əsərin müəllifi olduğu iddia edilsə də, bu əsərin orijinalı qalmayıb.

Bəzi araşdırmaçılar Hacı Bəktəşin gəncliyində digər sufi təriqəti olan qələndəriliyə meyil göstərdiyini iddia edir.

Bu ehtimal xeyli inandırıcıdır.

Çünki sonralar türk coğrafiyasında geniş yayılmış bəktəşilik bir çox xüsusiyyəti ilə qələndəriliyi xatırladı.

Şeyx Bəlim Sultan

XVI əsrin əvvəllərində Bəlim Sultan bəktəşilərə şeyx olduğu dövrdə təriqətin portretinə son cizgilər vurulurdu. Bu dövrlərdə "Haqq-Məhəmmədli"

Bəlim Sultanın vaxtında bəktəşilərin əsas dəstəkçiləri zülm içində inləyən kasıb kəndlilər idi. Bu dövrdə təriqətə böyük axın başlamışdı. Bəktəşilik dayanmadan inkişaf edir, zaman keçdikcə çoxlu icma və məbədləri, ciddi ierarxiya qaydaları olan bir kastaya çevrilirdi. Xüsusi hazırlanmış mərasim və ayinləri, ciddi qaydalarla tənzimlənən qəbul və təqdimetmə mərasimləri, rəmzləri və paltarları olan bəktəşilər yaxın coğrafiyanın bütün təbəqələrinin diqqətini özünə cəlb etməyi bacarmışdı.

Bəktəşilərin ən ciddi təşkilatlanma dövrünü Bəlim Sultanın adı ilə bağlayırlar (1516-cı ildə ölüb). Onu piri-sani (ikinci pir) adlandırırdılar. Bəlim Sultan özünü Hacı Bəktəş Vəlinin davamçısı, varisi elan etmişdi. Onun apardığı islahatlar təriqətin nüfuzunu daha da artırmışdı.

XVI əsrin ikinci yarısından isə bəktəşilər ata qardaşlığının ən yüksək postunu – Dədə-baba vəzifəsini yaratdılar. Bu vəzifə seçkili idi və ona yiyələnmək üçün mərkəzi məbəddən olan səkkiz atanın səsverməsindən keçmək lazım gəlirdi.

İnanc sistemi

Bəktəşiliyin islamdan əvvəlki şamanizm, buddizm və İran dinlərindən təsirləndiyi də deyilir. Əski türklərdən qalma ər-arvadin birlikdə kumuz içmə mərasimi bəktəşilikdə də qorunub saxlanırdı. Manixeyçilikdən isə bu təriqətə yeni daxil olan insanları digər üzvlərə təqdimetmə mərasimi keçmişdi.

Məşhur "əlinə, dilinə, belinə sahib ol" düsturunun da manixeyçilikdən gəldiyi deyilir. Bəktəşilikdə tənəsüx (ruhun bir bədəndən çıxıb başqa bir bədənə köçməsi) və bir sıra başqa dinlərdən gələn inancların olduğunu görürük.

Bəktəşilərin çox güclü təbliğat maşınları olub. Onlar getdikləri yerlərdə yerli inancları tezliklə islamaşdırırdı, onlara hörmətlə yanaşaraq təriqətlərini yayırdılar. Rumıniya, Bolqarıstan, Yunanıstan və Albaniyada belə olmuşdu – dərvişlər yerli xristianları bu yolla asanlıqla islama gətirmişdilər.

Bəktəşilikdə məhərrəmlik mərasimi də xüsusi qeyd olunub. Sazın müşayiəti ilə nəfəs deyilən ilahilər oxunub. Onlar Həzrət Əlinin adını uca tutub, şüa bayram və ayinlərini icra ediblər.

Bəktəşilərin Şah İsmayıl Xətəinin şeirlərini təbliğ etməsi haqda məlumatlar da var. Zorla müsəlman edilmiş xristianların da çox vaxt üzvlərini bəktəşiliyə tutduğunu deyilir. Bəziləri Hacı Bəktəşin xristian uşaqlarından təşkil olunan yeniçrilərə xeyir-dua verdiyini yazır.

Hacı Bəktəş böyük mütəsəvvif idi. Başına dördkünc tac qoyurdu. Bu təsəvvüfün dörd qapısı – şəriət, təriqət, mərifət və həqiqət mərtəbələrinə işarə idi.

Təriqətin maliyyə işləri vəqflər vasitəsi ilə həyata keçirilirdi. Başqa sufi təriqətlərindən fərqli olaraq, bəktəşilərin yalan şəkəllərinin olduğu da yazılır. Bu şəkəllərdən istifadə, siyasi məqsədləri həyata keçirmək, əsas ideyaları qorumaq və yaymaq üçün məqbul hesab edilirdi.

Bir çox Qərb müəllifləri bütün sufi təriqətlərini orden hesab etsələr də, əslində, az-çox bu anlama uyğun gələn bəktəşilik və səfəvilikdir. Çünki başqa sufi təriqətlərinin əksəriyyətində katolik ordenlərinə xas olan ierarxiya nərdivanı olmayıb.

Hamıya açıq olan qapı

Bəktəşilik də digər sufi təriqətləri kimi heç bir ayrı-seçkilik etmədən bütün dinlərdən olan insanlara könül qapısını taybatay açıq, istənilən insan üçün nicat qapısı olduğunu deyirdi. Türk-islam coğrafiyasında əsrlərin şəriət hökmdarlığının içində yetişib, böyüyüb mübarizə aparıb bu günlərə gəlmək də məhz bu qədər tolerant olmaqla, bütün dünyanın dinlərini bir bəktəşi ocağında, bir dərviş qəlbində birləşdirmək mümkün idi.

Bəlkə bütün sirr də elə buradadır...

MÖVLUD

Bəktəşilik

bütün dinləri birləşdirən sufi təriqəti

Qələndərilər kim idi?

Onlar hinduizm-buddizm ənənələrindən təsirlənən və adətən, sədəqə yığmaqla dolanan dərvişlər idi. Ən zəruri şəxsi əşyalardan savayı, heç bir əmlaka sahib olmazdılar. Sərgərdan həyat tərzini sürən qələndərilər ömür boyu evlənməmək haqda əhd edirdilər. Bu təriqətin nümayəndələrinin çoxunun spesifik xarici görünüşü olardı; onlar başlarını, üzvlərini, biğ, saqqal, hətta qaşlarını da tərtəmiz qırıxdırar, gödək xırqə geyərdilər. Qələndərilər başlarına uzun papaq qoyar, ağır dəmir bəzəklər – boyunbağı, üzük, bilərzik və s. taxardılar. Onların həyat tərzini çox sadə idi. Bahalı olan bütün şeylərdən qaçar, həmişə güclü olar, daim səfərlərdə olar, heç vaxt özlərinə ev tikməzdilər.

Qələndərilərin bütün bu sadalanan dərvişanə xüsusiyyətləri Hacı Bəktəşin panteist dünyagörüşünə də böyük təsir göstərmişdi. Lakin bəktəşiliyə təsir edən tək qələndərilik olmamışdı...

Hürufilərlə yaxınlaşma

Bəktəşilik XIV-XV əsrlərdə hürufiliyin güclü təsirinə məruz qalmağa başladı. Buna səbəb isə Teymur tərəfindən təqib olunan Fəzlullah Nəiminin edamından sonra pərən-pərən düşən hürufilərin böyük hissəsinin Anadoluya gəlməsi oldu. Bu əlaqələrlə bağlı çox maraqlı faktlar mövcuddur. Hətta İmadəddin Nəsiminin Anadoluda Hacı Bəktəşlə görüşmək istəməsi, amma ikincinin ehtiyatlılığı üzündən bu görüşün baş tutmaması barədə yazan müəlliflər də var.

Bu yaxınlaşmanın təbii səbəbləri var idi. Belə ki, Anadoluda təqib olunan bütün sufi təriqətləri, o cümlədən, hürufilər bəktəşi ocaqlarına üz tuturdular. Bir müddət sonra bəktəşilər də Nəimini müqəddəs saymağa başladılar. İki müxalif sufi təriqətinin bir araya gəlməsi isə, əlbəttə, şəriətlə hökm verən hakimlərin qorxulu rəyası idi. Çünki sufi təriqətləri insana zülm edilməsinə qarşı çıxır, dünyaya malına bağlılığı pisləyir, xalqa zülm edən valiləri tənqid edirdi.

şəklində ifadə edilən üluhiyyat məfhumu meydana gəldi və on iki imamın mənavi rəhbərliyini qəbul edən imamət sistemi bəktəşilərin də əsas simvoluna çevrildi. Bu tarixi qərardan sonra onlar on iki imamı nəzərdə tutan on iki guşəli ulduz şəklində boyunbağı taxmağa başladılar. (Tarixən bəktəşilərə bağlı olan yeniçrilərin bayrağında da şüa simvolları kimi Həzrət Əlinin Zülfüqar qılıncı və ələm rəsmlərinə çox rast gəlinib).

Bir sıra müəlliflər nikahsız yaşamaq fikrinin Bəlim Sultanın ideyası olduğunu güman edirlər. Bu islahatlarla razılaşanlarla yanaşı, (bu qisim özünü "çələbi" - Hacı Bəktəşin davamçısı sayırdı) razılaşmayanlar da olmuşdu. İkinci qrupda olub islahatlara qarşı çıxanlar isə "ata" adlanırdılar.

Bəlim Sultandan sonra bəktəşilərin əsas ocağı sayılan Pir Evi və qardaşlığa rəhbərlik çələbilərdə qaldı.

A talar və oğullar mövzusu bəşər övladının yaradılışından mövcud olub. Bu məsələ məişətdən tutmuş elmin, sənətin müxtəlif sahələrində də zaman-zaman bəzən yumşaq, bəzən isə çox sərt formada ifadə olunan fikir ayrılıqları, yaxud oxşarlıqları şəklində təzahür edib.

Elə biz də rubrikamızda bu məsələlərə toxunmağa, yaşlı və gənc nəsli təmsil edən sənət adamlarını sözlərini yaxşı mənada üz-üzə qoymağa, onların müxtəlif hadisələrə yanaşmalarını aydınlaşdırmağa və bu yanaşmaları sizlərə təqdim etməyə çalışacağıq.

"Atalar-oğullar" rubrikasının budəfəki qonaqları jurnalistlər Fazil Rəhmanzadə və Elşad Eyvazlıdır.

- Çox zaman indiki mətbuatımızı sovet dövrü ilə müqayisə edirlər. Necə düşünürsünüz, bu müqayisə zamanı hansı oxşarlıqlar və fərqlər ortaya çıxır? Müstəqillik dövründən sonrakı medianın üstünlükləri və çatışmazlıqları nədədir?

Fazil Rəhmanzadə: Məsələyə müxtəlif aspektlərdən yanaşmaq olar. İndi jurnalist sərbəstdir, nə Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin, nə də senzuranın nəzarəti var, müxbir özü öz ağasıdır, o, istədiyi mövzuda yazıya bilər. Bu, sevindirici haldır ki, özünüifadə üçün jurnalistin geniş imkanları var. Əlbəttə, müstəqillik böyük nemətdir, amma yaxşı şeyləri götürmək lazımdır. O, zaman mətbuatda çalışanların 95 faizi peşəkarlar idi. Qəzetə işləməyə gələn müxbir şöbə müdirinin yanında 6 ay təcrübə keçirdi. Özünü yaxşı göstərəndən sonra şöbə müdiri redaktora məktubla müraciət edirdi ki, bu adamı işə götürmək olar. "Bakı" qəzetində sənaye şöbəsinin müdiri vardı - Səfər Məmmədov. Tikinti işini mühəndis səviyyəsində bilirdi. İnşası gecikən obyektlərə gedirdi, tikinti müəssisələrində yeyinti faktlarını üzə çıxarırdı, araşdırma aparıb çox ciddi yazılar yazırdı. Yaxud elə özümün misal çəkim, mədəniyyət şöbəsində işləyə-işləyə İncəsənət İnstitutunu bitirdim. O illərdə qazandığım bilik və bacarıqlarım əsasında Zeynəb Xanlarova, Nəsimə Zeynalova, Rəşid Behbudov, Lütfiyar İmanov, Şəmsi Bədəlbəyli, Əfrasiyab Bədəlbəyli, Tahir Salahov, Müslim Maqomayev haqqında kitablar yazdım.

Elşad Eyvazlı: Əvvəla, sistemlər fərqli olduğu kimi, həmin sistemlərdə mövcud olan şərtlər və onlara münasibət də fərqlidir. Təbii ki, bu məqamlar özünü bütün sahələrdə, o cümlədən mediada da göstərir. Bildiyiniz kimi, jurnalistika bir qədər spesifik sahədir. Yəni mən ən yaxın qohumumu işə düzəldə bilərəm, amma o, yazı yazı bilmirsə, iki gündən sonra özü çıxıb getməli olacaq. Media sahəsində həmişə belə olub. Amma dəyişən məqamlar da var. Məsələn, o zaman uşaq idim, amma xatırlayıram ki, bizim rayona hər hansı bir jurnalist təcrübə keçməyə gələndə partiya komitəsinin birinci katibi olmasa da, heç olmasa, müavini, milis rəisi, rayon prokuroru onunla görüşüb söhbətləşməyə can atırdılar. Yəni jurnalistlə hesablaşırdılar. Hərçənd mətbuat azad deyildi, senzura vardı, müxbir istədiyi yazıyı yazıya bilməzdi.

Amma o zaman bir materialın üzərində bir həftə çalışırdılar. Amma indi cəmi bir neçə dəqiqəyə əlli yazıyı oxuyub sayta qoyurlar. Bu gün mediamıza yalan, böhtan və hətta təhqir də yol tapır. Sovet jurnalistikasında bütün bunlar ciddi nəzarətdə idi. Bununla belə, fikrim, bəlkə də, yaşlı nəslin xoşuna gəlməyəcək, mən sovet jurnalistikasını donuq jurnalistika adlandırardım. Orada sanki hər şey inkubatorun içərisindən çıxırdı. Çərçivə vardı. Müstəqillik jurnalistikasının həmin dövr mediasından mühüm fərqi bundan ibarətdir ki, söz azadlığı bərqərar oldu, hər kəs düşündüyünü yazıya bildi. Amma yenə də söz sözdür, sadəcə, o zaman jurnalist qələmədən istifadə edirdi, indi onun yerini klaviatura tutub. Bir məqama da toxunmaq istədim - nəsilərarası mübarizə bütün sahələrdə gedir. Bizim jurnalistikada isə sovet nəsli ilə müasir nəsillər arasında orta təbəqə passiv oldu, ənənələri ötürə bilmədi. Nəticədə özü də sıradan çıxdı. Mübahisə, müzakirə üçün məkan olmadı, arada uçurum yarandı. Bizdə bəzən deyirlər ki, müəyyən yaşdan sonra müxbir işləmək olmaz. Hərçənd jurnalistikada yaş senzi yoxdur. Bizim gənclər deyir, "mən hamıdan yaxşı bilirəm", yaşlılar da deyir: "onlardan jurnalist olmaz", çünki arada körpü rolunu oynamaq lazım olan nəsillər öz missiyasını yerinə yetirə bilməyib.

- Bu gün heç kəsə sərr deyil ki, jurnalistika sahəsində çalışanların əksəriyyətinin peşə təhsili yoxdur. Mediada müxtəlif sənət sahiblərinin imzalarına rast gəlmək olur. Belə çıxır ki, jurnalist üçün istedad və təcrübə daha vacibdir?

F.R.: Məsələn, görkəmli jurnalist Nəsir İmanquliyev də əvvəlcə Sənaye İnstitutunu bitirmişdi, sonradan işləyə-işləyə universitetdə - jurnalistika fakültəsində oxudu. "Vışka" qəzetinin baş redaktoru Fazil Muradaliyevin jurnalist təhsili yox idi, bu vəzifəyə öz istedad və təcrübəsi hesabına yüksəlmişdi. Əlbəttə, müxbirin istedadı varsa, o, ixtisasından asılı olmayaraq, bu sahədə çalışa bilər. Amma indi jurnalistdən çox şey tələb olunmur deyə, hamı bu sahəyə axışır. Heç kəs inciməsin, eynilə bu gün mən bunu müğənniliyə olan meyillə müqayisə edərdim. Səsi oldu-olmadı, hamı oxumaq istəyir, çünki nəzarət yoxdur. Əvvəllər Bədii Şura vardı, efiyə gedən bütün mahnılara o, cavabdeh idi.

Fazil Rəhmanzadə

1942-ci ildə anadan olub.

SSRİ Jurnalistlər Birliyinin üzvü olub.

Bir çox yaradıcılıq mükafatının sahibi və publisistik kitablar müəllifidir.

Sovet dövründə bir sıra qəzetlərdə çalışıb.

Fazil Rəhmanzadə:

"Redaksiya qınaqla üzləşəndə də deyirlər ki, xəbəri internetdən götürmüşük"

Amma bu gün maraq üçün istənilən taksiiyə oturub, radionu açmasını istəyin, bircə ciddi bəstəkarımızın mahnisini eşitməyəcəksiniz. Bəli, ara müğənniləri at oynadırlar. Bunun da bir günahı onları efiyə çıxaranlardadır, başqa bir günah da bu məsələyə toxunmaq, istəməyən, onları tənqid etməyən jurnalistlərdədir.

E.E.: Düzdür məsələn, Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsində tələbələrə Şirməmməd Hüseynov dərs deyir. Onunla bir qədər söhbət etmək kifayətdir ki, adam özünü jurnalistikanın içərisində hiss etsin. Amma deyək ki, başqa adamlar üçün media əlçatmaz sahədir. Mən özüm də jurnalistika fakültəsini bitirmişəm, BDU-nun doktorantıyam. Amma etiraf etməliyəm ki, bu gün Azərbaycanda bu sahədə yük qeyri-ixtisas sahiblərinin çiyinlərinə düşür. Bir misal çəkim, bildiyiniz kimi, jurnalistika və kitabxanaçılıq yaxın sahələrdir. 80-ci illərin sonu - 90-cı illərin əvvəllərində BDU-nun fa-

kültələrinin məzunları arasında rəqabət yarandı, məqsəd, istək, "kaş mən də jurnalistika fakültəsində oxuyardım" arzusu vardı. İkincilər media sahəsində birinciləri üstələdilər. Təbii ki, jurnalistika fakültəsini bitirən gənc üçün bu sahədə işləmək çox rahat idi. Amma kitabxanaçılar öz üzərlərində çalışıb ön plana keçə bildilər. Ümumiyyətlə, bu gün dünyanın hər yerində mediada peşə təhsili məsələsi arxa plandadır. Elə jurnalistlər var ki, heç ali təhsilləri də yoxdur, amma yazıya elə giriş verir, elə keçidlər edir ki, elə bilirsən, adam BDU-nun professorudur. Hamımız belə imzaları tanıyıyıq.

- Bu gün media ilə bağlı ən çox narahatlıq yaranan məsələlərdən biri də ədəbi dil normalarının gözlənilməməsidir. Təbii ki, qəzet-jurnal, televiziya dili danışığı dilinə maksimum yaxın olmalıdır, bununla belə dil normalarını da gözləmək vacibdir. Belə şəraitdə balans necə saxlamaq olar?

F.R.: Bu, yalnız peşəkarlıq sahəsində mümkündür. Sovet dövründə jurnalistikada dil çox saf idi, mübtəda-xəbər ardıcılığı ciddi şəkildə gözlənilirdi. Amma indi "qayıdacağam" yerinə "qayıdacam" yazırlar. Yaxud, dörd cür yazılan xəbər şəkilçisinin sonundakı "r" samiti ixtisar olunur. "Yoxdur" əvəzinə "yoxdu" formasını işlədirlər, söhbətin hansı zamandan getdiyi məlum olmur. Təbii, media dili danışığı dilinə yaxın olmalıdır, amma bu o demək deyil ki, biz şəkildən müsahibə alanda onu elə Şəki, qarabağlıdan müsahibə alanda Qarabağ ləhcəsində yazıya köçürməliyik. Mən idmanla yaxından maraqlanıram, bir müddət idman jurnalistikası sahəsində çalışmışam. Bu günlərdə qəzetlərdə belə cümlə oxudum: "Atletiko Madrid" komandasının türk əsilli futbolçusu Arda Turan gözəl baş tullanışı ilə qol atdı". Top yalnız qarından keçəndən sonra qol ola bilər, üstəlik, "qol atmaq" ifadəsi bizdə yoxdur, bu, Türkiyə türkcəsindən gəlir, bizdə "topu zərbə ilə vurmaq" ifadəsi var.

Elşad Eyvazlı 1973-cü ildə anadan olub.

Müxtəlif qəzetlərdə çalışıb.

Parlament Jurnalistlər Birliyinin sədridir.

Modern.az xəbər saytına rəhbərlik edir.

Elşad Eyvazlı:

“Yazının maraqla oxunduğunu görəndə özümüzlə bəraət qazandırırıq ki, camaat bunu istəyir”

Yaxud yenə türkcədən dilimizə keçmiş “skandal” sözünü götürək, bunun qarşılığı var – qalmaqal, dava, mübahisə və sair. Üstəlik, “skandal” özü də türk sözü deyil, onu işlətməyə nə ehtiyac var? Müasir jurnalistikamızda orfoqrafik prinsiplər kobud şəklidə pozulur, bəzən “elektrod” sözünün “eliktrod” şəklində yazılmasının şahidi oluram. Görünür, dil biliklərinin özü də kifayət qədər yaxşı deyil. Korrektorları ixtisar edirlər ki, ştat azalsın, əlavə xərc olmasın, nəticəsi də ortadadır.

E.E: Xüsusən də internetdə kim nə istəyir yazır. Dilin anasını ağladılar. Operativlik naminə redaktə olunmamış xəbəri sayta qoyurlar, sonra düzəldirlər. Bu, düzgün deyil. Bu mənada keçmiş jurnalistikanın xiffətini çəkirəm. Bir durğu işarəsinə görə adamı işdən çıxarırdılar. İndi yalan informasiya yazanda belə jurnalisti işdən çıxaran olmur... Bu gün Türkiyədən dilimizə çoxlu sözlər gəlir. Türkcədə ingilis, fransız, yunan dillərindən keçmiş əcnəbi sözlər çoxdur.

Atam Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimidir. Bəzən mən də evdə Türkiyə türkcəsindən gəlmiş hansısa sözü işlədəndə atam əsəbləşir, deyir, onun qarşılığı filan sözdür.

- Jurnalist üçün ən vacib keyfiyyət nədir? Bilik, bacarıq, təcrübədən əlavə müxbirdən hansı şəxsi keyfiyyətlər tələb olunur?

F.R: İlk növbədə vətənpərvərlik və vicdan hissi olmalıdır. Jurnalist mədəniyyət normalarını və etik qaydaları, dil qaydalarını bilməlidir. İstedadı bir kənara qoyuram, o, anadangəlmə olur. Bu gün demokratiya adı altında hər şeyi yazırlar. Bəzən hərbi sirlər və ya dövlət sirləri də mətbuat səhifələrinə çıxır. Redaksiya qınaqla üzvləşəndə də deyirlər ki, xəbəri internetdən götürmüşük. Amma biri var, erməni mətbuatı internetdə hansısa təsdiqlənmiş məlumatı istinad edər, biri də var qəzetə. Fərq böyükdür. Yaxud ölkəmizdə keçirilən ilk Avropa Oyunları ərəfəsində bizim mediada düşmən dəyirmanına su tökən yazılar dərc olundu.

Yaxşı olmadımı ki, bunun əvəzinə ictimai etiket qaydalarından, şəhərin təmiz saxlanması, nəqliyyat mədəniyyətindən yazılsın, bu istiqamətdəki neqativ halları aradan qaldırmaq üçün təbliğat aparılsın, dəyirmi masalar keçirilsin?

E.E: Məncə, hər şey ailə tərbiyəsindən asılıdır. Adı bir misal çəkim, anasının, bacısının, həyat yoldaşının qədrini bilən kişi küçədə qıza söz atmaz. Eləcə də ailə tərbiyəsi görmüş adam kiminsə şərəf və ləyaqətinə zərər vuracaq bir şey yazmaz. Ümumiyyətlə, fikrimcə, seçdiyi peşədən asılı olmayaraq, hər kəs vətəndaş olduğunu unutmalıdır. Bəzən deyirlər ki, jurnalistin vətəni olmur, bu fikirlə qətiyyətlə razı deyiləm. Yəni Azərbaycanda yaşayırsansa, mənim üçün bu dövlətin maraqları ön planda olmalıdır. Azərbaycanda, yəqin ki, mənim qədər informasiyalı jurnalist az olar. Çünki mən həm də Milli Məclisdə jurnalistlərin rəhbəriyəm. Elə maraqlı xəbərlər olur, bilirəm ki, onu verməmək daha yaxşıdır.

Həmin xəbərlərin hesabına üç-beş dəqiqə, üç-beş gün populyar olmaq olar. Amma bu xəbər cəmiyyətdə ziyan vuracaq, deməli, onları ötürmək olmaz. Adam ac olanda nə versən, yeyəcək. Cəmiyyət də belədir. Biz bəzən şou xarakterli xəbərləri verib, sonra da yazının maraqla oxunduğunu görəndə özümüzlə bəraət qazandırırıq ki, camaat bunu istəyir.

- Yeri gəlmişkən, heç bir xəbər yükü olmayan şou materiallarını azaltmaq mümkündürmü? Bəlkə, oxucuya, tamaşaçıya alternativ təklif etmək lazımdır ki, o da xəbər bolluğunda seçə bilsin?

F.R: Bu gün xeyli istedadlı jurnalistlər var, amma onlar da təsir altındadırlar. Şou xəbərlərdənsə, mərhum aktyorları yad etmək, onların, heç olmasa, doğum və anım günləriylə bağlı materiallar, ciddi ədəbi-mədəni verilişlər hazırlamaq, yeni tamaşalar barədə reseenziyalar, təhlil yazıları yazmaq, yaradıcı gəncliyə diqqət ayırmaq, yazarların yaradıcılıq otaqlarından reportajlar vermək olar. Yetişən nəslin maariflənməyə ehtiyacı var. Cavanlar Xan Şuşinski, Qulu Əsgərovu tanıyırlar. Ötən dəfə tələbələr arasında Qara Qarayevlə bağlı sorğu keçirildi, tələbələrdən biri dedi ki, tanıyıram, metro stansiyasıdır. Belə faciəvi hallar var. Telekanallarda aparıcıların intellektual və etik səviyyəsi barədə düşünməyin zamanı çoxdan çatıb. Ara müğənnisini gətirib “hamının sevimli” kimi təqdim etmək biabırçılıqdır. Yerindən duran gedib müğənni olur. Elə müğənni var ki, deyir, mən BMT səviyyəsində qəbul olunmuşam, türk musiqi dünyasında tanınıram. Türkiyədən tanıdığım adamlar bir neçə dəfə mənə zəng ediblər. Deyirlər, yəni sizdə bir jurnalist yoxdur ki, ondan sənəd istəsin? Hər cür mükafat təsis etmək mümkündür. Məsələn, sabah mən bir cəmiyyət yaradıb, hamıya Sosialist Qəhrəmanı adını paylaya bilərəm. Bu o deməkdir ki, o mükafatı alan hər kəs Sosialist Əməyi qəhrəmanı olacaq? Buna görə müasir dövrdə çox şeyi dəyişmək lazımdır. Telekanallarda nə qədər şou konsertlərə baxmaq olar? Olmazdı ki, Hüseyin Ərəblinski qəbrinin durumundan süjet hazırlayalar? Elə sənətkarlar var ki, onların məzarları baxımsız durumdadır. Niyə bizim 30-40 il əvvəl fəaliyyət göstərmiş sənətkarlarımız yada salınmur, onlar yeni nəsllə təqdim olunmur? Media bu işlərlə məşğul olmalıdır.

E.E: Əlbəttə, alternativ xəbər təqdim etmək lazımdır. Bu mənada təəssüf edirəm ki, bu gün bizdə klassik jurnalistika artıq arxa plana keçib. Yeni tipli media - internet mediası yaranıb. Burada “vurdu”, “tutdu”, “qaçdı”, “öldürdü” tipli xəbərlər gündəmədədir. Təvazökarlıqdan uzaq olsa da, deyim, mən xarici media ilə maraqlanmışam, amma Türkiyədən başqa heç yerdə belə Azərbaycansayağı media görməmişəm. Axı hansısa üçüncü növ estrada müğənnisinin ayaqqabısının cırılmasının, ya hansısa aktrisanın ham ilə olub-olmamasının camaata nə dəxli var? Yanlış anlaşılmasın, mən əyləncəli xəbərlərin əleyhinə deyiləm, sadəcə, deyirəm, onları da normal şəkildə təqdim edək.

Təəssüf ki, indi özünü ciddi göstərmək istəyən media qurumları da əyləncə missiyasını üzərlərinə götürüblər. Əlbəttə, əyləndirmək də olar, bu da lazımdır, həm də informasiya ötürməlisən, maarifləndirməlisən. Təəssüf ki, bu gün televiziyalarda da, sayt və qəzetlərdə də əyləncə xarakterli materiallar çoxalıb. Bu iş intellektual səviyyəni aşağı salır. Səhə üzrə ixtisaslaşmış media orqanlarımız yoxdur. Hamı sanki hərşeyşünas olub. Jurnalistka cəmiyyətin hovunu almaq üçündür. Amma bizdə əksinə, media cəmiyyəti hovladır.

- İnternet jurnalistikası yaranandan sonra qəzetlərin sıradan çıxacağını düşünənlər var. Bu proqnozları bölüşürsünüz mü?

F.R: Düşünürəm ki, bu qəzet bolluğu heç kəsə lazım deyil. Əksər qəzetlər bir-birini təkrarlayır. Təsəvvür edin ki, bir adam gündə yüz qəzeti necə izləyə bilər? Üç il bundan əvvəl Rusiyanın Krasnoyarsk vilayətinə getmişdim. Üç Azərbaycan boyda olan o ərazidə cəmi üç-dörd qəzet çıxırdı. Bizə nə olub? Sanki qəzet-qəzet oyunu oynayırdı. Amma ciddi qəzetlərin sıradan çıxmasının qəti əleyhinəyəm. Çünki informasiya almaq üçün internetə daxil olarkən kompüter və ya telefondan istifadə etməlisən, bu iş tibbi baxımdan da zərərliyədir. Üstəlik, yolla gedərkən qəzet oxumaq daha xoşdur və asandır. Bu gün qəzet satışı ilə bağlı problem mövcuddur. Sovet dövründə dotasiya məsələsi vardı. Məsələn, tramvayda gediş haqqı 8 qəpik idi, onun 2 qəpiyini dövlət ödəyirdi. Qəzetlər üçün dotasiya ayırmaq lazımdır. Kitab dükanlarını bağlamasınlar, qoy satıcının, müdirin pulunu dövlət ödəsin. Təki kitab satılsın. İnternetdən kitab, qəzet, jurnal oxumaq çətindir. Amma Axundov kitabxanası istisna olunmaqla digər kitabxanalarda sanki bayquş ulayır.

E.E: Burada iki maraqlı məqam var. Azərbaycandan başqa dünyanın hər yerində internet resursları qəzetlərə istinad edirlər. İstisnalar var, amma ümumilikdə bizdə bunun tam əksidir. Yaradıcı heyəti buraxıb, texniki işçilərlə qəzet buraxırlar. İnternet xəbərlərini oxucuya bir-iki gün sonra öz səhifələrində təqdim edirlər. Mən də sayta qəzetdən gəlmişəm, belə şəraitin yaranmasını istəməzdim. Amma qəzetlər də elə araşdırma yazılar versinlər ki, biz onları saytlarımıza qoymağa məcbur olaq. Əlbəttə, etiraf etmək lazımdır ki, qəzetin imkanı ilə saytın imkanları eyni deyil. Amma sanki bizim qəzetlər özlərinin iflas prosesini sürətləndirmək istəyirlər. Bununla belə, xüsusən də mətbuatın 140 illik yubileyi ərəfəsində pessimist görünmək istəməzdim. Mətbuatımızın banisi, türk dünyasının gözəl bir sözü var: “Vətən üçün işləyəcəksənsə, kimdənsə “sağ ol” gözləmə”. Bütün jurnalistləri qarşıdan gələn mətbuat günü münasibəti ilə təbrik edirəm və hamımıza Həsən bəy Zərdəbinin layiqli davamçısı olmağı arzulayıram.

Rəbiqə NAZİMQIZI

1945

-ci ilin 4-11 fevral günlərində Yaltada Kırım konfransı keçirilirdi. Böyük üçlüyün - Stalin, Ruzvelt və Çörçill - iştirak etdiyi bu məclis müharibədən sonrakı Avropa üçün taleyüklü məsələləri həll etməliydi. Həmin yığıncaqda Lavrenti Beriyanın da taleyi həll olunurdu - ya marşal rütbəsi alacaqdı, ya da...

Stalinin fikri qəti idi: "Səfirin kabinetinə bizim mikrofonu qoya bilsən, sən də çiyinlərini marşal poqonları bəzəyəcək, Lavrenti!"

... "Zlatoust" qurğusunu səfirə sırmaq üçün əməlli-başlı tamaşa qurulmalıydı. Bu məqsədlə fevral ayının 9-da "Artek" pioner düşərgəsinin 20 illiyinin bayram edilməsi qərara alındı. Fevralın 8-də SSRİ xarici işlər naziri Molotov Stalinin yanında Amerika prezidenti Franklin Ruzveltə və İngiltərənin Baş naziri Uinston Çörçillə müharibə illərində fəaliyyətini dayandırmış düşərgənin yenidən açılması münasibəti ilə keçirilən bayrama sovet uşaqlarının dəvətnaməsini təqdim etdi. Pionerlər öz bayramlarında müttəfiq ölkələrin rəhbərlərini görmək istəyirdilər - bu, müharibə dövründə SSRİ-yə yardım edən müttəfiqlərə bir minnətdarlıq jesti idi...

(Əvvəli ötən sayımızda)

"Troya atı" üçün məzhəkə

"Böyük üçlüyün" tədbiri üçün "Kiçik üçlüyün" - Stalin, Molotov, Beriya - hazırladığı sürpriz dəqiq hesablanmışdı. Nə Ruzvelt, nə Çörçill, istəsələr belə, onsuz da çox çəkin Kırım konfransı günlərində "Artek"ə gedə bilməyəcəkdilər. Yaltaya cəmi 18 kilometr olsa da, bombardmanlara məruz qalmış şosse ilə bu yolu qət etmək üçün azı iki saat lazım idi. "Kiçik üçlüyün" mütəxəssisləri həm də buna əmin idilər ki, nə Edvard Stetinius, nə də ser Entoni İden - ABŞ və Böyük Britaniyanın xarici işlər nazirləri - pioner düşərgəsinə getmək məqsədi ilə öz seflərini tərk edə bilməyəcəklər. Deməli, qalırdı yalnız səfirlər - Averall Harriman və ser Arçibald Con Klark Kerr. Onlar isə bu missiyanı özlərindən aşağı vəzifəli diplomatlara tapşırmaq bilməzdilər, çünki uşaqlara baş çəkmək tapşırğını birbaşa Ruzvelt və Çörçilldən almışdılar...

Tamaşa başlandı

...Lavrenti Beriyanın əzəmətli qara "Xorx" limuzini xarici qonaqların avtomobillərindən ibarət kortejin önündə "Artek"ə daxil oldu və aramla "Stalin şahinləri" drujinasının yerləşdiyi binaya yaxınlaşdı - səfirlərlə pionerlərin görüşü burda olmalıydı.

Hər tərəfdə musiqi, uşaq təbassümü, uşaq sevinci baş alıb gərdirdi. Qışın oğlan çağı olmasına baxmayaraq, Suxumidən hərbi təyyarə ilə təzə-tər qızılğüllər də gətirmişdilər. Qonaqları Pioner dəstə rəhbərləri kimi geyinmiş iki tabor NKVD işçiləri qoruyurdu.

Təntənəli görüşün sonunda Averall Harriman pionerlərə Amerika hökuməti adından 10 min dollarlıq çek hədiyyə etdi. Ser Arçibald Kerr isə 5 min funt-sterlinlik çek verdi. Bu zaman qəflətən ABŞ-ın "Ulduzlu bayraq" himni çalındı və əsl pionerlərdən ibarət uşaq xoru himnin sözlərini təmiz ingilis dilində oxumağa başladı. Harrimanın gözləri doldu və həmin an dörd pioner zala ağacdan düzəldilmiş, əzəmətli, üzərindəki lakdan par-par yanan bir şey götürdülər. Bu, Amerika Birləşmiş Ştatlarının gerbi idi. "Artek" düşərgəsinin müdiri gerbin sertifikatını gurultulu alqışlar altında səfirə təqdim etdi. Sertifikat Ümumittifaq Starostası Kalinin tərəfindən imzalanmışdı.

Stalinin şəxsi tərcüməçisi Valentin Berejov sertifikatın məzmununu xaricilərə tərcümə edirdi: səndəl, sekvoyya, fil palması, qara qızılağac, qırmızı şam, sidr - suvenir məzh bu qiymətli ağac növlərindən pionerlərin əliylə hazırlanmışdı...

UNITED STATES

"Troya atı" əməliyyatı

Amerika kəşfiyyatını başlaşağı edən bir olayın inanılmaz tarixçəsi

Heyranlıqdan nitqini itirən Harriman bəlkə də öz diplomatik karyerası ərzində ilk dəfə idi ki, çətin vəziyyətə düşdüyünü deyirdi:

- Mən bu gerbi nə edim? Harada saxlayım? Bu gözəllikdən gözümün çəkə bilmirəm!

Həmin ərəfədə lazımı təlimatlar almış Berejov isə fürsətdən istifadə edib dilləndi:

- Əşşi, iş otağınuzdan asın... İngilislərin paxılıqdan ürəyi partlayacaq... - Bu sözlər az qala pıçıltyla deyilmişdi ki, ser Arçibald Kerr eşitməsin.

...Beləliklə, 1945-ci ilin fevralında Amerika Birləşmiş Ştatlarının gerbindən don geymiş "Zlatoust" Moskvadakı Amerika səfirliyinin tam məxfi mərtəbəsinə müvəffəqiyyətlə daxil olub, öz yerini tutdu. NKVD-nin "Etiraf" məxfi adı altında keçirdiyi, Amerika səfirliyinin müşavirələrinin müntəzəm dinlənməsi əməliyyatı başlandı.

İlqar Əlfinin araşdırmaları "Tam məxfi" layihəsində

"Səfirələr" deyəndə, yanılmadıq. Elədir ki var! "Zlatoust" düz 8 il işlədi, 4 səfir yola saldı.

Maraqlıdır ki, hər təzə səfir otağının bütün atributlarını dəyişsə də, SSRİ uşaqlarının Amerikaya məhəbbət rəmzi sayılan bu gerbə toxunmurdu. Onun bir sənət əsəri kimi dəyəri yüksək çinli Amerika diplomatlarına az qala hipnotik təsir göstərirdi, onları valeh edirdi. Otağın, hətta pərdələrini də gerbin rənglərinə uyğunlaşdırmağa çalışırdılar!

Epiloq əvəzi

"Zlatoust" bu gün də özünün bənzərsiz həyatını yaşayır. Qurğunun gerbdə aşkarlanması sonradan həm amerikalılar, həm ingilislər onun nümunəsini hazırlamağa girişdilər. Sovet alimlərinin düzəltməsi qurğunun sirrini Hollandiyadakı gizli laboratoriyada çözməyə çalışırdılar. İngilis kəşfiyyatı da eyni işi görürdü...

İngilislər bu araşdırmalarında amerikalılardan bir qədər irəli gedə bildilər, amma unikal mikrofonun sirri sonadək çözülmədi - "Zlatoust"un rezonatorlarını titrədən generatorun sirri açılmamış qaldı. İngilislərin düzəltməsi analoq cəmi 20 metrlik məsafədə çalışırdı...

Birləşmiş Ştatlar öz kəşfiyyatı üçün biabırçı sayılan bu faktı yeddi il sikkimi saxladı. Yalnız 1960-cı ildə, Harri Pauersin idarə etdiyi "U-2" kəşfiyyatçı təyyarəsinin ruslar vurub salandan və Amerikanı ölkə ərazisində qanunsuz kəşfiyyat aparmaqda ittiham etməyə başlayandan sonra, Vaşinqton cavab olaraq, Moskvadakı Amerika səfirliyinin otağına kəşfiyyat məqsədilə yerləşdirilmiş Sovet dinləmə qurğusu haqda məlumatı dünyaya yaydı.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatında Birləşmiş Ştatların nümayəndəsi Henri Kebot Loc fəvqəladə sessiyada "Zlatoust" qurğusunu nümayiş etdirdi. Daha sonra məlum gerb və mikrofon Təhlükəsizlik Şurasının iclasında da göstərildi. Sovet diplomatının yetiştirildiyi hindistanlı nümayəndə isə amerikalılardan zərəfatla xahiş etdi ki, həmin mikrofondan onun üçün də düzəltsinlər...

Loc çəşib qaldı. Axı necə etiraf edəydi ki, elmi nailiyyətlərdə Birləşmiş Ştatlardan xeyli geri qaldıqlarını iddia etdikləri Sovet mütəxəssislərinin bu əməlinə kimsə baş çıxara bilmir?

Həmin vaxtdan etibarən Amerika təhlükəsizlik qüvvələri üçün biabırçılıq damğasına çevrilmiş mikrofonlu gerb daha heç vaxt ortaya çıxarılmadı...

P.S. "Zlatoust" hal-hazırda Lenkiddə - Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin müzeyində saxlanılır və deyilənlərə görə, mütəxəssislər unikal mikrofonun reseptorlarını həftədə bir dəfə yoxlayırlar ki, sakit yaşaya bilsinlər...

In 1945, Soviet school children presented a wood carving of the Great Seal of the United States to the U.S. ambassador to the Soviet Union, Averell Harriman. (This replica is molded from that carving.) The ambassador hung the seal in his office of his residency, Spaso House. During George F. Kennan's ambassadorship in 1952, a security check discovered that the seal contained a microphone and resonant cavity. Using a specific frequency, the Soviets activated the microphone which transmitted a signal, modulated by the voices in the room, back to a nearby receiver.

○ **"Naməlum kino" layihəsində Muxtar Dadaşovun 1974-cü ildə lentə aldığı "Bakıda küləklər əsir" filmi təqdim edirik. Azərbaycan tamaşaçısına rejissorun yazıçı Süleyman Rəhimovun "Məhman" romanı əsasında ekranlaşdırıldığı "Qanun naminə" bədii filmi daha çox tanışdır. Halbuki, M.Dadaşov milli kino tariximizdə əhəmiyyətli yer tutan onlarla sənədli filmin müəllifidir. Onun "Sovet Azərbaycanı" sənədli filmi 1951-ci ildə Kann kinofestivalında "elmi-kütləvi və pedoqoji filmlərə görə" münisflər heyətinin xüsusi mükafatına layiq görülmüşdür. Sovet Azərbaycanının 30 illiyinə ithaf olunmuş bu kinohekayətdə ölkənin iqtisadi-mədəni quruculuğundan danışılır.**

İkinci Dünya müharibəsi dövrünün kinoxronikasının yaradılmasında xüsusi xidmətləri olan M.Dadaşov həm də istedadlı operator olub.

Çox az adam bilir ki, onun 1943-cü ildə lentə aldığı "Almanların Şimali Qafqazda vəhşilikləri" sənədli filmi dəlil kimi məşhur Nürnberq məhkəmə prosesində göstərilib.

1942-ci ildə faşistlərin Sovet İttifaqı ərazisində törətdiyi cinayətləri araşdıran xüsusi dövlət komissiyası yaradılır. Azərbaycandan operator kimi M. Dadaşov və İsmayıl Əfəndiyev (İ.Əfəndiyev "Arşın mal alan"ın 1945-ci il versiyasında Süleyman, "O olmasın bu olsun"da Həsənqulu bəy obrazlarını yaradıb) bu komissiyanın tərkibində fəaliyyət göstərir, lazımı kadrları çəkirlər.

Kadrlarda faşistlərin Şimali Qafqazda törətdikləri vəhşiliklərdən, bu cinayətləri təhqiq edən dövlət komissiyasının fəaliyyətindən danışılır. Mineralniye Vodi, Kislovodsk, Pyatigorsk və Nalçik şəhərlərində törədilən vəhşilikləri lentə almaq M.Dadaşov üçün ağır olur. Komissiyanın üzvü, yazıçı Aleksey Tolstoy onu qucaqlayaraq deyir: "Özünü ələ al, çək. Bu sənədlər komissiyaya, tarixə, gələcək nəsillərimizə lazım olacaq".

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi sonralar Nürenberq prosesində həmin kadrlar nümayiş etdirildi.

Bundan başqa M.Dadaşov Azərbaycanlıların arxa cəbhədəki fəaliyyətindən, Bakının ətrafında düşmənlərin hücumunun qarşısını almaq üçün müdafiə istehkamlarının qurulmasından bəhs edən "Bakı döyüşü" (1944), İkinci Dünya müharibəsi illərində İran Azərbaycanındakı mövcud vəziyyəti anladan "Arşın o tayında" və s. filmlərin müəllifidir.

Müharibənin bütün ağırlığını şəxsi təcrübəsində yaşayan M. Dadaşovun bu mövzunu bədii filmə işıqlandırması təbii idi.

"Bakıda küləklər əsir" ekran əsərini konkret janra aid etmək çətinidir. Çünki filmin çəkilişində müxtəlif – dram, döyüş, detektiv janrlarının elementlərindən istifadə olunub.

Film İkinci Dünya Müharibəsi illərində Bakını ələ keçirmək istəyən faşistlərə qarşı mübarizə aparan kəşfiyyatçıların, çekistlərin fəaliyyətini əks etdirir. 1942 - ci ilin yayında Qafqaza hücum edən faşistlərin əsas məqsədlərindən biri neft yataqlarının yerləşdiyi Abşeronu təyyarə ilə desant dəstəsi göndərmək idi.

Əhvalatın mərkəzi fiqurlarından biri azərbaycanlı çekist Azad (Şahmar Ələkbərov) alman ordusuna yol taparaq dövlət əhəmiyyətli vəzifəni yerinə yetirir. Digər hadisələr də əsasən onun fəaliyyətinin fonunda baş verir.

Əsas süjet xətti çekistlərin mübarizəsi olsa da rejissor ümumilikdə müharibə illərindəki vəziyyəti tam əhatə etməyə çalışıb. O, həm müharibə meydanında əsgərlərin döyüşünü, həm arxa cəbhədə görülən işi, həm əhəlinin məişətini, həm də alman ordusu vasitəsilə Azərbaycanı bolşeviklərdən təmizləmək istəyən qüvvələrin fəaliyyətini təsvir edib.

Amerika müstəqil kinosunun əhəmiyyətli nümayəndələrindən biri Kventin Tarantino təsadüfən demirdi ki, əgər mənim personajım ekran da üç dəqiqə belə görünürsə, mütləq onun bütün bioqrafyasını yazıram.

Yəni M.Dadaşov obraz bolluğunda itib-batmış, əksinə, onların taleyini qısa da olsa dolğun şəkildə anlada bilir.

Film sovet hakimiyyətinin təbliğatından uzaqdır. Hərçənd Həsənzadənin "Mən kor ola-ola bolşeviklərin xalqa verdiyi xeyri götürəm" sözləri bir az pafoslu görünür, amma ümumilikdə filmin əsas ideyasına xələl gətirmir.

Bu günümüzə baxanda bəzi səhnələri daha fərqli şəkildə şərh etmək mümkündür. Məsələn, faşistlərlə işbirliyi quran, casus kimi Bakıya gələn Şahmar bəy (Rza Təhmasib) Kirovun heykəlinə baxıb qəzəblə deyir: "Gör azərbaycanlılar bu rusa nə boyda heykəl qoyublar". Burda Kirovun heykəlinin aşağı rakursdan – millətə dikte edən obraz şəklinə göstərilməsini, onun nəhəng kölgəsində Şahmar bəyin kiçilməsini – sovet dominantlığı, işğalçılığı kimi də dəyərləndirmək olar.

Yaxud məsciddə mollaların dililə Hitlerlə lənət oxuyan şüarların intonasiyasında, düşməne qalib gəlmək üçün dua eləməsi səhnəsində güclü seziləcək ironiya, komizm var.

Bundan başqa rejissor dramaturgiyanın zəruri elementlərindən biri olan, fabulanı daha da mürəkkəbləşdirən, onu gözlənilməzliyə aparan peripetiyalardan yararlanır: Erika və Azadın əkskəşfiyyatçı fəaliyyəti faşistlərə bəlli olur, Həsənzadə Şahmar bəy tərəfindən qətlə yetirilir, Bakının mərkəzində mühüm obyektlərdən birində çalışan rus soyadlı mühəndisin alman casusu olduğu meydana çıxır. Qurbanlar verilsə də film təbii ki, müsbət sonluqla başa çatır.

"Bakıda küləklər əsir" M.Dadaşovun "Qanun naminə" filmində sonra ikinci bədii işidir.

Hərşənd, kinematografik, vizual nəqli texnikası baxımından "Bakıda küləklər əsir" müəyyən məqamlarda "Qanun naminə" filminə ududur.

Məsələn, rejissor ilk bədii ekran əsərində Züleyxanın yuxuda zəncirli qızıl saatın əqrəbləri arasında qaçması kimi sürreal səhnə yaradır.

Zərintacın evinin həyətinə onun üzünə çırpılan, haram yolla qazanan pulların birdən-birə havaya sovrulması ona göndərilən "ilahi cəza" təsiri bağışlayaraq epizoda mistik ab-hava gətirir.

Mehmanın iş otağında Qaloşun əhənglədiyi divarda - (və bu əhənglənməmiş divar kinoteatr ekranı effektiv verir) həbsdəki "günahkarların" portretlərinin peyda olması, onların dil açıb danışması uğurlu düşünlü müş kinematografik fənddir.

Kəndirdən asılmış Balışın kölgəsinin divarda görünməsi kölgə teatrı estetikasında işlənilib.

Janrına uyğun olaraq "Bakıda küləklər əsir" filmində zəruri olan həyəcanın, gərginliyin azlığı hiss olunur.

Bununla belə, film milli kinomuzda əhəmiyyətli işlər görmüş Muxtar Dadaşovun yaradıcılığını, sovet dövrünün Azərbaycan kinematografiyasını öyrənmək baxımından da vacibdir.

Maraqlı faktlar

Filmə kor Həsənzadə rolunu ifa edən rejissor Mikayıl Mikayılovun ömrünün son illərində həqiqətən gözləri tutulmuşdu.

***

Muxtar Dadaşov on bir yaşından – 1924-cü ildən ilk Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrının müxtəlif tamaşalarında uşaq rolları, dörd il sonra C.Cabbarlının "Sevil" pyesinin ilk tamaşasında Gündüzü oynayıb. 1929-cu ildə türk uşaq teatrının aparıcı aktyoru olub.

***

"Arşın mal alan" bədii filmində Əlisəttar Atakişiyevlə birgə M.Dadaşov da operator olub. Gülçöhrə obrazının ifaçısı Leyla Bədibəyli filmin rejisoru Rza Təhmasibdən onun planlarını, xüsusən iri planları M.Dadaşovun çəkmişini xahiş edib. R. Təhmasib aktrisadan səbəbini soruşanda deyib: "Düzdür, Əlisəttar təcrübəli kinooperatorudur, ancaq onun əsas fikri yarpaqların kölgə salmasında, mənim səhnədə ceyranın necə durmasında olur. Muxtar isə çəkiliş zamanı aktyorun daxili aləminə nüfuz edir, onun diqqəti daim aktyorda olur. Əlbəttə, mənim bu sözlərimə R. Təhmasib güldü, çünki fikrim onun xoşuna gəlmişdi".

P.S. Yazının hazırlanmasında göstərdiyi köməklərə görə Azərbaycan Dövlət Film Fondunun rəhbərliyinə təşəkkür edirik. Yazıda, həmçinin kinoşünas Aydın Kazımzadənin "Azərbaycan kinematografı" kitabındakı faktlardan istifadə olunub.

Sevda SULTANOVA

Muxtar Dadaşovun sünqüyə çevirdiyi kamerası

Bu əlavə xətlər süjeti canlandırır, məzmunu zənginləşdirir, əhvalatın dinamizmini artırır. Müharibəyə könüllü gedən tibb bacısı Solmazın həyatı (Xəlidə Quliyeva) filmin yarısında qırılır, o, əsir düşərək güllələnir. Qısa olsa da, biz filmə Solmazın bütöv bioqrafyasını, yaşantılarını görürük. Və təkə Solmazın yox, - var-dövləti əlindən alınan, sovet hakimiyyətini dəstəkləyən keçmiş bəy Həsənzadənin (Mikayıl Mikayılov) də, alman olduğuna görə utandığını deyən əkskəşfiyyatçı Erikanın (Andrin İnqrid) da, hətta ara-sıra ekranda görünən, Həsənzadəyə kömək edən qonşu məktəbli qızın da.

Filmin önəmli cəhətlərindən biri məhz müasir milli kinomuzda da çatışmayan bir cəhət - rejissorun obrazların bioqrafyasını yarada bilməsidir.

– Birinci Avropa Oyunları zamanı Azərbaycan folklorunun bir çox obrazları dünyaya təqdim olundu. Siz folklorumuzun təbliği baxımından oyunları necə qiymətləndirirsiniz? Avropa Oyunlarının loqosunda öz əksini tapan elementlərin folklorumuzdakı yeri nədən ibarətdir?

– Azərbaycan folklorunun təbliği baxımından Birinci Avropa Oyunları çox möhtəşəm rol oynadı, mühim əhəmiyyət daşıdı. Avropa Oyunları çərçivəsində folklorumuz müxtəlif istiqamətlərdə təqdim və təbliğ olundu. Azərbaycan folkloru yalnız ayrı-ayrı obrazların təmsalında yox, həm də müxtəlif musiqi kollektivlərinin, rəqs nümunələrinin, musiqi alətlərinin vasitəsilə də dünyaya çatdırıldı. Obrazlar səviyyəsində folklorumuz uğurla təqdim olundu. Nar Avropa Oyunlarının aparıcı simvoluna, elementinə çevrildi, rəmz olaraq, şəhərimizin müxtəlif guşələrini bəzədi, bu əhəmiyyətli dövrdə ölkəmizin simvolu oldu. Simurq quşu, buta da Azərbaycan folklorunun ənənəvi obrazlarından hesab olunur. Obrazların daşdığı mənalər da Avropa Oyunlarının ümumi məzmununa, mündəricəsinə uyğun idi. Adından da görüldüyü kimi nar obrazı günəşin, odun rəmzidir. Həm də artım, məhsuldarlıq və bolluq deməkdir. Simurq quşu, ümumiyyətlə, quş, at və ceyran Azərbaycan folklorunda və dünya mifologiyasında real aləm ilə sakral dünya arasında müəyyən körpü rolunu oynayır. Simurq quşunun mifoloji mənasını anlamaq üçün Məlikməmməd nağılına nəzər salmaq kifayətdir. Məhz Simurq quşu nağılın baş qəhrəmanını qaranlıq dünyadan işıqlı dünyaya çıxarır. Qaranlıqdan işığa aparən Simurq quşu mifoloji mahiyyəti və məzmunu ilə də Avropa Oyunlarına uyğun idi. Buta obrazının daşdığı mənalər kifayət qədər çoxdur. Xalq nağıllarında və məhəbbət dastanlarında buta motivi geniş yer tutur. Baş qəhrəman yazır, yuxuda tanımadığı bir qızı görür və ona vurulur. Onun uğrunda müxtəlif maneələrdən keçir, bəzən sevdiniyə qovuşur, bəzən isə yox. Bu mənada buta həm də birliyin, vəhdətin rəmzidir. Xalqın dünya mədəniyyəti ilə qovuşması, birləşməsi baxımından buta Oyunlara ayrıca yaraşır verdi.

Bu idman hadisəsi Azərbaycan xalqını təkcə güc, təşkilatı baxımdan yox, həm də xalq mədəniyyətinin gözəlliyi və qüdrəti baxımından təqdim edə bildi. Avropa Oyunları deyilən dünyamiqyaslı idman yarışları çərçivəsində biz həm də öz mədəniyyətimizi, o cümlədən xalq mədəniyyətimizi müxtəlif obrazlar və elementlərlə göstərə bildik. Xalq mədəniyyətimizi bir daha özümüzdə və təbii ki, dünyaya tanıtdıq.

– Müasir texnologiyalar və qloballaşma fonunda gülmək, ağlamaq, darıxmaq çox ümumi hissələr kimi görünə bilər, ancaq hər bir xalqın öz kodları və sevinc anlayışı var. Bu mənada sizin “Azərbaycan folklorunda gülüşün genezisi və poetikası” və “Gülüşün arxark mərkəzləri” əsərlərinin olduqca maraqlıdır. Azərbaycan xalqının gülüş mədəniyyəti ilə bağlı elmi konsepsiyanız barədə danışmağımızı istərdik...

– Uzun müddət, xüsusən, Sovet dövründə xalq gülüşü yazılı ədəbiyyat baxımından öyrənilib. Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir. Sovet dövründə nəşr olunan folklor toplularını, o cümlədən beş cildən ibarət Azərbaycan nağılları, dastanları, Mol-la Nəsrəddin, Bəhlül Danəndə lətifələrini incələsək onların içərisində xalq gülüş mədəniyyətini ifadə edən çoxlu janrlara rast gəlik.

Lətifələr başdan-baş gülüşə bağlıdır, dastan və nağıllarda da gülüş elementləri kifayət qədərdir. Həmin nümunələri nəzərdən keçirəndə məlum olur ki, xalq heç vaxt nifrət və qəzəblə gülmür. Xalq gülüş mədəniyyəti meydan tamaşaları, mərasimlərlə bağlıdır. Burada xalq həməydir, heç kim bir-birinə düşmən gözü ilə baxmır. Meydan tamaşaları, Novruz mərasimləri zamanı xalqın bütün təbəqələri bir araya gəlir, dostyana zərəfat edir. Hamı gülmür, hamı tənqid olunur, heç kim bir-birinə düşmən kəsilmir. Xalq gülüşü həyatverici gülüşdür. Nağıllarımızda qızların, əsasən sakral dünyayla bağlı qızların gülüşündən çök əmələ gəlir. Gülüş xalq ədəbiyyatında, onun müxtəlif janrlarında bəzən kult səviyyəsinə qaldırılır. Ağac, günəş, dağ kimi sitayiş obyektinə, kulta çevrilir. Bunun təsdiqi üçün Dədə Qorqud eposu yada salaq. Dədə Qorqud övlüyadır, el ağsaqqalıdır. el ağsaqqalı da gülüş obyektinə çevrilir. Bəmsi Beyrək boyunda Dədə, Banuçıqayı istəmək üçün qardaşı Dəli Qacanın yanına gəlir. Olduqca dəlisov Qacar Dədə Qorquda əl qaldırır. Məzəli bir əhvalat baş verir. Bir halda ki, hətta Dədə Qorqud özü də gülüşdən kənarda qalan obraz deyilsə, deməli, xalq gülüşün özüna kult səviyyəsində bir obyekt kimi baxır.

Qədim dövrlərdə qəhrəmanlar iki cür təqdim olunurdu: qəhrəman və antiqəhrəman. Məsələn, Prometei və onun avara qardaşı Epimetei, Koroğlu və Keçəl Həmzə. İnsan şəxsiyyətində gülümlə və ciddi həmişə paralel göstərilir. Bir obraz həm ciddi həm komik formada çıxış edir.

Belə ki, bəzən Koroğlu da Həmzəyə bəli, kələyə, hiyləyə əl atır. Xalq da buna mənfəi hal kimi baxmır. Eposda hiylə, kələklə bağlı motivlər gülüş doğurur.

Həm Dədə Qorqud, həm də Koroğlunun hər hansı paşanın qıroğlu dastanlarında özüna geniş yer tapan dəli obrazlarına nəzər salaq. Bu dəli obrazları öz fiziki gücüylə nə qədər diqqət cəlb edərsə, qeyri-adi hərəkətləri ilə bir o qədər gülüş doğururlar. Bax, xalq gülüşünün fəlsəfi insanə güc-qüvvət verməkdir, onun gücünü magik yolla, gülüş vasitəsilə artırmaqdır.

Səhün yanındakı tələyin vəzifəsi təkcə onu əyləndirmək deyil, həm də şaha magik güc vermək, ətrafındakı şəx qüvvələri qovmaqdır. Nənələrimiz deyir ki, uşağı gözəl geyindirmə göz dəyər. Xalqda belə bir təsəvvür var ki, insan nə qədər gözəl görünsə, şəx qüvvələri onu o qədər tez hədəf ala bilər. Çirkin, səliqəsiz görünməklə şəx qüvvələri aldatmaq olar. Təlxək də öz cındır vücudu ilə şəx qüvvələri aldadır, gülüşü ilə padşaha qol-qanad verir.

– Muxtar müəllim, siz də dərslik müəllifisiniz. Maraqlıdır, dərsliklərdə, xüsusən orta məktəb dərsliklərində folklorun tədrisi sizi nə dərəcədə qane edir? Sizin, folklorun tədrisində müəyyən yaş senzi olmalıdır?

– Yaş senzi barədə danışsaq, deməliyəm ki, bizim folkloru münasibətində pedaqoji münasibətdən fərqlənə bilər. Folklor mətnlərinə təbiiəddici mətnlər kimi baxmalıyıq, ancaq təbiiəddici mətn anlayışı, yəni hərfi mənada başa düşməməliyik. Bu mətnlərdə hərfi monada yanaşsaq, bayaq adını çəkdiyim Koroğlunun kələkbazlığını düz başa düşmərik.

Tutaq ki, Cırtıdan tənbellik edir, işini başqa uşaqlara gördürsə, buna tənbelliyin təbliği kimi yanaşmaq, belə suallar vermək folkloru təhrif etmək deməkdir. Orta məktəb dərsliklərinə folklorumuzun ən gözəl, saxta olmayan nümunələri gətirilməlidir. Sovet dövründə bir çox folklor mətnlərinə əl gəzdirilib, bu mətnlər orijinal formada toplanmamdır. Həm dil, həm sənət baxımından saxta mətnləri orta məktəb dərsliklərinə salmaq və şagirdlərin ədəbi zövqünü kəlməyəməməkdir.

Ədəbiyyat dərsliklərinin yazılması məsələsinə fəldikdə, bu sahədə xeyli problemlər var. İlboi proqramlar və tələblər dəyişir, yazılan dərsliklər də qüsurlardan xali deyil. Könlü istər ki, bu dərsliklər mükəmməl dərsliklər olsun, balalarımızın zövqünə, söz duyğusunun inkişafına kömək etsin. Sovet dövründə jurnalın birində oxumuşdum ki, Moldovada əlifba dərsliyini Qriqori Vieru adlı bir şair yazıb. Onun yazdığı əlifba dərsliyi müəyyən şücaət göstərməyi, bəzi hallarda kələyə əl atmağı idi. Yəni biz hər hansı folklor mətninə - nağıla, dastana, atalar sözüna bu günün pedaqoji görüşləri ilə yanaşa bilərik. Orta gərək Məlikməmməd nağılına orta məktəb dərsliklərindən çıxaraq. Çünki nağılda qardaş qardaşa namərdlik edir, onu quyunun dibinə salır, qardaş da Simurq quşunun köməkliyi ilə xilas olur və gəlib intiqamını alır. Dünya folklorunda belə mətnlər hədsiz dərəcədə çoxdur, gərək onları da qoyaq bir kənara. Dünya xalqlarının folklorunda üç qardaş üç bacı motivləri, süjetləri var. Qardaş qardaşa namərdlik edir, digər qardaş öz intiqamını alır, heç kim də bunu qeyri-əxlaqı davranış kimi dəyərləndirmir. Gərək biz folklor mətnlərində ölçü-ölçüyə sığmayan ifadələr, cümlələr, epizodlar, motivlər görəndə ifadə edən mətn lazımı səviyyədə deyilsə, qaş düzdəndə yerdə göz çıxarda bilərik. Hansı ideyanı təbliğ etməsinə əsaslı olmayaraq biz mətnin qiymətinə folklor mətni kimi yanaşmaq, ondan qorxmamaq lazımdır.

– Tabii ki, filoloq kimi müasir Azərbaycan ədəbiyyatını izləyirsiniz. Folklor XXI əsr ədəbiyyatımızda nə qədər aktualdır? Kamal Abdulla yaradıcılığında mifologiya və folklor motivləri barədə danışmaq istərdik...

– Kamal Abdulla yaradıcılığında danışsam, yenidən Dədə Qorqud mövzusunə qayıtmalıyam. Qeyd edirəm ki, Kamal müəllim həm alim, həm də yazıçıdır. Alim kimi o, Dədə Qorqudun tədqiqatçısıdır və eposu gözəl bilir.

Folklorun yaradılma yolları çoxdur - folklorun sitat səviyyəsində istifadə etmək, obrazın dilindən bir bəyət, atalar sözü, məsəl işlətmək və s. Yaxud bir süjeti yenidən işləyib ortaya qoymaq. Məsələn, Mikayıl Rzaquluzadənin “Ana ürəyi, dağ çiçəyi” hekayəsi epusun ilk boyu Dirsə xan oğlu Buğac boyu əsasında yazılıb və yenidən işlənilib. Bu yol folklorun təbliği, gənclərə sevdirməsi baxımından kifayət qədər maraqlıdır. Ancaq mənim dediyim kimi, Kamal Abdulla təmsalında folklorun faydalanmaq variantı olduqca mürəkkəb yoldur. Bu yolla bizim vərdətdən qaynaqlanan yolları qorumaq lazımdır.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

Folklorun yaradılma yolları çoxdur - folklorun sitat səviyyəsində istifadə etmək, obrazın dilindən bir bəyət, atalar sözü, məsəl işlətmək və s. Yaxud bir süjeti yenidən işləyib ortaya qoymaq. Məsələn, Mikayıl Rzaquluzadənin “Ana ürəyi, dağ çiçəyi” hekayəsi epusun ilk boyu Dirsə xan oğlu Buğac boyu əsasında yazılıb və yenidən işlənilib. Bu yol folklorun təbliği, gənclərə sevdirməsi baxımından kifayət qədər maraqlıdır. Ancaq mənim dediyim kimi, Kamal Abdulla təmsalında folklorun faydalanmaq variantı olduqca mürəkkəb yoldur. Bu yolla bizim vərdətdən qaynaqlanan yolları qorumaq lazımdır.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

Folklorun yaradılma yolları çoxdur - folklorun sitat səviyyəsində istifadə etmək, obrazın dilindən bir bəyət, atalar sözü, məsəl işlətmək və s. Yaxud bir süjeti yenidən işləyib ortaya qoymaq. Məsələn, Mikayıl Rzaquluzadənin “Ana ürəyi, dağ çiçəyi” hekayəsi epusun ilk boyu Dirsə xan oğlu Buğac boyu əsasında yazılıb və yenidən işlənilib. Bu yol folklorun təbliği, gənclərə sevdirməsi baxımından kifayət qədər maraqlıdır. Ancaq mənim dediyim kimi, Kamal Abdulla təmsalında folklorun faydalanmaq variantı olduqca mürəkkəb yoldur. Bu yolla bizim vərdətdən qaynaqlanan yolları qorumaq lazımdır.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

Folklorun yaradılma yolları çoxdur - folklorun sitat səviyyəsində istifadə etmək, obrazın dilindən bir bəyət, atalar sözü, məsəl işlətmək və s. Yaxud bir süjeti yenidən işləyib ortaya qoymaq. Məsələn, Mikayıl Rzaquluzadənin “Ana ürəyi, dağ çiçəyi” hekayəsi epusun ilk boyu Dirsə xan oğlu Buğac boyu əsasında yazılıb və yenidən işlənilib. Bu yol folklorun təbliği, gənclərə sevdirməsi baxımından kifayət qədər maraqlıdır. Ancaq mənim dediyim kimi, Kamal Abdulla təmsalında folklorun faydalanmaq variantı olduqca mürəkkəb yoldur. Bu yolla bizim vərdətdən qaynaqlanan yolları qorumaq lazımdır.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

Folklorun yaradılma yolları çoxdur - folklorun sitat səviyyəsində istifadə etmək, obrazın dilindən bir bəyət, atalar sözü, məsəl işlətmək və s. Yaxud bir süjeti yenidən işləyib ortaya qoymaq. Məsələn, Mikayıl Rzaquluzadənin “Ana ürəyi, dağ çiçəyi” hekayəsi epusun ilk boyu Dirsə xan oğlu Buğac boyu əsasında yazılıb və yenidən işlənilib. Bu yol folklorun təbliği, gənclərə sevdirməsi baxımından kifayət qədər maraqlıdır. Ancaq mənim dediyim kimi, Kamal Abdulla təmsalında folklorun faydalanmaq variantı olduqca mürəkkəb yoldur. Bu yolla bizim vərdətdən qaynaqlanan yolları qorumaq lazımdır.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

Folklorun yaradılma yolları çoxdur - folklorun sitat səviyyəsində istifadə etmək, obrazın dilindən bir bəyət, atalar sözü, məsəl işlətmək və s. Yaxud bir süjeti yenidən işləyib ortaya qoymaq. Məsələn, Mikayıl Rzaquluzadənin “Ana ürəyi, dağ çiçəyi” hekayəsi epusun ilk boyu Dirsə xan oğlu Buğac boyu əsasında yazılıb və yenidən işlənilib. Bu yol folklorun təbliği, gənclərə sevdirməsi baxımından kifayət qədər maraqlıdır. Ancaq mənim dediyim kimi, Kamal Abdulla təmsalında folklorun faydalanmaq variantı olduqca mürəkkəb yoldur. Bu yolla bizim vərdətdən qaynaqlanan yolları qorumaq lazımdır.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

– Yazılı ədəbiyyatda da yumor və satira deyilən iki anlayış mövcuddur. Sadəcə desək, yumor dosta, satira düşməngülməkdir. Yumor islah edən, satira öldürən, ifşa edən gülüşdür. Uzun müddət tədqiqatçılarımız xalq gülüşünü də bu meyarlarla öyrəniblər. Bu yanaşma çox yanlışdır. Xalq gülüşündə öldürücü gülüşə nadir hallarda, elementlər, cizgilər səviyyəsində, o da yazılı ədəbiyyatın təsiri ilə rast gəlinir.

2012-ci ildən etibarən institutumuz Qarabağ folklorunun araşdırılması, sistemləşdirilməsi və toplanması adlı layihəyə start verir. Layihənin əsas mahiyyəti Qarabağın həm işğal altında olmayan, həm işğalda olan və əhalisi digər rayonlara köçürülən qarabağlılar arasında toplanma işlərinin aparılmasından ibarətdir. Toplama işi sistemləşdirildikdən sonra “Qarabağ folkloru da bir tarixdir” adlı doqquz kitab çap olunur. Kitablardan hər birinin həcmi 500 səhifə civarındadır. Kitablər maraqla qarşılandı, çünki elə mətnlər var idi ki, ictimaiyyətə ilk dəfə təqdim olunurdu.

Elə mətnlər də vardı ki, bu günə qədər toplanıb ancaq biz onların yeni variantını ortaya çıxardıq. Bildiyiniz kimi folklor çoxvariantlı sənət növüdür. Çoxvariantlılıq prinsipinin gözənilməsi olduqca vacibdir. Əgər hər hansı bir nağıl, dastan, bayatın bir neçə variantı yoxdursa, onun folklor nümunəsi olması şübhəlidir. Buna görə də Qarabağın bir köndində tapdığı bayatın bir neçə variantını axtarıb tapmışsın. Bir məsələni də qeyd edirəm ki, biz bu kitabləri müttəxəssislər üçün çap etdiyimizdən folklor nümunələrinin dilinə toxunmadıq, orijinal dialekt və şivə xüsusiyyətlərini olduğu kimi saxladığımız. Bu kitablər diçilər, dialektoloqlar üçün də olduqca qiymətli nümunələr, tədqiqat materialıdır.

Yalnız toplama işləri ilə kifayətlənmək olmazdı, bunun üçün Qarabağ mövzusunda iki respublika və bir beynəlxalq tədbir keçirdik. Konfranslardan biri Bakıda, biri Tərtərdə, digəri isə Ağcabədidə təşkil olundu. Çalısqı ki, fəkirlərimiz yerli ziyalları fikirləri ilə sələşsən, onlarla fikir mübadiləsi aparırsın. Bu yaxınlarda Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin qərarı ilə institutumuzda yeni şöbə yaradıldı. İnstitutumuzda on şöbə fəaliyyət göstərir, yenisi Cənubi Azərbaycan şöbəsi oldu. Arzın o tayında çoxsaylı soydaşlarımız yaşadığını və zəngin folklor nümunələrinə malik olduğunu nəzərə alsaq bu şöbəyə ciddi ehtiyac var idi. Lakin biz şöbə yaranana qədər də keyfi iş görmüşük. Konkret olaraq dörd kitab nəşr etmişik. Onlardan üçü “Günəy Azərbaycan folkloru”, biri isə “Təbriz folklor örnəkləri” adı altında işıq üzü xalqdan olduğu kimi toplayıb çap etsək daha gözəl təsir bağışlayar. Bu gün bizim qarşımızda duran mühüm məsələlərdən biri məhz toplanma işidir. Siz bura gələndə Günəy Azərbaycanla bağlı iki kitab mətbəəyə göndərilməzəndən əvvəl son baxış üçün mənə təqdim olundu.

Qədim vaxtlardan insanlar ayrı-ayrı bitkilərin xüsusiyyətlərinə bələd olmuş, onların köməyi ilə tutulduqları azarlardan xilas olmağa çalışmışlar. İllər, əsrlər ötdükcə, xalq təbabəti ilə məşğul olan mütəxəssislər yetişdi və yazı mədəniyyəti ortaya çıxdıqdan sonra təbabətin təcrübələri qələmə alındı.

Müxtəlif müalicə üsullarına həsr edilmiş əsərlər yüzilliklər boyunca katib və xəttatlar tərəfindən köçürülür və kitabxanalarda saxlanılırdı.

Təbabət sahəsində yazılmış risalələr digər xalqların dillərinə tərcümə edilir və beləliklə, təbabət bərədəki biliklər zənginləşirdi.

Orta əsrlərdə təbabətə aid çoxsaylı dəyərli əsərlər yazılıb.

Onlar ayrı-ayrı xəstəliklər, onların əlamətləri və müalicə üsulları, insan bədəninin xüsusiyyətləri, dərmanlar, ədviyyələr, sürtmə məlhəmləri, otlar, meyvələr, təbiblərə verilən məsləhətlərdən ibarət idi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda elmin müxtəlif sahələrini əhatə edən əlyazmalar arasında təbabətə həsr edilmiş çoxlu sayda abidələr qorunub saxlanılır.

Onların arasında Zeynəddin bin Əbu İbrahim İsmail ibn Həsən ibn Əhməd ibn Məhəmməd Əl-Hüseyni Əl-Qorqaninin "Xəfi-əlayi" ("Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi") əsəri xüsusi yer tutur. Qeyd etmək lazımdır ki, Qorqani öz vaxtının tanınmış və müdrik şəxsiyyətlərindən olub. Mənbələrin verdiyi çoxsaylı məlumatlara görə, olduqca savadlı və dərin elmi biliyə malik olan Zeynəddin Əl-Qorqani ərəb və fars dillərini mükəmməl bilib, dünyanın bir çox alim və təbiblərinin əsərləri ilə yaxından tanış olub.

Tibbi dərinədən bilən Qorqani dərmanlar hazırlayıb, xəstələri müalicə edirdi.

Müasir tibb elminin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir zamanda xəstəliklərin təbii bitkilərlə müalicəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Belə bir zamanda "Xəfi-əlayi" kimi əlyazmaların əsaslı öyrənilməsinə ehtiyac artır.

Odur ki, qədim və zəngin keçmiş olan tibb tarixini öyrənilib, gələcək nəsillərə çatdırmaq bizim müqəddəs borcumuzdur.

Zeynəddin ƏL-QORQANI

(Əvvəli ötən saylarımızda)

İflic bədənin bir hissəsində baş verən tutulma deməkdir.

Bu söz ərəb dilindən götürülmüşdür. Ərəb lüğətində iflic belə bir haldır ki, insanın hansısa cüt bədən orqanının yarısında baş verir və bu yarısı digər yarısından fərqlənir.

Bu xəstəliyin adı həmin mənadan götürülüb və "bədənin bir yarısının süstlüyü" mənasını verir.

Belə iflicin əlamətləri zəif, yavaş, fərqli və nizamsız vuran nəbzdir. Bu xəstəlik özünü əksər hallarda, qaraciyər zəifliyi, böyrək zəifliyi, bərk ağrı ya şiş kimi hallarda büruzə verir.

İflic olmuş hissənin rəngi və ölçüsü dəyişməzsə, xəstəliyin müalicəsi ümidverici olar.

Əksi olduqda isə, xəstənin vəziyyəti çox ağır olur və onun sağalmasına ümid qalmır.

İflic baş verdikdə, onun müalicə müddəti 4, yaxud 7 gün təşkil edir.

Bu zaman güclü müalicə aparılmamalıdır.

Xəstəlik ağır keçdikdə, 14 gün güclü müalicə aparılmalı, eyni zamanda, xəstə güclü vasitələrlə imalə edilməlidir.

Ballı iskəncəbinə bir az quru çödükotu qatıb xəstəyə verilməlidir.

4 gün xəstəyə acı iyarəc, 1 həftə isə iyarəc, ayarık və duz qatışıqı vermək mütləqdir.

Bundan əlavə, xəstə güclü sifraql olunmalıdır. Bu məqsədlə, südləyənin havada qurumuş şirəsinin həbini, enliyarpaq bozalaq həbini və acı iyarəci qarışdıraraq xəstəyə verirlər.

Xəstə zəif deyilsə, bal ilə bişmiş buğda verirlər.

Çox zəifləmiş xəstəyə isə qızarmış turac və bu kimi təamları vermək xeyirdir.

Belə xəstələrə qusmaq çox faydalıdır.

Əgər ilin fəslə, xəstənin yaşı və məzəci yol verərsə, müalicənin əvvəlində qan almaq məsləhətdir, çünki bütün xiltlər qanda olur.

Əgər xiltlər bəlgəmli olsa, əvvəl məsruditus dərmanı və ya böyük tıryaq dərmanını 1 misqal iskəncəbinə, yaxud opopanaks kökünü, ya ilan kölgəsinin kitrəsini ballı suya qatıb xəstəyə vermək lazımdır.

Bundan bir saat sonra qan almaq olar.

Xəfi-əlayi

(Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi)

Bəzi təbiblər təsirli olduğu üçün xəstəyə hər gün 1 misqal acı iyarəc dərmanı və ya yarım misqal qara istiot qatıb, balsız qəbul etməyi məsləhət bilirlər.

Digər təbiblər isə belə xəstələrə hər səhər acı iyarəc və qunduz xayasını qarışdıraraq, 1 dirhəmdən 5 dirhəmə çatdıranaq verməyi daha faydalı sayırlar.

Üz iflicli üz və göz əzələlərində baş verən xəstəlikdir. Göz, qaş, dodaq və alın dərisi öz görünüşünü dəyişir və qıcolma baş verir.

Xəstəliyin əlamətləri ağızın yanlarından su axması və nəfəsin ağızın yanlarından çıxmasıdır.

Əgər üz iflicinin səbəbi qıcolma olarsa, xəstədə həssaslıq artar və üz dərisində dəri dartılır.

Xəstəlik üzün toxuma və əzələlərinin süstləşməsi və ya zəifləməsi səbəbindən baş verərsə, həmin toxuma və əzələlərin fəaliyyəti pozular, əzələ dərisi yumşalar və iflic olan tərəfdəki göz qapağı və ağız qişası sallanar. Üz iflicli baş verdiyi andan 4 və ya 7 gün keçməyən müalicəyə başlamaq olmaz.

Quru təbiətli xəstələri isə xəstəliyin ikinci günü imalə etmək lazımdır ki, orqanizm mütədilləşsin.

Əgər üz iflicli zamanı iflic və ya fəaliyyətsizlik xəstəliyinin əlamətləri üzə çıxsə, xəstəni güclü vasitələrlə imalə etmək, yaxud işlətmə dərmanları ilə bədəni təmizləmək lazımdır.

Bundan sonra bir həftə ərzində xəstəyə güclü təmizləmə vasitələri tətbiq edilməməlidir. Yalnız qarqara etmək və asqırmaq olar.

4 gün ərzində xəstədə iflic xəstəliyinin əlamətləri aşkar olunmazsa, ona 4 gündən sonra acı iyarəc dərmanı vermək və 1 həftədən sonra güclü vasitələrlə imalə edib yenidən acı iyarəc dərmanını vermək, tülkü əti, kaftar və ya zərb ətini döyüb zeytun yağı ilə qarışdırıldıqdan sonra başa təpitmə qoymaq lazımdır. Bu təpitməni yağsız da hazırlamaq olar.

Pulqar yarpızı, çödükotu və kəklikotunu sirkəyə qatıb üzə və boyuna çəkirlər.

Ağızda daim muskat qozası saxlamaq, buxur və qara istiot çeynəmək, durna ödü, ana südü, qarqarın və çuğundur suyunu buruna damızdırmaq xeyirdir.

Bundan başqa 3 dirhəm boraks, 1 dirhəm naşatır, 5 dirhəm yerqulağı kökünün qabığını döyüb qarışdırıldıqdan sonra, üzünə iskəncəbin əlavə edib qarqara edirlər. Xəstəliyin 40 gününü tamam olmamış buruna heç bir dərman damızdırmaq olmaz.

Başgicəllənmə xəstəliyi zamanı insana elə gəlir ki, o yıxılır, göz qaralması və bəzi hallarda yıxılma da baş verir və dünya sanki onun başına fırlanır.

Bu xəstəliyin xüsusiyyəti beyin boşluqlarındakı xiltlərdir. Hərəkət edən zaman xiltlərdə buxarlanma baş verir, buxar beyin məsamələrinə daxil olur.

Bir çox hallarda xilt mədədə, uşaqlıqda, böyrəkdə və ya sidik kisəsində olur. Bunlar beyinlə bilavasitə əlaqədə olduqları üçün xiltlər beyinə qalxır.

Püxtələşmiş maddələr beyin boşluqlarında olduqda başgicəllənmə qaçılmaz olar.

Lakin həmin maddələr digər üzvlərdən beyinə qalxarsa, ilk öncə bu üzvün fəaliyyətinin pisləşməsi üzə çıxar, sonra baş gicəllənmə baş verər.

Zərərli maddələr beyində aşkarlandıqda, xəstəyə həqiqi əzəvay, acı iyarəc və istəmxüqun dərmanı verirlər.

Belə maddələr mədədə əmələ gələrsə, xəstəni qusdurmaq lazımdır və qusmadan sonra mədəni qüvvətləndirmək üçün ona kiçik ətrifil dərmanı (balda yoğrulmuş dəvalardan hazırlanan dərman), gülşəkər (qızılgül mürəbbəsi), məstəki ağacının kitrəsi və əzəvay vermək, daha sonra qarqara etdirmək və asqırmaq lazımdır.

Əksər hallarda qarabasma xəstəliyi və onun əlamətləri ürəkətmə xəstəliyindən (epilepsiya xəstəliyi) xəbər verir.

Belə xəstələrin əlacı odur ki, qan qatılarsa, öncə damardan qan almaq və sonra acı iyarəc, qarqarın toxumları, aqarık, istəmxüqun dərmanı və qızılşarışiq bişmiş ilə xəstəni sifraql etdirmək lazımdır.

Bu xəstələrin yeməyi lətif olmalı və az-az verilməlidir.

Qıcolmaya gəldikdə, bu xəstəliyin üç növü var:

Biri odur ki, hər hansı bir üzvün əzələ və sinirlərində dolğunluq baş verir, əzələlərdə gərilmə olur. Bu səbəbdən, xəstə həmin üzvünü hərəkət etdirə bilmir.

İkinci qıcolma növü o zaman baş verir ki, xəstə çoxlu sifraql edir və əzələlərin sinirləri rütubətdən boşalır.

Üçüncü növ qıcolma haqqında ürəkətmə xəstəliyi (epilepsiya) bölməsində bəhs olunub.

Dolğunluq səbəbindən qıcolma qəflətən baş verir.

Əgər xəstənin sinir və əzələlərində heç bir dolğunluq yoxdursa, o zaman çoxlu qusma halları baş verdikdən sonra tədricən qıcolma meydana çıxır.

Dolğunluq səbəbindən baş verən qıcolmaya qarşı görülən tədbirlər iflic xəstəliyində olduğu kimidir. Küst yağı və sədəfotu yağı belə xəstələrə çox xeyirdir.

Bundan başqa, qıc olan nahiyəyə duz, sədəfotu, bişmiş çobanyastığı, zəy, kəklikotu, pulqar yarpızı, dərman ballıyoncası (xəşənbülü) qarışığından təpitmə qoymaq və 1 ratl köhnə zeytun yağı, 1 unsiya (29,86 qr) südləyənin havada qurumuş şirəsinə qatıb çəkmək də xeyirdir.

Dolğunluq olmayan zaman qıcolma baş verdikdə, xəstənin boynun fəqərələrini bişmiş bənövşə, gülxətmi, küncüt yarpağı və kudu yağı ilə yağlayırlar.

Bundan əlavə, döyülmüş və bişmiş gülxətmi və bənövşəni mum və yağa əlavə edib boyuna qoyurlar. Balqabaq yağını isidib buruna damızdırırlar.

Belə xəstələrə arpa toxumu və qurutdan hazırlanan şorba, badam yağı, şəkər, süd və beçə əti yedirirlər.

Əl-ayaqda yuxulama və ağırlaşma hallarına "keyləşmə" deyirlər. Belə hallar iflicdən xəbər verir.

Əlacı qusmaq, xəstəni güclü vasitələrlə imalə etmək və işlətmə dərmanları ilə bədəni təmizləməkdir.

Bu xəstəliyin müalicə üsulları iflic xəstəliyində olduğu kimidir.

Əl-ayağın əsməsi halına "əsməcə" deyirlər. Əsməcə yaşlı, çoxlu soyuq su və daim şərab içən insanlarda meydana çıxır.

Belə xəstəliyin əlacı iflic xəstəliyinə qarşı görülən tədbirlərlə eynidir.

Əsməsi olan xəstələr şərəbdən çəkinməlidir. Qızılgül yağı və adi mərsin yağını başa çəkməlidirlər.

Baş ağrısı xəstəliyi zamanı görülən tədbirlər isti qızdırmağa qarşı görülən tədbirlərlə eyni, soyuq baş ağrısı xəstəliyinin əlacı isə soyuq qızdırma xəstəliyinin müalicəsi kimidir.

(Ardı gələn sayımızda)

**Farscedan tərcümə edən:
Zemfira MƏMMƏDOVA**

Osmanlı imperiyası. Bu çoxmilətli və çoxdillili türk dövləti tarixin ən böyük imperiyalarından biri və bütün dünyada yaşayan türklərin qürur mənbəyidir. Dövlətin əsası 1299-cu ildə oğuzların Qayı boyundan olan Osman bəy tərəfindən qoyulub. Banisinin Osmanoğulları Bəyliyi adlandırdığı dövlət, sonralar nəhəng imperiyaya çevrilib – dünya tarixinə, siyasətinə böyük təsir göstərmiş. Üç qitəyə yayıldığı illərdə ən qüdrətli dövrünü yaşayan Osmanlı imperiyası mahiyyətə əsası Səlcuqlar tərəfindən qoyulan Türkiyə dövlətinin ikinci mərhələsi hesab olunur. Osmanlı sultanlarının həyatına nəzər salmaqda məqsədimiz bir türk imperiyasının yaranışı, mövcudluğu, dünya gücünə çevrilməsi kimi tarixi məqamları bir daha göz önünə gətirməkdir.

Hakimiyyətə gəlişi

Fateh Sultan Mehmetin ölümündən sonra Sədrəzəm Qaramanlı Mehmet Paşa Bəyazidin və qardaşı Cem Sultanın yanına çapar göndərdi. Cem Sultanın yanına gedən çaparı Bəyazidin tərəfdarları yolda tutub həbs etdiklərinə görə o, atasının ölüm xəbərini gec aldı. Bu vaxt Bəyazidin hakimiyyətə gəlməyini istəyən yeniçərilər İstanbulda üsyan edərək Cem Sultana bağlı olan Qaramanlı Mehmet Paşanı öldürüb Bəyazidin oğlu Şahzadə Qorqudu taxta çıxardılar.

Atasının vəfat xəbərini alan kimi Bəyazid öz tərəfdarları ilə birlikdə Üsküdüdə gəldi. Burada minlərlə tərəfdarı onu böyük sevinclə qarşıladı. Ertəsi gün oğlu Şahzadə Qorquddan səltənəti rəsmən təhvil alıb Osmanlı sultanı oldu.

Cem Sultanla taxt-tac savaşı

II Bəyazid İstanbulda taxta çıxdandan bir müddət sonra Cem Sultan dörd min əsgərlə İnegöl ətrafında onun ordusuna qarşı yürüş etdi. Bəyazidin əsgərlərini məğlub edən Cem Sultan Bursa da öz adına xütbə oxutdurub, pul kəsdirdi. O, artıq taxta yiyələnəcəyinə əvvəlkindən çox inanırdı...

18 gün hakimiyyətdə qalan Cem Sultan ətrafdakı şəhər və qəsəbələrə də özünə tabe etdirdikdən sonra qardaşına hakimiyyəti bölməyi təklif edən məktub göndərdi. O, imperiyanın Anadolu ərazilərini istəyirdi.

Dövlətçilik təfəkküründən bixəbər bir gəncin imperiyanı ikiye bölmək fikri tək Bəyazid yox, bütün Osmanlı sarayı tərəfindən dəhşətlə qarşılandı. Dövlətin bölünməyini öz maraqlarına uyğun bilən Avropa ölkələri Cem Sultana açıq-gizli dəstək verməyə başladılar.

Xain qardaşını hörmətlə dəfn edən sultan

1481-ci ilin iyununda Bəyazidlə qardaşı arasında döyüş oldu. Məğlub olan Cem Sultan Konyaya çəkildi. Burada lazımı dəstək ala bilmədiyini görüb Tarsusa üz tutdu. Sonra isə Məmlük sultanından aldığı dəvətlə Qahirəyə getdi. Qahirədə böyük diqqət və qayğı görən Cem Sultan orada qaldığı müddətdə həcc ziyarətinə də getdi.

Fransız ordusu ilə birlikdə yürüşə çıxan Cem Sultan 1495-ci ilin fevralında müəmmalı şəkildə vəfat etdi. (Bəzi qaynaqlarda onun Romadakı ruhanilər tərəfindən zəhərləndiyi iddia edilir).

Qardaşının ölüm xəbərini alan kimi II Bəyazid üç gün yas elan etdi. İmperiyanın bütün məscidlərində Cem Sultan üçün qiyabi cənazə namazı qılındı. II Bəyazid qardaşının günahlarının bağışlanması üçün kasıblara yüz min axça sədəqə payladı.

İtaliyada torpağa tapşırılan Cem Sultanın cənazəsi dörd illik mübahisələrdən sonra – 1499-cu ildə Osmanlıya gətirildi.

II BƏYAZİD

Həmin səfər vaxtı Bəyazid qardaşına sultanlıqdan əl çəkməyini əvəzində bir milyon axça təklif etdi. Cem Sultan bununla razılaşmadı. Buna bənzər təkliflər dəfələrlə təkrar olunsada, heç bir nəticə vermədi.

Məmlük sultanının və keçmiş Qaramanlı bəylərinin köməyi ilə yeni ordu toplayan Cem Sultan 1482-ci ilin 27 mayında Konyanı mühasirəyə aldı. Lakin Osmanlı ordusunun hücumu nəticəsində bu mühasirə heç bir nəticə vermədən yarımçıq dayandırıldı.

Onların ikinci qarşılaşması Ağşəhər ətrafında baş tutdu. Döyüşdə məğlub olan Cem Sultan əvvəl Ankaraya, daha sonra isə (1482-ci ilin yazında) otuza qədər yaxın adamıyla birlikdə Rodosda getdi.

Rodosda böyük hörmətlə qarşılanan Cem Sultanın məqsədi burdan da Rumeliyə keçib hakimiyyət uğrunda mübarizəni davam etdirmək idi.

Papanın xain təklifi: dinini dəyiş!

Cem Sultan Rodosda olduğu vaxt Papa VIII İnnokentinin istəyi ilə Fransaya göndərildi. Bu hadisədən sonra əvvəllər Osmanlının daxili işi hesab olunan Cem Sultan-Bəyazid çəkişməsi bütün dünyanın diqqət mərkəzində olan məsələyə çevrildi. Baş verənlərdən istifadə etmək istəyən Papa VIII İnnokenti Cem Sultanın qarşısında şərt qoydu: Xristian ol, səni Osmanlı sultanı eləyim!

1492-ci ildə Osmanlı dövlətinə qarşı yeni səlib yürüşündə Cem Sultandan istifadə etmək istəyən Papanın ölümü bütün planları alt-üst etdi, Cem Sultana daha sərbəst hərbi-siyasi gedişlər etmək imkanı qazandırdı.

Lakin Cem Sultanın müstəqilliyinin ömrü az oldu. İndi də Fransa kralı onu öz siyasətinə alət etmək istəyirdi. Bu məqsədlə Fransa kralı VIII Şarl 1495-ci ildə Romaya yürüş edib Cem Sultanı əsir aldı.

İtaliyada zəifləyən mövqelər

Osmanlı dövlətindəki siyasi intriqalar türklərin İtaliyadakı mövqeyini xeyli zəiflətdi. II Bəyazidin ordusu 1480-ci ildə – hələ Fateh Sultan Mehmetin dövründə fəth edilmiş Oranto qalasını itirdi. İtaliyanın cənub-şərqində yerləşən bu qala o dövrdə Osmanlı üçün Avropaya pəncərə sayılırdı.

Orantonun geri qaytarılmasından ürəkənən Napoli krallığı Osmanlıya mübarizə aparmaq üçün qonşu dövlətlərlə ittifaqa girmək qərarına gəldi. Napoli kralı kürəkəni olan Macarıstan kralı Matias Korvinusdan və eyni nəslə mənsub olan Araqon hökmdarından (Şimali İspaniya) təcili kömək istədi. Xristianlar taxt-tac savaşında zəifləmiş Bəyazidi məğlub edib yaxın coğrafiyadakı türk-müsəlman hegemonluğuna son qoymaq istəyirdilər.

Macarıstan kralının iki min atlısından və italyan əsgərlərindən təşkil olunan xristian ordusu Oranto qalasına yürüş etdi. Bu ordunu dənizdən Napoli və İspaniya gəmilərindən təşkil olunmuş vahid donanma dəstəkləyirdi.

Bu vaxt xristian donanmasının daha güclü olduğunu öyrənən Bəyazid əmr verdi və Osmanlı ordusunun komandanı Gədik Əhməd Paşa öz əsgərləri və donanması ilə birlikdə Orantonu tərk etdi. Bu hadisədən sonra Osmanlı ordusu İtaliya ətrafından uzaqlaşdı.

Napoli kralı türklərin yenidən İtaliyaya hücum edəcəyindən qorxub II Bəyazidin elçisi ilə görüşdü. Türklərin İtaliyaya bir daha yürüş etməyəcəyinin qarşılığında Napoli Oranto ətrafında qalan türk toplağını, əsir düşən əsgərləri geri verdi. Bundan başqa, Osmanlı donanmasına Adriatik və Yunan dənizlərində ticarət üçün icazə verildi.

Orantonun itirilməsi Fatih Sultan Mehmetin başladığı İtaliyanın fəthi hərəkatını yarımçıq qoydu. Bu da dövlətin istər iqtisadi, istərsə də hərbi siyasətinə böyük təsir göstərdi, onu inkişafdan xeyli geri qoydu.

Bəyazid Şah İsmayilla niyə ehtiyatlı davranırdı?

Bəyazid bir müddət daxili problemlərlə məşğul olandan və hakimiyyətini möhkəmləndirəndən sonra Avropaya yürüşə başlayıb yarımçıq işləri tamamlamaq istəyirdi. Lakin Səfəvi imperiyasının yaranması, həmin imperiyaya başçılıq edən parlaq şəxsiyyət Şah İsmayıl Xətəinin regiondakı nüfuzu onu daha ehtiyatlı olmağa məcbur edirdi. Bəyazid ətrafdakı məmlükləri İsmayilla qarşı qızışdırmağa, onun hakimiyyətini zəiflətməyə çalışsa da, açıq mübarizəyə keçə bilmirdi. Çünki Anadolunun geniş xalq kütləsi Şah İsmayılın tərəfini saxlayırdı və istənilən toqquşmada Anadolu əhalisi Səfəvilərin tərəfinə keçə bilirdi.

II Sultan Bəyazidin ömrünün son illəri çox böyük problemlər, saraydaxili çarpışmalar içində keçdi. O, səltənəti ələ keçirmək istəyən oğullarını nəzarətdə saxlaya bilmirdi. Uzun çəkişmələrdən sonra hakimiyyət yeniçərilər tərəfindən dəstəklənən oğlu Səlimə keçdi.

Sultanın ölümü

Sultan Bəyazid 1512-ci ilin avqustunda – Dimetokadakı saraya gedərkən Abalar kəndi yaxınlığında xəstələnərək vəfat etdi. (Bəzi Səfəvi və Avropa tarixçiləri Bəyazidin oğlu Səlim tərəfindən zəhərləndiyini iddia edir).

Bütün ziddiyyətli məqamlarına, qardaşı Cem Sultanla, övladları ilə münasibətlərinə baxmayaraq, Sultan Bəyazid Osmanlı tarixində yetərlincə hörmətlə xatırlanan hökmdardır. Onun dövründə türklər regiondakı siyasi mövqelərini möhkəmləndirdilər.

Bəyazid sonrakı sultanlardan fərqli olaraq, Səfəvi imperiyası ilə münasibətləri daha müdriksinə qurdu. Onun bu siyasi fəhmi Səfəvi dövlətinin təməlinin daha sağlam qoyulmasına kömək oldu.

MÖVLÜD

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

İtkilərimizin çoxluğundanmı, nə-dəndi, - ölümə tez isinişirik və içimizdə onun apardığı Adanın boşluğu uzun müddət sönmüş ocaq yeri kimi qaralır. Yeri gələndə işıqlı-qüssəli xatirələr danışıq, haqqında sağ vaxtı tamarzı olduğu xoş sözlər deyirik, qədrini bilmədi-

yimizi dilimizə gətiririk və...sonra da onu hansı zamanacansa unuduruq. Görünür, Ölümə öyrəncəli olması insanı həyatla barışmağa vadar eləyir...

Şamil Mahmudbəyov Həyatla Barışmış Adamıydı, ömrünün ən yaxşı çağlarında, istedadı, imkanı müqabilində arzuladıqlarını gerçəkləşdirə bilməyən Sənətçi, sağlığında az qala hamı tərəfindən unudulan insandı. Özünü gözə soxmağı, yüksək kürsüləri, televiziya ekranlarını sevməzdi, gördüyü işləri dilinə gətirməyi belə özünə ar bilirdi; hətta o qədər təmənnəsiz idi ki, 73 yaşda dünyadan dördəlli yapışib durmağı ayıb sayırdı. Bəlkə elə bu səbəbdən də, Haqqın elə ilk əmrinə sakitcə boyun əydi...

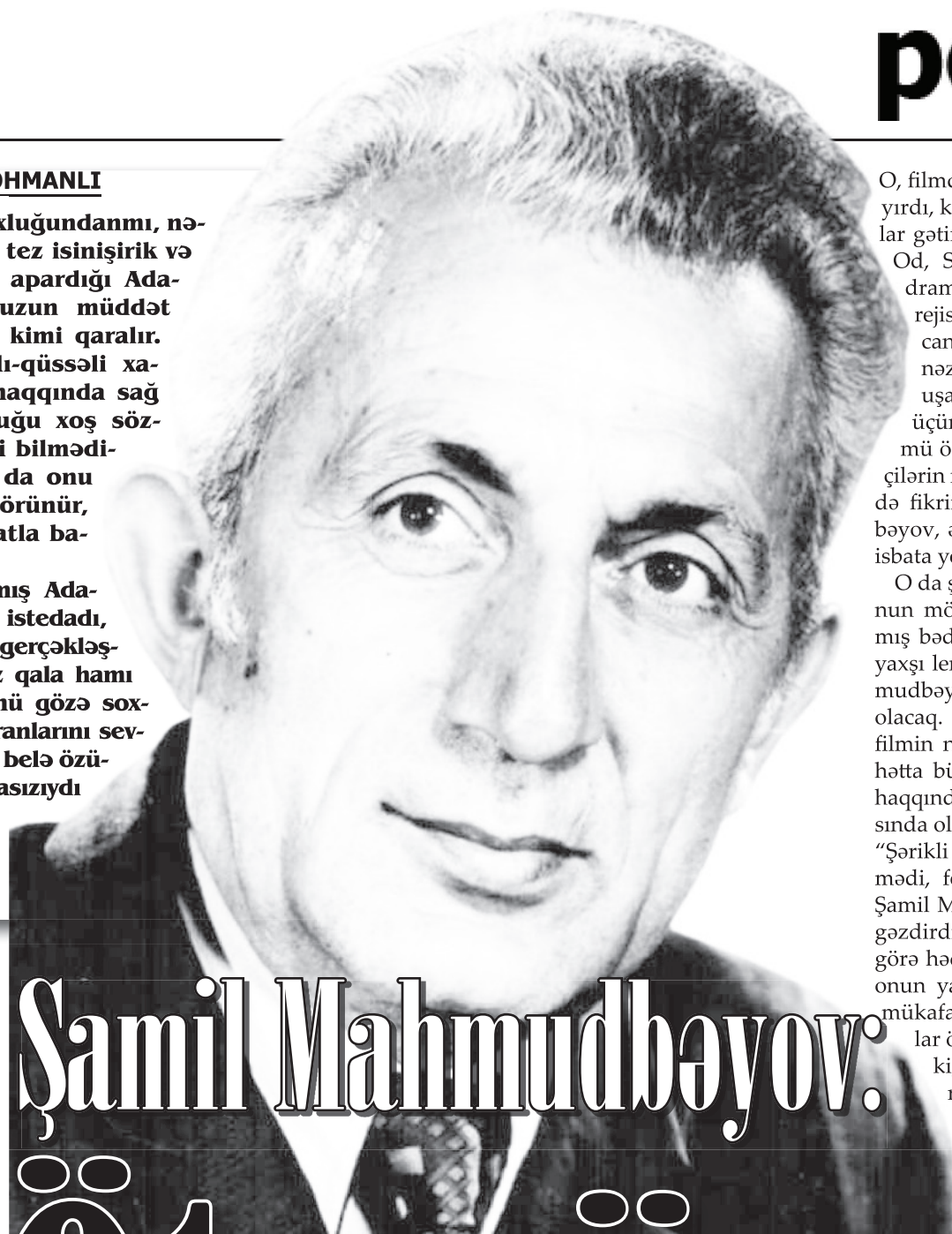
Şamil Fərəməz oğlu Mahmudbəyov 1924-cü il, dekabrın 5-də Naxçıvanda doğulmuşdu. Köklü, əsil-nəcəbətlə nəsiləndən olan, zəmanəsinə görə yaxşı təhsil almış atasını Bakıdan bir diyara məsul vəzifəyə göndərmişdilər. Atası Fərəməz Mahmudbəyov tanınmış ictimai xadim, sonralar Azərbaycan Foto-Kino İdarəsinin rəisi olmuş, 30-cu illərin repressiya maşınının tırtılları altına düşmüş familiyadaşı Şamil Mahmudbəyovla birgə çalışır, yaxından dostluq eləyirdi. Onda inanıb üz tutduqları Şura hökumətinə canı-dildən bağlanan bu iki ziyalının ağına da gəlməzdi ki, ikisi də əsil-nəcəbətinin güdazına gedəcək. Aralarındakı dostluğu yaşatmaq arzusuyla Fərəməz, oğlunun adını Şamil qoymuşdu və beləcə, həyata ikinci Şamil Mahmudbəyov ayaq açmışdı. Balaca Şamilin doğulduğundan bir il ötmədi ki, Fərəməz Mahmudbəyovu gedər-gəlməzə göndərdilər: bəy oğlu olduğunu qəsdən gizlətməsini cinayət saydılar. Dost Şamil, qohum-əqraba, tanış-biliş başsız ailəyə kömək elədi, dayaq durdu. Oğul Şamil böyüyüb yeniyetməliyə qədəm qoyanda Şamili - ona kinonu tanıdan, kinematografın nə olduğunu anladan Adamı da gedər-gəlməzə yola saldılar. Uşaq qorxunc, amansız Zamanın pəncəsində köməksiz qaldı; artıq öz gücünə arxalanmalıydı...

Şamil məktəbi bitirən il müharibə qapını döydü. Hələ yaşı çatmadığından 16 yaşlı oğlan Dəmiryol Texnikumuna gedəsi, arxa cəbhənin sayagəlməz məhrumiyətləriylə üzləşəsi oldu, üstəlik, təhsilini tamamlamaq fikrindən də əl çəkmedi. Elə həmin il zor-güc könüllülər sırasına yazılan Şamil Mahmudbəyov Qrozdada hərbi texniki məktəbi qurtardı, Birinci Ukrayna Cəbhəsində döyüşən hissənin tərkibində vuruşdu.

Haralardan keçmişdi, onun döyüş yolu, ölümün gözünün içinə neçə dəfə baxmışdı, - bu haqda danışmağı xoşlamazdı:

"Vuruşmuşuq da, - deyirdi, - hamı necə, mən də elə". Amma bu deyimən özündən, onunsa üz-gözünün ifadəsindən dalda-bucaqda gizlənmədiyi aşkar olardı. 1945-ci ildə yaralanan, sağalıb yenə hərbi hissəyə qayıdan Şamil Mahmudbəyov dinc həyata üç il sonra - 1948-ci ildə qayıtdı...

...Və iş yeri kimi qapısını açdığı ilk və son idarə - Bakı kinostudiyası (sonralar C.Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyası) oldu. Ona kinematografı anladan Adamın arzusunun, özünün ekrana sevgisini müharibənin od-alovu içindən

Şamil Mahmudbəyov:

Ötən ömrün

keçirib gətirmiş, cavan yaşında həyatın hər üzünü görmüş oğlan onda hələ necə uzun, əzablı yaradıcılıq yolunun başlanğıcında olduğunu bilmirdi. Studiyada işlədiyi bir il ərzində rejissor assistenti kimi ekran adlı sirli aləmin gizlinlərinə yetməyə can atdı; həyata, çətinliklərə bələdliyi, dözümlü qolundan tutdu, dadına çatdı. Elə bunun sonucuydu ki, sonrakı il onu Moskvaya - Dövlət Kinematografiya İnstitutunun rejissorluq fakültəsində oxumağa göndərdilər. Sovet kinosunun Sergey Gerasimov, Lev Kuleşov kimi korifeylərindən sənət dərəsi alan Şamil Mahmudbəyov ilk kursdaca kinoda təsadüfi adam olmadığını isbata yetirmişdi, ekrana ciddi münasibəti, özəl düşüncə tərzilə diqqəti çəkmişdi.

O, Bakı kinostudiyasına qayıdanda artıq "beskartinye" adlandırılan Zaman kəsiyi arxada qalmışdı, bir-birinin ardınca bədii və sənədli filmlər istehsalata buraxılırdı; Moskvada peşəkar təhsil almış Şamil Mahmudbəyov özünü irəli verib çoxlarından qabağa keçə bilirdi. Amma belə şey onun təbiətinə yad idi. Böyük-küçük yeri gözləməkdən özgə, ağına bir şey gəlmirdi: hələ irəlində yaş və təcürübə sarıdan böyükklər - Hüseyn Seyidzadə, Əjdər İbrahimov, Tofiq Tağızadə, Lətif Səfərov vardı - hamısı da Moskvanı bitirmişdi. Az qala on il, arzuladığı məqamı gözlədi. Düzdü, bu illərdə boş oturmadı, "Görüş" (1955), "Qara daşlar" (1956) filmlərində ikinci rejissor işlədi, özünü sınamaq üçün poçtla kitab göndərilməsi, zavodda əməyin təhlükəsizliyi, Azərbaycan uzunömürlüləri, Naxçıvanda sosializm quruculuğu haqqında sənədli lentlər çəkdi.

Bu səpkili filmlərin çoxunu sonralar yaradıcılıq bioqrafiyasından sildi, heç adlarını da xatırlamırdı. Elə quruluş verdiyi ilk bədii lenti də həmin illərə aid idi: "Sol gediz" adlı bu qısametrajlı televiziya filmi, çətin ki, indi kiminsə yadında qalmış ola...

Yaşı az qala 40-ı haqlamışdı; hələ də öyünəsi, özünü əməlli-başlı sınaqdan keçirəsi ekran işi yoxuydu. Belə bir vaxtda ona Sabit Rəhmanın "Romeo mənim qonşumdur" kinokomediyasını ekranlaşdırmağı təklif elədilər. Şübhəsiz, Şamil Mahmudbəyov yumoru sevirirdi, kinematografik görümlü də qaydasındaydı; amma, nədənsə, müharibə haqqında çəkmək istəyirdi, o acı illərin yaşantılarını ekrana gətirməyə can atırdı. Belə bir vaxtda veriləndən imtina etməmək ağılsızlıq olardı; bu səbəbdən də, filmin çəkilişinə başladı. Peşəkar rejissor işiylə yanaşı, görkəmli sənətçi Adil İsgəndərovun koloritli oyunuyla yadda qalan həmin ekran əsəri daha çox lirik komediya kimi qəbul olunsada, Şamil Mahmudbəyovun drammatizmə meyilli olduğunu açıqladı, onun yaradıcılıq imkanlarına işiq saldı.

Şübhəsiz, həcmi nəzərə alınmazsa, bədii bitkinliyinə və uğurlu rejissor işinə görə kinomuzun ən yaxşı ekran əsərlərindən sayılan qısametrajlı "Qaraca qız" (eyniadlı almanaxda, 1967) filmi Şamil Mahmudbəyovun daha bir özünü təsdiqiyyəti. Bu da səbəbsiz deyil ki, həmin lentdən sonra o, təxminən il ərzində kinomuzun öncül və məhsuldar rejissorları sırasında oldu, poetik kino cərəyanının formalaşdırılmasına sanballı töhfələrini verdi.

O, filmdən-filmə rejissor dəstxətini cilalayır, kinomuzda yeni duyum, yeni obrazlar gətirirdi. Növbəti işi "Torpaq, Dəniz, Od, Səma" (1970) lirik-fəlsəfi pritçası dramaturji baxımdan da, mövzusunun rejissor yozumunu sarıdan da Azərbaycan ekranında yeni idi. Sovet kino nəzəriyyəsinin çərçivələrini dağıdan, uşaqlar və gənclər (yeniyetmələr) üçün müəyyənləşdirilən xüsusi yönümü özünəməxsus ustalıqla bütün seyrçilərin malı eləyən (elə "Qaraca qız" filmi də fikrimizə sübutdur) Şamil Mahmudbəyov, əslində, belə bölgülərin ötərliliyini isbata yetirirdi.

O da şübhəsizdi ki, Azərbaycan kinosunun mövcudluğu ərzində ortaya çıxarılmış bədii ekran əsərləri arasından 10 ən yaxşı lent seçsək, biri mütləq Şamil Mahmudbəyovun "Şərikli çörək" (1971) filmi olacaq. Qətiyyəni hissə qapılmadan, bu filmin nəinki keçmiş Sovetlər Birliyində, hətta bütün dünya kinosunda müharibə haqqında çəkilmiş ən dəyərlilərlə sırasında olduğuna əminik. Heyiflər olsun ki, "Şərikli çörək" vaxtında sərhədi keçə bilmədi, festivallarda göstərilmədi. Amma Şamil Mahmudbəyov az qala 30 il içində gözdirdiyi arzusunun gerçəkləşdirdiyinə görə hədsiz xoşbəxt idi. Həmin il film və onun yaradıcısı Azərbaycan SSR Dövlət mükafatına layiq görüldülər. Bütün bunlar öz yerində; amma mən inanmıram ki, kinomuzun iki cüt-bir tək şedevrindən birinin Şamil Mahmudbəyovun bəxtinə düşməsi adi bir təsadüfdür. Hər halda, haqq gəctez hardasa özünü bildirməli...

O illər Şamil Mahmudbəyov ürəyincə, istəyincə işləyirdi. "Şərikli çörək"dən sonra "Həyat bizi sınayır" (1972), "Skripkanın sərgüzəştləri" (1973), "Dörd bazar günü" (televiziya filmi, 1975), "Dərviş Parisi partladı" (K.Rüstəmbəyovla birlikdə, 1977), "Bayquş uçub gəldi" (1978), "Od içində vahə" (1979) filmlərini çəkmişdi, 1976-cı ildə, kinomuzun 60 illik yubileyi münasibətilə "Əməkdar incəsənət xadimi" fəxri adına layiq görülmüşdü. İndi həmin filmlərdən hansının uğurlu, hansının uğursuz olduğu barədə mübahisə etmək olar, amma bir həqiqət var ki, onda 70-ci illər idi və hər şeyi rejissor həll eləməzdi: ona ürəyi yatmayan, sadəcə, çəkmək istəmədiyi ssenarini "sırıyırdılar", filmin çəkilişindən ta montajınacan nəzarət altında saxlayırdılar; şübhəsiz ki, uğursuz filmin bütün günahları, rejissorun ayağına yazılırdı. İstəmədiyin mövzudan imtina da xoş gələcək vəd eləməzdi, çəkmək arzusunda olduğunu plana saldırmaq cəhənnəm əzabından betəriydi. Şamil Mahmudbəyov bir para sənətdaşlarının getdiyi yolları gədə bilmədiyindən, təklif olunanla razılaşmaq zorunda qalırdı; amma təbiətinə görə çox duyumlu və həssas olan sənətçi bəzən öz filmlərini çəkmədiyi, yəqin ki, çox gözəl anlayırdı. Başqaları hər xırda şeylə bağlı yuxarılara yazanda, meşin qapıları açanda, o, susurdu, sakitcə kiminsə, nə vaxtsa insaf gələcəyini gözləyirdi; dediyi söz eşidilməyəndə qışqırmırdı, dinməzəcə papağını götürüb gedirdi. Beləcə, adamlardan könlü qırıldıqca, qəlbi soyuduqca, kinodan uzaq düşürdü, yaşantılarını, ağrılarını unutmağa vasitə axtarırdı: sənət əlminə bəlli olan bu vasitə isə, dedi-qodulara, artıq-əskik söhbətlərə rəvac verirdi.

Şamil Mahmudbəyov yaradıcılıq bioqrafiyasına yazılan sonuncu dövlət sifarişli filmi 1984-cü ildə çəkdi, "Çəkdi" deyəndə beş il "prostoy"dən sonra "Tənhanarın nağılı" əsərini ekranlaşdırmağı ona tapşırıldı, o da neçə illərdən bəri ideoloji müdaxilənin cüzi olduğu mövzuyla rastlaşdığını duyub bir balaca dirçəldi. Ssenaridə poetik hava da vardı, müharibə illərində arxa cəbhənin tanış mühiti də. Ssenarinin təhkiyəsinə öz görünümünə sığışdırmağa təzəcə girişmişdi ki, kiminsə məsləhətiylən aktyor Həsən Turabovun filmi şərqli rejissoru təyin elədilər. Bu qəfil təyinatdan öz payını götürdü; başqası olsaydı, sinəsini açıb meydana girərdi, orden-medallarını, mükafatlarını, fəxri adlarını hökm sahiblərinə göstərib mücadilə aparardı. Amma Şamil Mahmudbəyov bu əxlaqın yiyəsi deyildi, sadəcə, acı təəssüf hissiylə çəkilib durdu qıraqda, sonra da içində qövr eləyən yaşantısını, dərdini götürüb kinostudiyadan getdi. Onda cəmi-cümlətən 60 yaşı vardı; yaşlıları, hətta beş-on yaş böyüklər film çəkirdilər, Şamil Mahmudbəyovunsa, fəaliyyətdə olan rejissorlar siyahısından silinməsi haqqında qeyri-rəsmi hökm verilmişdi, o da dinməzəcə alın yazısına boyun əymişdi.

Bu minvalla az qala on il kinodan uzaq düşdü: beş-üç könlü dostundan, təcrübəsini, peşəkarlığını, talantını qiymətləndirən kəsdən savayı, yadına salanı yoxuydu, müharibə veteranı, "Əməkdar incəsənət xadimi" kimi pensiya alırdı, amma içində gömdüyü görümlərlə dörd divar arasında oturmağın ondan ötrü nə qədər əzablı olduğunu anlamaq çətin deyildi.

Mahmudbəyovu filmə quruluş verməyə dəvət elədi. Onda bu gözəl sənətinin təzədən dirçəldiyinin, az qala 20 il cavanlaşdığının şahidi olduq. Ömründə Sovetlər Birliyinin sərhədlərini keçməmiş Şamil müəllim filmin çəkilişlə bağlı İsraildə və İordaniyada yaradıcılıq ezamiyyətində oldu, həmin səfərlərin təsüratını ömrünün axırına kimi yaşadı. Amma, deyərsən, bu da onun qismətinə yazılıbmış: filmin çəkilişi yarımçıq qaldı, neçə illərin intizarından sonra dirçəlmiş ümidləri öləzidi, aylarla apardığı hazırlıq gerçəkləşmədi.

Üç il sonra V.Mustafayevin "Step" studiyasında B.Abbasadənin ssenarisi üzrə "Adam" qısametrajlı videofilmini çəkməyi planlaşdıranda fikir ayrılığı olmadı: quruluşçu rejissor Şamil Mahmudbəyov olaçaqdi. Onda da Şamilin tamamilə yeni bir mövzuda, cavanlardan ibarət qrupla işləməsi ona bütün olub-keçənləri unutturmuşdu. Təsədüf idimi, nəydi, yeni əxlaqi münasibətlər labirintində tənhalıqdan, etinasızlıqdan əzab çəkən insan haqqında bu film elə bil Şamil müəllimin özü haqqındaydı. Amma, görünür, yazıya pozu yoxuymuş, onun böyük peşəkarlıq və duyumla çəkdiyi bu lent də maddi vəsait çatışmazlığından tamamlanmamış qaldı. Onun ömür möhlətinin yetişdiyini də, elə o vaxt bildik.

...Soyuq çəkiliş günlərinin birində gördük rəngi əməlli-başlı avazıyib. Operator Nizami Abbas kameranı saxlayıb halını soruşdu: "Özümü pis hiss eləyirəm, - dedi, - nəyə, boğazım ağrıyır". İşləməkdə təkdiydi, hamımız üstünə düşdük ki, çəkiliş qaçmır, həkimə getsin.

məyindən çeşidli misallar gətirdik, ümidini itirməməyi bərk-bərk xahiş elədik. İşıqlı və kədərli təbəssümlə əlini yelədi: "Eh, nə olur-olsun, - dedi, - daha mənimki keçib, heç nədən qorxmuram. Harda qırılar, qırılar".

Elə bil belə vaxtlarda onu yaşadan bizim aramızda olmağı, bir də çəkiliş meydançasıydı. Sonrakı bir il ərzində telefon zəngləriylə, ara-sıra üzbəüz söhbətlərimizdə könlünü almağa çalışırdıq; amma daha geciydi, etinasızlıq xərcəngi boğazındakı xərcəngdən qabaq axırına çıxmışdı. Həyatındakı şəxsi faciələrini də üstünə gəlsək, bu vaxtacan sağ qalmağı ağlasığmaz qəhrəmanlıq idi. O, dərdlərinin içində belə, öz işığını qoruyub saxlamağı bacarırdı: Atasının dostu Şamil Mahmudbəyov haqqında yazmaq istədiyimi bilib hədsiz sevinmişdi, məni onun törəmələriylə görüşdürmüşdü, yaddaşında qalanları danışmaqla köməyini əsirgəməmişdi.

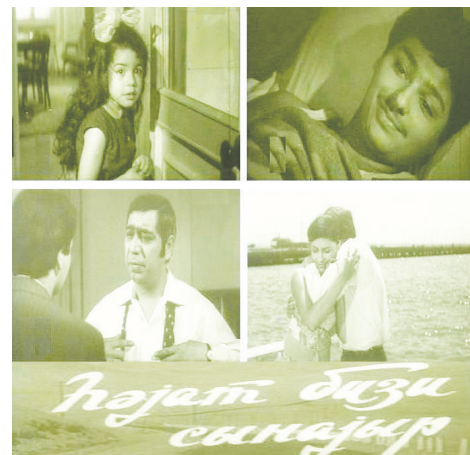
akkordları

Hərdənbir kinostudiyaya gəlirdi, qəlbində dözülməz ağrı, üz-gözündə işıqlı təbəssüm, dəhlizləri dolaşırdı. Belə vaxtlarda ən çox ünsiyyətdə olduğu cavanlarıydı. Nədənsə, Şamil müəllim özünü bizimlə daha rahat hiss eləyirdi, ekran işlərimizə səmimiyyətlə maraq göstərirdi, uğurlarımıza ürəkdən sevinirdi, təcrübəsini bölüşməkdə şəxsi faciəsini əsirgəmirdi. Bu illər ərzində şəxsi faciəsini (Leninqrad Kino Mühəndislər İnstitutunu bitirmiş oğlunun ölçsüz-biçisiz həyatı ona pis təsir eləyirdi) yaşaya-yasaya ömrünü verdiyi kinodan beləcə, ayrılmağına görə sonsuz əzab çəkdiyini çoxlarımız görürdük. Amma məlum paradoks özünü burda da bildirdi: ürəyi yananların imkanı, səlahiyyəti yoxuydu, imkanı, səlahiyyəti olanlarınsa, ürəyi yanmırdı... Şamil Mahmudbəyovun şam kimi əriyən ömrünü beş-üç il uzadan, onun cavanlarla təması, bir də rejissor Vaqif Mustafayevin diqqəti oldu. 1993-cü ildə Vaqif "Divar"-ın ssenarisinə vəsait tapdı və ekran üçün darıxmış Şamil

Sonrakı gün "leqkomissiyada" müayinədən keçirmişdilər, dava-dərman yazmırdılar. İşimizi davam elətdirməyə qərar verəndə durumla maraqlandıq. Hər şeyi anlamış, qəbul eləmiş adam kimi: "Bir şey yoxdu, - dedi, - xərcəngdi". Son kəlmənin üşüntüsü canımızda gəzdi, ağız-ağıza verib həkimlərin səhv elə-

...Ölümü sakit qarşılandı, dəfni sadə keçdi. O soyuq, yağışlı yaz günü nə qəbrinin üstündə üç kəlmə söz deyildi, nə şəxsiyyəti, yaradıcılığı anıldı, nə də xatirəsinin əbədləşdirilməsindən söhbət açıldı. Tabutunun altına cavanlar girdilər, qəbr evində cavanlar rahatladılar, o kədərli günü videolentə köçürməyi cavanlar təşkil elədilər.

Vasif Adıgözəlov haqqında sənədli ekran əsəri

○ "Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin (QSC) "Azərbaycantelefilm" Yaradıcılıq Birliyində görkəmli bəstəkar, xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı Vasif Adıgözəlova həsr edilmiş sənədli televiziya filminin istehsalı başa çatıb.

QSC-nin mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, "Bəstəkar Vasif Adıgözəlov" adlı ekran əsəri ölməz sənətkarın həyat və sənət dünyasına həsr olunub. Filmdə xalq artistinin müxtəlif janrlarda yazdığı əsrarəngiz musiqi əsərlərindən, opera və operettalardan istifadə edilib.

Filmin ssenari müəllifi Səadət Təhmiraqızı, rejissoru Tahirə Hüseynova, operatoru Elşən Bədəlovdur.

Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyev "Vasif Adıgözəlovun 80 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" 2015-ci il 11 fevral tarixli Sərəncam imzalayıb. Görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Vasif Adıgözəlovun anadan olmasının 80 illiyinin qeyd olunduğu bu günlərdə belə bir filmin hazırlanması olduqca təqdirəlayiqdir.

Son 3 ayda çəkilmiş filmlər təqdim edilib

○ "Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin (QSC) "Azərbaycantelefilm" Yaradıcılıq Birliyində son 3 ayda çəkilmiş bir sıra filmlər artıq tamaşaçılara təqdim edilib.

QSC-nin mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, bu ekran əsərlərindən biri "Soyuq: Həqiqət və riyakarlıq" tarixi-xronikal filmidir. Ekran əsərində yalan və iftirdən yoxurulmuş erməni saxtakarlığı tədqiqat əsərləri əsasında ifşa olunur və tarixi faktlar diqqətə çatdırılır.

Filmin ssenari müəllifi Arif Alışanov, elmi məsləhətçisi AMEA-nın müxbir üzvü Yaqub Mahmudov, rejissoru Miri Rzayev, operatoru Adil Abbasovdur.

Portret janrında çəkilmiş "Həyat, sən kiminsən?" filmi isə 95 yaşlı müharibə və əmək veteranı Əbdülağa Cavadovun həyat hekayəsindən bəhs edilir. Elm xadimləri və neftçilər geologiya-mineralogiya elmləri doktoru Ə.Cavadovun keçdiyi həyat yoluna birgə nəzər salırlar.

Filmin ssenari müəllifi Yaqub Əlioğlu, rejissoru Sənan Sultanov, operatoru Zahid Bağirovdur.

Səxavət SAHİL

Səxavət Sahilin poetik düşüncəsində özünəməxsus bənzətmələr, alleqorik ifadə tərzləri, rəmzi mənaları ehtiva edən qavramlar məxsusi yer tutur.

Nar ağacına həsr olunan silsilə şeirlər sadəliyi və orijinallığı ilə seçilir. İlk baxışda adi görünən nar ağacı yeni mənə və formaya düşür.

Məncə bu sətirlər daha çox poetik bənzətmələr, ifadələrdir. Bu şeirlərdə əsas odur ki, müəllif seçdiyi

obyekti poetik ifadəyə çevirə bilib – duymanı simvolizə edən narı və nar ağacını hisslərin, düşüncələrin ixtiyarına verib. İsa Məsih obrazını nar ağacı ilə birləşdirir, hətta mifik sujetləri də nar ağacı fonunda yenidən təqdim edir, ona yeni çalar qatır.

Nar ağacı silsiləsi gənc müəllifin təbiətlə insan düşüncəsi arasında vahidlik, eynilik axtarıqlarının nəticəsidir.

Kənan HACI

Nar ağacının Tantal əzabı

Payız yelinin notları üstə saralmış nar yarpaqları toxunduqca bir-birinə nəğmə oxuyur.

Titrəyir yarpaqlar nar bağına qorxu düşür – İsrailin suru kimi yayılır ölüm havası.

Yaşıl-yaşıl yarpaqlara ayrılığın rəngi çökür budaqları çılpaq qalır gövdəsi bomboz bozarır.

Döşənir ayağına narın öz yarpaqları yalvarır, haray çəkir xəzəl-xəzəl yellənir.

Nar ağacı əzab çəkir – əlləri çatmur yerə zalım külək aman vermir qaytara yarpaqlarını.

Nar qız

Dodaqların şirinliyindən pardaxlanmış nar kimi qızarır – elə bilirəm məni çağıdır.

Qolların nar şivi kimi uzun, nərmənazik boynuma dolanırdı kaş.

Saçların nar pöhrəsi kimi sallaq, sallaq – uşaqlığımda hamıdan qaçıb gizləndirdim nar pöhrəliyində.

Sözlərin nar budağının tikanıdır ürəyim deşik-deşik.

Çoxillik nar şərabi kimi məni məst eləyən nar qız, gör nə vaxtdır sərxoşam ayılmadan, ölümrəm artıq məni torpaq gözləyir.

İsanın əllərini xatırlayıram

Yarpaqları tökülən nar budağında yetim qalıb quş yuvası – İsanın başındakı tikanları xatırlayıram.

Sərənin dimdiklədiyi yerdən damcı-damcı axır nar şirəsi – İsanın əllərini xatırlayıram.

Yarpaqlarını qızıla çevirib təzminat verən nar ağacı baharı gözləyir – İsanın göylərə dikilən gözlərini xatırlayıram.

Nardan çəkilən şərabi ləzzətlə gillədir cavan hökmdar, şərab mənim qanımdır – İsanın sözlərini xatırlayıram.

Qara nar

Dərilməmiş nar qalib çılpaq budaqda qızarmayıb, alışmayıb kömür kimi.

Vaxtsız açan nar gülü – qarğa dimdiyinə də gəlmir indi.

Dərilməmiş nar qalib çılpaq budaqda büzüşüb yetim kimi möhtac olub bir cüt əllə.

Çiçəyi burnunda qalib bu narın – görəsən hansı dərd öldürüb onu.

Bir qanmaz uşaq gələ daş ata, salıb bu narı qurtara qaralmış tənhalığımdan.

Dərilməmiş nar qalib çılpaq budaqda mənim ömrüm kimi qaralıb elə.

Ürkək bir sərçə qonur çılpaq budağa. Südəmər körpəsayaq əmir narı bu ətcəbala qızartır qan kimi sarı dimdiyi...

Ave Maria

Tumurcuqlu nar zoğunda bala sərçə nəğmə deyir:

Müjdə verim qabaqcadan sevin-sevin nar ağacı. Tanrı sənə övlad verir sevin-sevin nar ağacı.

Budaqların gül açacaq böyüyəcək nar olacaq. Yaşıl-yaşıl yarpaqların arasında bar olacaq.

Yerikləyib qızaracaq yetişəcək mənim payım, darıxıram tez gələydi tez gələydi avqust ayı.

Poetik nar silsiləsi

Qadın kimi

Payız səhəri dolmuş buludlar bəhanə gəzir.

Yetim tək boylanır nar ağacı sovrur külək tökülmüş yarpaqlarını qadın kimi döşündə qızartır bir cüt nar.

Nar ağacının ölüm rəqsi

Çiçəklənmiş nar ağacı rəqs eləyir qara yelin mahmısı üstə, oynatdıqca budağını küləklər şabaş kimi səpələnir çiçəklər.

Pərvazlanır yel qanadında yuvadan düşən bala sərçəsayaq uça bilmir uzağa dağılır, yığılır qəlpələnir çiçəklər.

Əsir, əsir qara yel xərcləyir sola-sağa, havayı pullar kimi uçur-uçur çiçəklər mənim ömrüm sayacağı qismət olur torpağa.

**Akutaqava RÜNOSKE
(Yaponiya)**

1886-cı ilin 3 noyabr axşamı¹.

On yeddi yaşlı Akiko atasıyla birgə bal keçirilən «Rokumeykan» klubunun enli pilləkəniylə yuxarı qalxırdı. Gur işığa qərğ olan pilləkənin kənarları boyunca üç cərgə xrizantem² əkilmişdi: üçüncü cərgədə alqırmızı, orta cərgədə sapsarı, birinci cərgədə isə dümağ rəngli xrizantemlərin ilk baxışda süni gülləri andıran iri ləçəkləri göz oxşayırdı. Xrizantem cərgələrinin sona çatdığı, rəqs salonunun geniş qapılarının açıldığı üst meydanca orkestrin səsinə qulaq tutulurdu. Fransızcanı və rəqsi hələ uşaqlıqdan öyrənsə də, bu, Akikonun həyatda gördüyü ilk bal idi. Ona görə, fayton kluba çatanacan qız seyrək fanarlı, tutqun Tokio küçələrini səbirsizliklə nəzərdən keçirərək çirə atasının təkamseyrək suallarını huşu dağıtmıq cavablayırdı.

Lakin kluba daxil olduğu andaca baş verən bir təsadüf, qızı bu həyəcədən qurtardı: qabaqlarınca qalxan şişman çin diplomatı pilləkənin tən ortasında kənara çəkilib onlara yol verdi və bu zaman Akikoya məftun baxışla nəzər saldı. Doğrudan da, həmin axşam Akiko öz füsunkar görkəmi ilə uzun hörüklü çin diplomatını sarsıdaraq, mədəniyyət aləminə daxil olmuş sivil yapon xanımın gözəlliyini layiqincə təcəssüm etdirirdi. Pillaəkənlə aşağı qaçan gənc bir yapon da qeyri-ixtiyari ayaq saxladı və başını yüngülcə döndərərək qızın arxasınca heyran-heyran baxmağa başladı; sonra sanki yuxudan ayıldı, saya rəngli qalstukuna ehməlcə əl gəzdirdi, yenə aşağı, vestibulə tələsdə. Akiko isə atasıyla ikinci mərtəbəyə, salonun girəcəyində qonaqları qarşılayan ev sahiblərinin – yaxasını ordenlər bəzəyən ağ bakenbardlı qrafın və onun yaşca özündən böyük, üz-gözüne XV Lüdivik dövrünün incə üslubunda bəzək vermiş xanımının dayandıqları yerə qalxdı. Qızı görəndə qrafın donuq sifətində ani qığılcım parladı və bu, Akikonun nəzərindən qaçmadı. Lütfkar atası isə fərəhdən yerə-göyə sığmayan qızını qrafa və onun xanımına təqdim elədi.

Büsbütün ətir qoxusuna, kavalər intizarında durub gözləyən xanımların krujevalarının, fil sümüyündən düzəlmə yelpiklərinin səssiz dalğasına, çiçəklərin xoş rəyihəsinə qərğ olan rəqs salonu da başdan-başa xrizantemlərlə bəzədilmişdi. İçəri girən kimi Akiko tez-cə atasından ayrılıb, hamısı mavi və cəhrayı paltar geymiş həmyaş qızların dəstəsinə qoşuldu. Qızlar Akikonu şəhər qarşıladılar və bir-birinin sözünü kəsə-kəsə onun füsunkarlığını vəsf etməyə başladılar. Akiko qızlara isinişməyə macal tapmamış bir fransız dənizçi zabiti fərağat duruşla onun qarşısında peyda olub, ədəblə baş endirdi. Yanaqlarının qızardığını hiss etsə də, Akiko özünü çəşdirmədi, dərhal yanındakı mavi paltarlı qıza tərəf dönüb yelpiyini saxlamasını xahiş etdi. Zabıt nəzakətlə gülümsəyərək, ləhcə hiss olunsada, gözlənilmədən Akikoya yaponca müraciət etdi:

- Sizi rəqsə dəvət etmək olarmı? Və Akiko zabitlə «Mavi Dunay» valsını süzməyə başladı. Zabitin qalın bigləri vardı. Gündən qaralmış sifətinin cizgiləri yerli-yerində idi. Akiko əlini onun çiyinə güclə çatdırırdı, səriştəli zabıt isə qızın qulağına lətif fransız dilində lətifələr pıçıldaya-pıçıldaya onu asanlıqla vals oynayan dəstənin ortasına çəkirdi. Qız zabitə utancaq təbəssümlə cavab verir, arabir salona boylanıb ətrafı gözdən keçirirdi. İmperator evinin gerbləri təsvir edilmiş iri qırçnı ipək örtüyün və üzərində iti caynaqlı mavi əjdaha şəkilləri qıvrılan Çin dövlət bayraqlarının arxasında xrizantemlə dolu qızıl-gümüş güldənlər qoyulmuşdu. Şampan kimi çalxanıb coşan axın isə möhtəşəm alman orkestrinin kükrəyən sədalara altında öz sarsəm hərəkətinə bir an da ara vermirdi. Onun ən xırda hərəkətidən belə zabitin gözüni çəkmədiyini Akiko yaxşı görürdü; görünür, bu cür incəliklə rəqs etməsi Yaponiyanı elə də yaxşı tanımayan qonaqda böyük maraq doğurmuşdu. Yəni doğrudanmı kuklaya bənzər bu füsunkar qız kağızdan, ya bambukdan tikilmiş evdə yaşayır? Doğrudanmı bu incə barmaqlar yemək vaxtı yaşıl güllər nəş olunan ovuc içi dərinliyindəki kasaya dürtülür? Zabitin həlim baxışlarında, ilıq təbəssümündə parlayıb-sönən bu suallar Akiko üçün təzə, eyni zamanda fərəhli idi. Ona görə də zabitin təəcüb dolu baxışları hər dəfə zərif ayaqlarına sataşanda, Akiko öz cəhrayı tufilləri üzərində, şüşə kimi hamar döşəmədə daha inamla və daha asanlıqla süzürdü. Nəhayət, zabıt balaca pişik balasını andıran oyundaşının yorulduğunu duyub, nəvazişlə soruşdu:

- Yenə oynayaq mı?

- Non, mersi, - nəfəsi kəsilmiş qız qəti cavab verdi; zabıt də rəqsi davam etdirərək, Akikonu krujeva və güldənlərin titrək dalğası arasında keçirib yaxınlıqdakı boş stula əyləşdirdi, sonra qızın qarşısında yaponsayağı nəzakətlə təzim etdi.

Daha bir neçə rəqsdən sonra Akiko zabitlə qol-qola girib ağ, sarı və qırmızı xrizantem cərgəsiylə dövrələnmiş iri salona düşdü. Çılpaq çiyinlərin, enib-qalxan frakların arasında xeyli masa gözə dəyirdi – sıra-sıra düzülmüş masalardan birinin üstündə ot və trüfel, digərində dondurma, bir başqasında piramida şəklində yığılmış nar və əncir vardı. Dövrəsini xrizantem kolları bəzəmiş divarın yanında qiyamət tənəklik salınmış, içərisində qızıldan düzəlmə qəşəng bir qəfəs qoyulmuşdu.

(hekayə)

Yarpaqların arasından anı yuvasını andıran bənövşəyi üzüm salxımı asılmışdı. Çərçivənin yanındasa Akikonun atası öz yaşadı olan hansısa bir cənabla dayanıb siqar çəkirdi; Akikonu görcək o, razılıqla başını yellədi və siqarını tüstüləyib yenə öz tanışına sarı döndü. Akiko isə zabitlə birgə masalardan birinə yaxınlaşıb dondurma götürdü. Qız hiss edirdi ki, zabıt onun əllərindən, saçlarından, mavi məxmərə bürünmüş boynundan göz çəkə bilmir. Əlbəttə ki, bu, ona ləzzət eləyirdi. Bununla belə, qadın qəlbinə xas olan bir şübhə onu tam rahat buraxmırdı, odur ki, qara məxmər paltarının yaxasına qırmızı kameliya güllü bənd edilmiş bir alman xanımı yanlarından ötürkən Akiko bu şübhənin təhriki ilə:

- Avropa qadınları necə də gözəldir! - dedi.

Zabıt gözlənilməz ciddiliklə başını yellədi:

- Yapon qadınları heç də geri qalmırlar. Xüsusən də siz...

- Nə danışırsınız?

- Bəli! Siz istənilən Paris balında kimi desən valeh edərsiniz. Siz lap elə bil Vattonun tablosundan qopub düşmüşünüz...

Akiko Vattodan xəbərsiz idi. Ona görə də zabitin sözləri ilə canlandırılmış keçmişin gözəl mənzərəsi – ağaclar arasındakı fəvvarə, solğun qızılgüllər – onun xəyalında heç bir iz buraxmadan göz qırpmında yoxa çıxdı. Ancaq rəfiqələrinin çoxundan düşüncəli olan Akiko dondurmadan dişləyib, sözü asanlıqla dəyişdi.

- Paris balında olmağı mən xoşbəxtlik sanardım.

- Elə Parisdə də ballar eynən bu cür olur.

Bunu deyərək zabitin gözləri anı bir sevincə parıldadı; o, əlindəki dondurmanı bir qırağa qoyub, sanki öz-özüylə danışırmış kimi əlavə elədi:

- Təkcə Parisdə yox, elə hər yerdə ballar eyni cür olur.

Bir saatdan sonra Akiko zabitlə birgə ayılı gecəyə tamaşa etmək üçün eyvana çıxdı. Sürahibəndlə əhatə olunmuş eyvan sıx budaqlarından qırmızı fanarlar asılmış uca küknarlı nəhəng parka açılırdı. Saralmış yarpaqların soyuq havaya yayılmış qoxusu payızın yaxınlaşdığını xatırladırdı. İri rəqs salonunda, üzərində onaltıləçək xrizantem³ rəsmi rəqs olunmuş bənövşəyi rəngli ipək örtüyün fonunda isə çiçək və krujevalar hələ də dalğalanmaqda, orkestrin çılğın sədalara altında rəqs edən axın da eləcə coşub-qaynamaqda idi.

Güllü sədalara gəcənin səssizliyini qəddarcasına pozurdu. Tutqun səmada qəfil fişəng parlayanda hamının içindən heyrətli bir nida qopdu. Bu zaman Akiko rəfiqələri ilə şirin söhbətdə idi, qolundan ehməlcə yapışmış zabıt isə ayılı gecəyə tamaşa edirdi. Akiko zabitin fikrili olduğunu hiss edib azacıq nazla soruşdu:

- Siz bu dəqiqə öz vətəninizi düşünürsünüz, ələmi?

Gözlərində sirli bir təbəssüm gizlənən zabıt tələsmədən Akikoya sarı çevrildi və «non» demək əvəzinə, uşağ kimi qızın başını sığalladı.

- Bəs onda nə barədə düşünürsünüz?

- Özünüz tapın. Eyvandanakılar təzədən çığırdı – sanki tufan qopmuşdu. Onlarsa, sözləşibləmiş kimi, gözlərini küknarların üzərinə çökmüş ayılı gecəyə dikib susmuşdular; qaranlıq parçalayan qırmızı və yaşıl fişənglər orda yavaş-yavaş sönüb yoxa çıxdı. Fişəng Akikoya onu qüssələndirəcək dərəcədə gözəl görünürdü.

- Mən fişəng barədə düşünürdüm. Düşünürdüm ki, elə bizim həyatımız da eynən fişəngə bənzəyir, - zabıt Akikonun çöhrəsini sığallaya-sığallaya nəsihətverici bir tərzdə dilləndi.

1918-ci ilin payızı.

Akiko Kamakuraya, şəhər kənarındakı bağ evinə gedərkən tanış olan gənc bir yazıçıyla təsadüfən eyni vəqona düşdü. Cavan oğlan kamakuralı dostuna apardığı xrizantem buketini yük rəfinə qoyarkən Akiko – hazırda ərdə olan yaşlı qadın N. – qəfildən qayıtdı ki, bəs xrizantemi hər görəndə bu çiçək ona qəribə bir hadisəni xatırladır. Sonra da «Rokumeykan» klubundakı bal haqqında yerli-yataqlı danışdı. İlk dəfə eşitdiyi bu əhvalat cavan oğlanı bərk maraqlandırdı və qadın söhbəti bitirən kimi tələsik soruşdu:

- O zabitin adı yadıңызda deyil ki? Cavab tamamilə gözlənilməz oldu.

- Əlbəttə yadıızdadır: onun adı Jülen Vio⁴ idi.

- Demək bu, Loti imiş – «Madam Xrizantem»i yazan...

Gənc yazar sevincdən bərk həyəcanlanmışdı. N. xanımsa heyrət dolu gözlərlə ona bax-baxa bir neçə dəfə təkrar elədi:

- Yox, o, Loti deyildi... o, Loti deyildi... o, Jülen Loti deyildi...

¹ Hekayədə qeyd olunan tarixdə – 3 noyabr 1886-cı ildə Yaponiya Xarici İşlər Nazirliyi imperatorun doğum günü münasibəti ilə ziyafət təşkil etmişdi;

² Xrizantem – Yaponiyanın rəmzi sayılır;

³ Onaltıləçək Xrizantem isə ölkənin gerbidir;

⁴ Jülen Vio (1850-1923) – 1886 və 1900-cü illərdə Yaponiyada səfərdə olmuş Pyer Loti təxəllüsü fransız yazıçının əsl adıdır; o, «Madam Xrizantem» romanı və «Payız Yaponiyası» adlı oçerklər kitabı ilə tanınır.

**Tərcümə edən:
Mahir N.QARAYEV**

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu heç də o anlamı gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyük zövq almayacaq. Mütləq alacaq, çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib.

Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözülməyə başlayıb, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq.

Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma təəssüf ki, dərslərimizin nədənsə həmişə qəliz olan elmi dili ucubandan çox şey əxz etməmişik.

Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

Toxum nədir?

Bitkilərin yayılma üsullarından biri toxumların ətrafa səpilməsidir. Quşlar yumurtalarının üstündə oturub özlərinə bənzər məxluqları dünyaya gətirdiyi kimi, bitkilər də ailələrinin sayını çoxaltmaq üçün toxum yetişdirirlər.

Çiçək, yaxud hamaşçıq mütəlakə toxumlandır, yoxsa toxumları cücərti verməyəcək. Tam yetişəndən sonra, toxum özünün dinclik dövrünü keçməlidir. Bu dövrün uzunluğu toxumların növündən asılıdır. Bəzi toxumlar qış mövsümünü keçirməyə, əmələ gəlməyə.

Böyüməsi üçün toxumlara oksigen və isti lazımdır. İşıq da toxumun böyüməsinə kömək edir. Əgər bəlli müddət ərzində toxum cücərmirsə, onda məhv olur. Əgər toxumu gələcəkdə əkmək üçün saxlayırsınızsa, onu quru yerdə, müəyyən temperaturda qoruyub saxlayın.

Toxumlar ölçüsü, forması və rəngi ilə fərqlənir. Müxtəlif bitkilərin toxumları müxtəlif quruluşda olur. Bəzi toxumların içində kiçik bitki var, ətrafında isə qida maddələriylə dolu maye olur. Həmin maye o bitkinin kökləri və yarpaqları əmələ gələndə qədər toxumun qidalanmasını təmin edir.

Əgər toxumlar sağdırsa, dinclik dövrünü keçib kifayət qədər rütubət, oksigen və istilik ala bilib, proses başlanır. Bu prosesə "cücərmə" deyirlər. Cücərmə vaxtı elə ki, toxum bol su aldı, onun inkişafı başlanır. Toxum şişir, onda kimyəvi proseslər gedir, hüceyrələrdə həyat oyanır və toxumlardan cücərti boy verməyə başlayır. Toxumun əsas hissəsi bitkiyə çevrilir. Onun qabığı düşür, cücərti böyüyür, boy atır və o özü də toxum verməyə hazır olur.

Toxumlar iri və xırda olurlar. Bəzənə adlanan bitkinin toxumları o qədər xırdadır ki, lap toza oxşayır. Kokos palmasının toxumları isə 18 kiloqrama çatır. Bəzi bitkilərin 20-dən artıq toxumu olmur, ağcaqayın isə minlərlə toxum verir.

Toxumlar müxtəlif üsullarla yayılır. Bəzilərinin, məsələn, ayıpəncəsinin toxumları heyvanların yununda, digərləri dırnaqlarının arasındakı gildə daşınır. Meyvə ağaclarının toxumları da həm insanlar, həm də heyvanlar vasitəsilə yayıla bilər. Bəzi toxumların qanadları olur və onlar küləklə yayılır. Başqalarını su aparır. Elə bitkilər var ki, öz toxumlarını güllə kimi uzaqlara atırlar!

Ağaclar necə böyüyür?

Bütün canlılar kimi ağacların da böyüməsi üçün qida lazımdır. Bəs, ağac ona lazım olan qidaları necə alır?

Bitki torpaqdan su və mineral duzlar, havadan karbon iki oksidi alır; yaşıl yarpaqlar isə günəş enerjisini nişastaya, şəkərə və sellülozaya çevirir. Yəni ağacda böyümə və inkişafı təmin edən kimyəvi proseslər gedir.

Ağacın oduncağı ilə qabığının arasında "kambi" adlanan nazik qat var. Bu qatda yeni hüceyrələr yaranır. Kambinin iç tərəfində yaranan hüceyrələr oduncağı, çöl tərəfindəkilər ağacın qabığını əmələ gətirir. Ona görə də yaşı artdıqca, ağacın diametri də böyüyür. Ağacın diametri daim böyüyür, amma qabığı elə deyil. Yaş artdıqca, qabıq daha tez-tez çatlayır, ölü, qopub düşür.

Ağac həm boyuna, həm də eninə böyüyür. Hər budağın ucunda canlı hüceyrələr olur. Aktiv böyümə zamanı bu hüceyrələr bölünür, onlardan yeni-yeni hüceyrələr yaranır. Budaqlar boy ataraq təzə yarpaqlar əmələ gətirir. Bu minvalla yeni pöhrələr boy atır.

Hər suala

Zaman keçdikcə, budaqların ucları öz aktivliyini itirir, onların boy atması zəifləyir. Yeni hüceyrələr sərtləşir, onların başında pulcuqlar yaranır, onlar tədricən, tumurcuğa çevrilir. Belə tumurcuqları qışda ağacların budağında asanlıqla görmək olar. Yazda həmin pulcuqlar quruyub tökülür, tumurcuqlar açılır. Gördüyünüz kimi, kambi qatı və hüceyrələr ağacın hər il eninə uzununa böyüməsini təmin edir.

Ağacın kəsiyində ardıcıl açıq və tünd halqaları, yəqin, hamınız görmüşsünüzdür. Rənglərin fərqi ona dəlalat edir ki, oduncağa daxil olan hüceyrələrin ölçüsü eyni deyil. Açıqrəngli zolaqlar ölçüsü iri olan, yazda və erkən yayda yaranan hüceyrələrdən ibarətdir. Tündrəngli zolaqlar isə daha xırda, sıx yerləşən və yayın axırında əmələ gələn hüceyrələrdəndir. Onların ölçüsünə görə bir ildə əmələ gələn oduncağın miqdarını təyin etmək olar, halqaların sayı isə ağacın yaşına dəlalat edir.

Çiçəklərin niyə qoxusu və rəngi olur?

Qəribədir, amma biz tez-tez hansısa bitkinin "çiçəklərinə" valeh oluruq, amma heç bilmirik ki, bunlar, ümumiyyətlə, çiçək deyil! Əgər biz çiçək deyəndə, bitkinin budaqlarında olan rəngbərəng şeyləri düşünürüksə, dərinədən səhv edirik.

Məsələn, zoğalın baharda açan ləçəkləri əslində, heç ləçək deyil.

Digər tərəfdən hansısa otun ucundakı saqqallı qotazlar onun çiçəyidir! Qarğıdalının yetişməmiş qıçası da çiçəkdir. Botaniklərin təyininə görə çiçək bitkinin tozcuq, toxum, yaxud ikisini birdən əmələ gətirən hissəsidir. Yalnız toxumla çoxalan bitkilərin çiçəyi olur. Və bitkinin yalnız toxum əmələ gəlməsi və yetişməsi ilə bağlı olan hissələri çiçəklərə aid olan bir şey sayıla bilər.

Bəs çiçəklərin niyə qoxusu olur? Çiçəklərin qoxusu onun ləçəklərində müəyyən yağların mövcudluğu ilə əlaqədardır. Bu yağlar mürəkkəb struktura malik olur. Müəyyən şəraitdə həmin strukturlar parçalanır və uçan yağ əmələ gəlir ki, o da qısa bir zamanda buxarlanır. Bu baş verəndə, biz çiçəkdən gələn qoxunu hiss edirik.

Çiçəklərin buraxdığı müxtəlif qoxular uçucu yağların kimyəvi tərkibindən asılıdır və onların birləşməsi tamamilə fərqli, məxsusi qoxular yaradır. Yeri gəlmişkən, elə həmin yağlar təkə bitki çiçəklərində deyil, həm də yarpaqlarda, bitkinin qabığında, onun kökündə, meyvələrində və toxumlarında olur. Məsələn, bu yağlar limonla portağalın – meyvələrində, badamın toxumlarında, darçının qabığında.

Bəs niyə çiçəklərin rəngi olur? "Antosianin" çiçəklərə qırmızı, yasəmən, göy, bənövşəyi və başqa çalarları verən pigmentin adıdır. Bu pigmentlər çiçəklərin şirəsində həll olur. Başqa rənglər, məsələn, sarı, narıncı, yaşıl isə tamamilə başqa pigmentlər vasitəsilə yaranır. Həmin pigmentlərə xlorofill, karotin və sairə aiddir. Pigmentlərin fərqli kimyəvi strukturu olur.

Beləliklə, çiçəklərin rəngi "antosianin" və "plastisid" adlanan pigmentlərdən asılıdır. Bəzi pigmentlər bir rəngin, başqaları digərinin yaranmasını təmin edir.

Niyə yarpaqların rəngi payızda fərqli olur?

Yayda bütün ağacların rəngi eyni olur – yaşıl. Təbii ki, yaşılın da müxtəlif çalarları var, amma adama elə gəlir ki, yarpaqların hamısı eyni fərqlə rənglənib. Lakin payızda elə həmin yarpaqlar cürbəcür rənglərə düşür. Bəs, bu rənglər hardan əmələ gəlir?

Gəlin yadıma salaq ki, yaşıl rənginə görə bitkilər onlardakı xlorofillə borcludurlar. Xlorofill elə bil hər yarpaqda olan, durmadan qida maddələri istehsal edən məxsusi bir qurğudur. Və yarpaqların üçdə ikisinin rəngi onlardakı xlorofilldən asılıdır. Yarpaqlarda başqa çalarlar da olur, lakin yaşıl rəngin tam üstünlüyünə görə qalan rənglər elə də gözə dəymir.

Bəs bu çalarlar hardandı? Məsələn, "ksantofil" adlanan, karbon, hidrogen və oksigendən ibarət maddə sarı rəngdədir. O, yarpaq pigmentinin təxminən 23 faizini təşkil edir. Yarpaqda yer-köküyə rəng verən karotin də var və pigmentin 10 faizə yaxını ondan ibarətdir. Bir də qırmızı palıda parlaq qırmızı çaları verən antosianin var.

Yayda bu pigmentlər gözə dəymir, biz yalnız yaşıl xlorofilli görürük. Soyuqlar düşəndə ağacların yarpaqlarında toplanmış qida maddələri budaqlara, gövdəyə keçir. Qışda bəsləyici maddələrin istehsalı dayandığından xlorofill qurğusu da qapanır və xlorofill parçalanıb yox olur. Onun yox olmasıyla, yarpaqlarda daim mövcud olan digər pigmentlər gözə dəyməyə başlayır və biz ağacların rəngarəng çalarlarından zövq ala bilirik.

Budaqdan qopub düşəndə hər yarpağın saplağında nazik bir hüceyrə qatı yaranır. Külək yarpağı qoparır. Zoğda yarpağın yerini bəlli edən çapıq yaranır.

Həmişəyaşıl ağacların əksəriyyəti soyuqların düşməsiylə yaşıl örtüyünü bütöv atır. Bu, tədricən, bütün il boyu baş verir deyə, ağaclar da daim yaşıl qalır.

Niyə kaktuslar susuz keçinə bilir?

Səhrada yaşayan istənən canlı, su qıtlığı problemi ilə üzləşir. Həqiqətən də, su problemi həll olunmasa, canlı heç cür davam gətirə bilməz.

Kaktusun da suya ehtiyacı olur, amma bu bitki uzun müddət yağıntı olmayan şəraitə davam gətirmək üçün özünə münasib yollar tapıb. Adı şəraitdə bitən bitkilər bir aləm su məsrəfi edir. Yarpaqlar bitkinin şirəsindən su alır, sonra da onu havaya buraxır. Kaktusun isə yarpaqları olmadığından o suyu havaya buraxmır. Onun gövdəsi elə qurulub ki, günəşin birbaşa şüaları səthinin az qisminə düşür. Ona görə də içindəki rütubət demək olar ki, buxarlanmır. Bundan başqa, gövdənin özü də çox qalındır deyərək, canındakı rütubət qorunur. Eyni zamanda, saplaqları da xüsusi qoruyucu təbəqə ilə örtüldür ki, bu da rütubətin qorunmasına xidmət edir. Kaktusun tikanları da su axtaran heyvanların ona yaxınlaşmasına imkan vermir. Beləliklə, bəzi yaşlı kaktuslar, həttə iki il susuz keçinə bilər.

Onların həm də iri bitkilərdəki kimi, daxili su mübadilə sistemi yoxdur. Bu səbəbdən şibyələr əsasən, yalnız rütubətli şəraitdə inkişaf edir. Ağacların gövdəsində yerləşən şibyələr həmişə gün işığı az düşən tərəfdə olur. Bu bitkinin bəzi növləri rütubətli qayalarda da bitir. Əgər qaya qurudursa, şibyə quruyur, amma ölmür. Rütubət yaranan kimi, qurumuş şibyə də özünə gəlir.

Şibyənin bir neçə yüz növü var. Ən çox yayılanı ağ şibyədir. O, torpağın rütubətli yerində yaşıl "balıqlar" əmələ gətirir. Şibyənin bir növünün təpəsində pırpız tükçüklər olan toxum qutusu olur. Bozuntul-yaşıl torf şibyəsi əsasən, bataqlıq yerlərdə yayılır. Ona həm də göllərin, başqa su hövzələrinin ətrafında rast gəlmək olur. Şibyələr orada yerə əsl xalı kimi sərilir. Onların yarpaqlarında iri, silindrik hüceyrələr var və bu hüceyrələr rütubəti yaxşı udur, qoruyub özündə saxlayır. Şibyədən gülsatanlar başqa bitkilərin canındakı rütubəti qorumaq üçün də istifadə edirlər.

Torf şibyəsi rütubəti çox yaxşı udduğundan Birinci Dünya müharibəsi dövründə ondan yaraların müalicəsi zamanı istifadə edirdilər.

lap xırda, mikroskopik orqanizmlərdən tutmuş, uzunluğu 30 metrə çatan dəniz bitkilərinədək.

Yosunlar bitki aləminin ən primitiv formalarındandır. Onların bəzisi yalnız bir müstəqil hüceyrədən ibarət olur. Digərləri zəncir kimi bir-birinə bağlanır, başqası bütöv bir hüceyrə şəbəkəsi əmələ gətirir. Bəzi yosunlar isə dəstədən ayrılıb yeni koloniyalar yaradır. Yosunların tərkibində də xlorofill var ki, onun köməyiylə bitki günəşi udur və özü üçün qida maddələri istehsal edir. Bu baxımdan yosunlar göbələklərdən, onlarla qohum olan başqa bitkilərdən çox fərqlənir.

Təbiətdə ən çox yayılan yaşıl yosunlardır. O, sakit su hövzələrində suyun üzünə yığılan yaşılmtıl qat kimi görünür. Bəzi nəhəng dəniz yosunlarında və laminarilərdə (qonur yosun) xlorofilldən başqa sarımtıl-qəhvəyi pigment olur. Bəzi qəhvəyi yosunların saplağı o qədər möhkəmdir ki, onlardan kəndir hazırlanır. Yosunların bir qisminə isə yod alırlar.

Qırmızı yosunlar çox incə formaya malik, gözəl dəniz bitkiləridir. Hərdən onlar o qədər sıx olur ki, su lap qırmızıya çalır. Belə hadisəyə daha çox Qırmızı dənizdə rast gəlmək mümkündür və bu dəniz öz adına görə də elə qırmızı yosuna borcludur.

Dəridən tikilmiş bir geyiminizi, hansısa yeməyinizi, ya da mürəbbəni soyuq, quru yerdə yox, açıq havada saxlayın. Az sonra, onların üzərində kif görünəcək.

Bu, daha çox çörəkdə əmələ gəlir. Əgər onu isti, rütubətli yerdə bir neçə gün qoysaq, çörəyin üzərində ağımtıl, hörümçək toruna bənzər, üstünə sanki qara, narın toz səpilmiş bir təbəqə yaranacaq.

Əgər bu qatı mikroskop altına yerləşdirsək, baxacağıq ki, həmin o tora bənzər şey iki cür bığcıqlı olan saysız-hesabsız rəngsiz liflərdən ibarətdir. Onlardan birinin ucunda içində sporlar olan xırdaca, qara kürelər var. Digər bığcıqlar isə daha qısadır və çörəyin içinə işləyir, ordan bir kök, rişə kimi qidalı maddələr sümürür. Bax, kif budur.

Kif ən çox rütubətli, isti yerlərdə inkişaf edir, xüsusilə də kifayət qədər qidalı mühit olan yerlərdə. Kif bir qayda olaraq, məhv olmuş bitkilərin, heyvanların üzərində əmələ gəlir. Kifin bir növü də var ki, parazitlik edir, canlı orqanizmlərdə yaşayır. Amma biz bütün növlərini elə "kif" sözü ilə ifadə edirik.

İki növ kif var. Onların biri yarpağın, budağın, çiçəklərin və meyvələrin üzərində çoxalır. Pırpız kif isə bitkilərin içərisində inkişaf edir. Kifin bu növü daha çox kartofu və üzümü vurur və onunla mübarizə çox çətindir.

Göbələk nədir?

İki, bir-birini istisna edən funksiyaları yerinə yetirən göbələklərin insanlara böyük faydası var. Göbələk həm böyük, faydalı iş görür; həm də elə eyni dərəcədə nəhəng dağıdıcı fəaliyyətiylə tanınır. Göbələklər müxtəlif tullantıları çürüdür, insanlara mühitin təmizlənməsində misilsiz köməklik göstərir. Onlar həm də bitkilər üçün zəruri olan mineral duzları torpağa qaytarır. Bəzi göbələklər insanların xəstəliklə mübarizəsində kömək edən dərman maddələri yaradır.

Başqa göbələklər isə bitki və heyvanların xəstələnməsinə səbəb olur və bu da insanı məcbur edir ki, onunla daim mübarizə aparsın.

Göbələk nədir? Göbələk başqa bitkilərdən asılı olan sadə bitkidir. Biz onlara ona görə "sadə" deyirik ki, başqa, mürəkkəb quruluşlu bitkilər kimi nə kökləri, nə yarpağı olur. Onlar həm də asılıdırlar, çünki özlərində xlorofill yoxdur, bu isə o deməkdir ki, göbələklər başqa yaşıl bitkilər kimi, karbon

Yosunların daha bir növü: diatom yosunlardır. Onların xırda pulcuqları var. Bu yosun öləndən sonra həmin pulcuqlar suyun dibinə enir və orada qalınlığı bir neçə metrədək olan çöküntü təbəqəsi əmələ gətirir.

Kif nədir?

Hərdən adama elə gəlir ki, təbiət daim insana qarşı çıxır, onun yaşayışını çətinləşdirir. Elə bil bütün həşəratlar, bütün bitkilər insana apardığı hansısa mübarizədə qələbə qazanmaq istəyir.

Gəlin təsəvvür edək ki, heç bir ziyanlı iş görmədiyimiz halda, qəflətən başımıza cürbəcür xoşagəlməz hadisələr gəlir, bizim özümüza, mülkümüza ziyan vuran nələrə baş verir. Çox vaxt gizlənən və hücumu keçmək üçün fürsət gözləyən belə düşmənlərdən biri də kifdir.

Onu salamandra, qurbağa saxlanan akvariumların yerinə xalça kimi döşəmək olur. Torf da qismən çürümüş şibyədən və başqa bitkilərdən ibarətdir. Bir çox ölkələrdə torfu qurudandan sonra ondan yanacaq kimi istifadə olunur.

Maraqlıdır ki, "şibyə" terminindən bəzən düzgün istifadə etmirlər. Məsələn, "İrland şibyəsi" deyilən bir bitki var ki, əslində, heç şibyə deyil.

Dəniz yosunları necə bitir?

Əgər sizin akvariumunuz varsa, yaqın, fikir vermişiniz ki, tez-tez onun səthində yaşılmtıl təbəqə əmələ gəlir. Bu, yosundur. Ona dənizdə də rast gəlmisiniz – çiməndə ayaqlarınıza cürbəcür ot-ələf yapışı! Bax, o da yosundur. Yosunun minlərlə növü var, ona Yer üzünün bütün guşələrində rast gəlmək mümkündür: bataqlıqlarda, nohurlarda, göllərdə, çaylarda, hətta okeanlarda.

Onların ölçüləri də müxtəlif olur:

Şibyə nədir?

Rütubətli, kölgəli meşələrin əksəriyyətində yerin üzünü yaşıl xalı kimi örtən xırda bitkilər görmək olur. Bu bitkinin adı şibyədir.

Başqa bitkilərdən, məsələn, noxud, yaxud lobyadan fərqli olaraq, şibyənin nə kökü olur, nə çiçəyi. Bunun yerinə onda yerə sərilən, yaxud torpağa işləyən bığcıqlar olur. Onlar torpaqdan rütubət, mineral duzlar alır.

iki oksiddən və sudan şəkər yarada bilmir. Odur ki, göbələklər yaşıl bitkilərin istehsal etdiyi qida maddələrindən asılıdırlar.

Göbələklərin çoxlu növü var və onlar öz quruluşlarına görə bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənirlər. Bəziləri tək bir hüceyrədən ibarətdir. Məsələn, bakteriyalar və maya da əslində, elə təkhüceyrəli göbələkdir. Bakteriyaların orta uzunluğu 0,005 millimetr olur.

Selikli kif də göbələyin bir növüdür. O, başqa bitkilərdən çox böyük miqdarda protoplazmadan ibarət olması və çürüyən ağacın, başqa yaş əşyanın üzərində çoxalması ilə fərqlənir.

Göbələklərin üç növündən (bakteriya, maya və mukor kif) başqa qalanları saysız-hesabsız rəngsiz liflərdən ibarətdir.

Onlara "miseli", yaxud göbələk telləri deyirlər. Göbələk, telləri üzərində inkişaf etdiyi materialın içinə işləyir və bu minvalla ordan qida maddələri çıxarır. Göbələklərin inkişafı, qidaları həzm edə bilməsi üçün su lazımdır. Elə bu səbəbdən göbələklər quraqlıq yerlərdə inkişaf edə bilmir.

Çörəyi və rütubətli səthləri vuran kif də göbələklərə aiddir. Kifin bəzi növlərindən pendir tutarkən ona müəyyən qoxu vermək üçün və həm də dərman istehsalında istifadə olunur.

Yeməli və zəhərli göbələklər də bu ailəyə aiddir. Bu göbələklərin göbələk tellərindən ibarət əsas hissəsi torpağın altında yayılır. Göbələyin özü isə göbələk telinin sporlar istehsal edən hissəsidir ki, torpaqdan çölə artıq formalaşmış şəkildə çıxır.

Zəhərli göbələkləri necə seçmək olar?

Zəhərli və yeməli göbələkləri bir-birindən seçərkən ən vacib qayda budur: heç vaxt onların dadına baxmayın! Onları bir-birindən fərqləndirmək üçün verilən saysız-hesabsız məsləhətlərə, cürbəcür "üsullara" baxmayaraq tanımadığınız göbələyi yeməməlisən! Ən təhlükəsiz göbələklər mağazada satılanlardır!

İnsanlarda göbələklər barədə çox yanlış təsəvvürlər formalaşmışdır. Bəziləri elə hesab edir ki, əgər bişirdiyiniz göbələyi qarışdırarkən istifadə olunan gülmüş qaşığı qaralırsa, onda onlar zəhərliyə. Bilin, bu "üsul" səhvdir!

Səhv olan həm də budur ki, zəhərli göbələyə toxunan kimi, sizə ziyan dəyəcək. Yeməli və zəhərli göbələklər arasında praktiki olaraq heç bir fərq yoxdur – onlar eyni ailəyə mənsubdur.

Daha bir yanlış təsəvvür ondan ibarətdir ki, çəhrayı qatlı olan göbələklər yeməlidir. Bu qənaət ona əsaslanır ki, göbələyin iki yeməli növünün papağı altında çəhrayı, ən zəhərliyələrinin isə ağ qatları olur. Amma məsələ bundadır ki, bu fərq əslində, çox əhəmiyyətsizdir. Bundan başqa, bir çox yeməli göbələklərin həmin o qatları heç də çəhrayı olmur. İngiltərədə cəmi bir növ zəhərli göbələk var ki, adına "ölü papaq" deyirlər.

Bu göbələk əvvəlcə, yarısı torpağın içində olan yumurtaya bənzəyir, sonra onun papağı zeytun rəngi, ya da ortası tünd rəngdə olan yaşılmtıl-sarı rəng alır, saplağı isə ağ olur.

Nizami TAGİSOY
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

○ Fikrimizcə, A.Abdullanın tərcüməyə belə yanaşması tərcümə işi üçün önəmli olan bir sıra hallarla bağlıdır:

A.Abdulla digər mütərcimlərdən fərqli olaraq Azərbaycan-Ukrayna ədəbi əlaqələrinin tarixini tədqiq etmiş mütəxəssislərdən biridir. O, hələ XX əsrin 70-ci illərində siyasi-ictimai xadim, tanınmış alim Şıxəli Qurbanovun başçılığı altında namizədlik dissertasiyası yazmış, Ukrayna dilini, ədəbiyyatını, təbiətini, peyzajını, milli psixologiyasını və koloritini ətraflı öyrənmişdir.

A.Abdulla Ukrayna ədəbiyyatını, mədəniyyətini dərinlən mənimsəmək üçün onun hər yerini qarış-qarış gəzmiş, T.Şevçenkonun yurdu ilə tanış olmuş, bu respublikanın 23 vilayətinin həyat tərzinə dərinlən bələd olmuşdur.

“Vəsiyyət” şeirinin tərcüməsinə qədər o, neçə-neçə Ukrayna şairinin (İ.Kotlyarevski, L.Ukrainka, İ.Draç, M.Vinçranovski, V. Korotıç və b.) əsərlərini dilimizə orijinaldan birbaşa tərcümə etmişdir.

“Vəsiyyət”ə qədər A.Abdulla hələ 1982-ci ildə böyük Kobzarın əsərlərindən, o cümlədən “Qafqaz” poeməsindən ibarət olan bir kitabı Azərbaycan oxucularına təqdim etmişdir. A.Abdulla digər mütərcimlərdən fərqli olaraq 70-ci illərdən bu günə qədər Ukrayna ədəbiyyatının Azərbaycanda təbliği sahəsində əsaslı rol oynamışdır.

Digər şair-mütərcimlərimiz kimi A.Abdulla öz fərdi poetik fəhmi ilə seçilən fikir sahiblərindəndir. Onun müxtəlif illərdə nəşr etdiyi “Ata yurdu”, “Ağlı-qaralı dünya”, “Üzü dan yerinə”, “Sonsuzluğa gedən karvan”, “Rum-Kırım arası”, “Türk oğlu, türkəm” və s. bu kimi şeirlər və poemalar kitablarının geniş oxucu auditoriyası mövcuddur. A.Abdullanın poeziya yaratma bacarığı onun etnik-genetik şüurundan, xalq sözünə, xalq dilinə, folkloruna vurğunluğundan gəlir. Şeirləri həcmə iri olmasa da, mahiyyətə düşündürücüdür.

(Əvvəli ötən sayımızda)

A.Abdullanın ibarəli ifadələrə məsuliyyətlə yanaşmasını bu sətirlərin müəllifi hələ 1970-ci illərin əvvəllərindən duyub. Məhz həmin dövrlərdə Abbas müəllim bizə M.F.Axundov adına Rus Dili və Ədəbiyyatı İnstitutunda (indiki BSU) Azərbaycan ədəbiyyatından mühazirələr oxuyur, qarşıya çıxan sualları dürüst cavablandırır, hələ həmin dövrlərdə bizə Azərbaycan-Ukrayna ədəbi əlaqələrindən həvəslə danışdı.

Bütün bu qeyd etdiklərimiz tərcümənin həm praktik, həm də nəzəri məsələlərinə dərinlən baxmağı zəruri edir. Bir daha bilinməlidir ki, tərcümə, xüsusilə poetik tərcümə hər hansı bir sözün, söz birləşməsinin, frazanın bir dildən digərinə çevrilməsi demək deyil. Burada xeyli praktik, nəzəri, estetik, psixoloji, milli xarakterli məsələlərin nəzərə alınması mühümdür. Bu müddələrin əksəriyyəti böyük sənətkarların, nəzəriyyəçilərin, estetiklərin, mütərcimlərin fikirlərində dolğun şəkildə əks olunub. Onlardan bir neçəsinə diqqət yönəltməyi zəruri sayırıq.

XX əsr poeziyamızın iftixarı, böyük Səməd Vurğun 1943-cü ildə “Qəlbimin bir hissəsi” adlı məqaləsində yazırdı: “...Bir qrup mütərcimlər dəqiqliyi qoruyur, digərləri dəqiqlikdən kənarlaşmağa çalışır, bununla da, daha çox yaradıcı tərcüməyə üstünlük verirlər. İkinci tipdə daha çox yaradıcı proses var...”

Budur, mən şeirlərimi dəqiq tərcümədə oxuyuram. Əvvəl xoşuma gəlir ki, orada mənim sözlərim, ifadələrim, obrazların saxlanılıb, mütərcimin özündən heç nə əlavə edilməyib: nə artırılmayıb, nə azaldılmayıb. Bu, mənim xoşuma yalnız birinci dəfə oxuyanda gəlir. İkinci dəfə mən onu oxumaq istəmirəm...

Rus tərcüməsində mən öz yazdıqlarımı orijinaldakı kimi görmək istəyirəm”. S.Vurğun burada “Azərbaycan” şeirinin tərcüməsindən, onun populyarlığının sirtindən danışır. Və qeyd edir ki, “Adalisin tərcüməsi hərfi baxımdan dəqiq deyil, lakin orada mənim vətənpərvərliyim, mənim Azərbaycan adlı sevgimin odu var”.

Eyni zamanda şair bunu da qeyd edir ki, “mənim şeirlərimi Aseyev və Adalisin mən yazdığımndan yaxşı tərcümə etməyini də istəmirəm. Mənim bərbəzəyə ehtiyacım yoxdur. Lakin əsl poeziya yaratdıqları üçün onlara minnətdaram”.

Poetik tərcümə

Gözəllik, estetik görüntü, yoxsa adekvatlıq?!

Hesab edirik ki, şair doğru mövqedən çıxış etmişdir. Tərcümə etdiyin şairin yaradıcılığını bəzəmək, gözəlləşdirmək yox, əsl poeziya yaratmağa çalışmaq lazımdır. Əsl poeziya orijinalın əksər xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamaqla onun bütün ünsürlərinin adekvatlığını yaratmalıdır. Belə adekvat tərcüməni biz A.Abdulla kimi şair-mütərcimlərin ortaya qoyduğu nümunələrdə görə bilərik.

Rus nəzəri fikrinin tanınmış nümayəndələrindən olan İ.A.Kaşkin tərcüməni çevrəyə yazılardan birində qeyd edir ki, hər bir təcübəli mütərcim dil sistemləri və estetik normalar uyğun gəlmədiyindən əslin bəzi detallarını başqa şeylərlə əvəz etmək zorunda qalır. Belə olduğu halda o, yalnız əslin imkan verdiyi hədlər daxilində qalmalı, əslin proporsiyalarını qoruyub saxlamalıdır.

K.Çukovski isə mütərcimin orijinal mətni üzərində işinə aşağıdakı rəqursdan yanaşırdı. “Yaxşı mütərcim özgə mətnə baxsa da, öz dilində düşünür, özgə dilin nitq dövryyəsinə tabe olur. Tərcümə zamanı dil həqiqəti ilə yanaşı, sənətin də böyük həqiqətini qoruyur”. Bununla belə böyük praktik və orijinal nəzəriyyəçi K.Çukovski belə bir atalar sözündən də istifadə etmişdi: “Tərcümə qadın kimidir – gözəldirsə sədaqətli, sədaqətdirsə, gözəl deyil”. Doğrudan da, belə yanaşma A.Abdullanın tərcüməsindən başqa digər tərcümələrə şamil oluna bilər. Biz Ə.Cavad, M.Müştəq, M.Rzaquluzadə, S.Rüstəm tərcümələrində T.Şevçenkonun “Vəsiyyət”inin zahiri gözəlliyini görsək də, orijinala adekvat olmadığını şahidi oluruq.

Fikrimizcə, bu sənətə özünü həsr edən, tərcümə işinə girişən hər bir mütərcim poetik tərcüməyə muzey eksponatı kimi yanaşmamalı, müasir oxucunun tələblərinə cavab verməklə, onun dövrü ilə eyni sırada dayanmağını dərinlən dərk etməlidir.

M.Qorki L.M.Kunun ikinci etdiyi tərcümələrlə bağlı aşağıdakıları yazırdı: “Tərcümələriniz mənə uğurlu təsəvvürü yaradır: burada musiqiçilik, şeir sətirinə yetərincə yiyələnmə bilmək bacarığı özünü göstərir. Rus dilinin içindən sanki orijinal müəllifinin temperamentini hiss edirsən - belə şeyləri tərcümələrdə nadir hallarda görmək olur”.

Tərcümə nəzəriyyəsində müxtəlif yollar, priyomlar, prinsiplər və metodikalardan daha yanaşı söhbət getsə də, praktikada biz heç də ortaya qoyulmuş müddələrin bütün hallarda həyata keçirilməsinin şahidi olmuruq. Daha doğrusu, hər mütərcim tərcümə mətninə “öz açarı” ilə daxil olmaq istəyir. Belə olduqda burada bəzən mütərcimin özünün belə gözləmədiyi, nəzərdə tutmadığı hallar ortaya çıxır və belə hallarda bircə sözün, ifadənin tərcüməsindən nəinki tərcümənin, həm də mütərcimin özünün yaradıcı taleyini asılı olur.

onun intonasiasını, strofikasını saxlamağa çalışmalı, hərfilikdən qaçmağa can atmalıdır. T.Şevçenkonun “Vəsiyyət” şeirinin A.Abdulla tərcüməsində biz məhz orijinal müəllifinin intonasiasını eşidirik. A.Abdulla T.Şevçenko şeirinin söz və ifadələrini yox, onların dərin mahiyyətini, əsərdən gələn təəsüratı oxucuya çatdırmağı bacarıb. Başqa sözlə desək, tərcümə zamanı Abbas Abdulla özgə ədəbiyyatla doğma ədəbiyyatı qarşısında məsuliyyət və istedadın nə olduğunu yaxşı nümayiş etdirib.

Deməli, iş prosesində mütərcimin tərcümə etdiyi dili bilməsi amili mühümdür. Bir daha qeyd edirik ki, “Vəsiyyət”in Azərbaycan tərcüməçilərindən Abbas Abdulladan başqa heç biri Ukrayna dilinin fonetik, leksik, morfoloji, sintaktik və üslubi qanunlarını bilmirdi. Tərcümə olunan dilin bütün qatlarına A.Abdullanın dərinlən bələdliyi T.Şevçenkonun “Vəsiyyət” şeirinin tərcüməsi zamanı onun ən tutarlı silahı olmuşdu. Bizə belə gəlir ki, A.Abdulla tərcümənin bütün mətni boyu poetik obrazı, müəllif fikrini, orijinalın ümumi

onun intonasiasını, strofikasını saxlamağa çalışmalı, hərfilikdən qaçmağa can atmalıdır. T.Şevçenkonun “Vəsiyyət” şeirinin A.Abdulla tərcüməsində biz məhz orijinal müəllifinin intonasiasını eşidirik. A.Abdulla T.Şevçenko şeirinin söz və ifadələrini yox, onların dərin mahiyyətini, əsərdən gələn təəsüratı oxucuya çatdırmağı bacarıb. Başqa sözlə desək, tərcümə zamanı Abbas Abdulla özgə ədəbiyyatla doğma ədəbiyyatı qarşısında məsuliyyət və istedadın nə olduğunu yaxşı nümayiş etdirib.

Deməli, iş prosesində mütərcimin tərcümə etdiyi dili bilməsi amili mühümdür. Bir daha qeyd edirik ki, “Vəsiyyət”in Azərbaycan tərcüməçilərindən Abbas Abdulladan başqa heç biri Ukrayna dilinin fonetik, leksik, morfoloji, sintaktik və üslubi qanunlarını bilmirdi. Tərcümə olunan dilin bütün qatlarına A.Abdullanın dərinlən bələdliyi T.Şevçenkonun “Vəsiyyət” şeirinin tərcüməsi zamanı onun ən tutarlı silahı olmuşdu. Bizə belə gəlir ki, A.Abdulla tərcümənin bütün mətni boyu poetik obrazı, müəllif fikrini, orijinalın ümumi

Bizə belə gəlir ki, digər dörd mütərcimdən fərqli olaraq Abbas Abdulla tərcümə olunan dillə tərcümə etdiyi dilin imkanlarına yaxşı bələddir. Tərcümədə hər iki dilin mükəmməl bilinməsi, əlbəttə, ayrıca bir problemdir və onun əsas spektrlərini də ayrıca bir məqalədə işıqlandırmaya ehtiyac var.

Nobel mükafatı laureatı, kolumbiyalı Qabriyel Qarsia Markes bir italyan atalar sözləsinə əsaslanaraq “mütərcim - satqındır” frazasını təkrarlamışdı. Bunu onunla izah etmişdi ki, mütərcim müəllifin fikirlərini səhv təqdim etdikdə satqınlığa yol vermiş olur. Bununla belə italyalı mütərcim və nəzəriyyəçi Marqerita Qvidaççi orijinal mətnlə tərcümə mətni üzərində var-gəl edən mütərcimin daim dilemma qarşısında qaldığını söyləməklə, özünün yaradıcı tərcüməyə üstünlük verdiyini bildirir.

Bizə belə gəlir ki, tərcümə zamanı mütərcim orijinalın əksər xüsusiyyətlərini qorumağa çalışmaq

əhvali-ruhiyyəsini uğurla yarada bilər. Adekvatlığın əldə olunması üçün o, tərcümə mətninə volyuntaristcəsinə yanaşmır, zahiri uyğunluğa can atır, formal məna kontekstinə uyum, Ukrayna şairinin yaradıcılığının milli formasını, poetikasını, sözlü ifadəsini, ritmini, ölçüsünü, qafiyəsini ustalıqla yaradır, sözləri yerli-yersiz səpələmir. Orijinalda olduğu kimi A.Abdulla tərcüməsindən də heç bir sətiri götürmək mümkün deyil. Götürülmüş olsa çoxmərtəbəli bina kimi sətirlərin hamısı uçub tökülər. Bax, bu yaradıcı və adekvat tərcümədir, orijinal oxucu qarşısında tam şəkildə yaranan tərcümədir. Deməli, müəllif tərcümə zamanı gözəllik yaratmaqdan daha çox adekvatlığı diqqət mərkəzində saxlamalıdır.

Fikrimizcə, Ukrayna orijinalının ruhunu, mahiyyətini, məzmununu, formasını və strukturunu, A.Abdulla tərcüməsi daha uğurlu yarada bilər.

Kino, əsl kino insanı dəyişmək, kamilləşdirmək baxımından güclü təsir qüvvəsinə malikdir. Deməli, dünyanı əsl kino xilas edəcək. Çox zaman anlaşılmaqlıqda, mürəkkəbliyə ittiham olunan Tarkovski də kinonun insanlara təsir gücünü bilib və heç vaxt tamaşaçıya kompromisə getməyib. "Kino əyləncə vasitəsi deyil, kinoya baxıb düşünmək, özünü tapmaq, ən dərin qatlara enmək lazımdır" deyib. 24 illik yaradıcılıq fəaliyyəti ərzində o, yalnız 7 film çəkib, ancaq bu filmlərdən hər biri dünya kinosunun klassikası hesab olunub. Rejissorun sözlərinə görə, ruh çağırma seanslarının birində Pasternak onun gözünə görünüb və hələ cavan Tarkovskiye yeddi film çəkəcəyini deyib. Belə mistik hadisələr, məqamlar Andrey Arsenyeviçi bütün həyat və yaradıcılığı boyu izləyib.

Şair oğlu

Tarkovski Volqa sahillərində, Zavrıye kəndində ədəbiyyatçı ailəsində dünyaya göz açıb. Atası Arseniy Aleksandroviç dövrünün tanınmış şairi və tərcüməçisi olub. Damarlarında axan dağstanlı qanı tez-tez özünü biruzə verib, Tarkovskilərin həyat yolu o qədər də asan olmayıb. Anası – Mariya İvanovna Vişnyakova Moskvada dövlət ali ədəbiyyat kurslarında təhsil alıb, elə Arseniy Tarkovski ilə də burada tanış olub. Bir-birini dəliçəsinə sevmə cütlüyün münasibətləri gözlənilmədən pozulub. 1937-ci ildə şair Arseniy Aleksandroviç yeni məhəbbətinə qovuşmaq üçün ailəsini tərk edib. 1941-ci ildə isə könüllü kimi cəbhəyə yollanıb və ağır yaralanaraq bir ayağını itirib. Mariya İvanovna uşaqları ilə birlikdə Moskvaya köçüb, korrektor vəzifəsinə işə düzəlib və təqaüdə çıxana qədər bu vəzifədə çalışıb. 1939-cu ildə Andrey Moskvada 554 saylı məktəbə daxil olub, lakin müharibə yenə də onu uşaqlıq dövrünün keçdiyi və filmlərində öz əksini tapan yerə geri qaytarıb. Anası Andreyi və onun kiçik bacısını qohumlarının yanına Yuryeves əyalətinə aparmalı olub. "Bu, çox çətin bir dövr idi. Həmişə atamın yoxluğunu hiss edirdim. Atam bizi tərk edəndə mənim üç yaşım vardı. Həyat sözün əsl mənasında dözülməz idi. Amma buna baxmayaraq mən həyatda çox şeyə nail olmuşam. Həyatdakı bütün nailiyyətlərimə – rejissor olmağıma görə anama borcluyam" – Andrey o illəri belə xatırlayıb.

1943-cü ildə Tarkovski Andrey Voznesenski ilə birgə təhsil aldığı köhnə məktəbinə qayıdıb. Rejissorun Kinetografiya arxivində saxlanılan məktəb attestatı onun heç bir fənnə həddən artıq aludə olmadığını, dəqiq elmlərə maraq göstərmədiyini, humanitar elmləri məcburi öyrəndiyini göstərir. Andrey ənənəvi incəsənət tərbiyəsi alıb. Səkkiz yaşından o, rayon musiqi məktəbinin fortepiano, yeddinci sinifdə isə rəssamlıq sinfinə daxil olub.

1951-1952-ci illərdə Moskva Şərqişünaslıq İnstitutunun ərəb dili fakültəsində təhsil alan Tarkovski beyin travması aldıqdan sonra təhsilini yarımçıq qoyub. Vaxtının çoxunu küçədə keçirən Andrey anasının təkidi ilə ucqar Turuxanski rayonundakı Qızıl institutunun elmi-tədqiqat ekspedisiyasında kollektor vəzifəsində çalışıb. Bir il ərzində o, Kureyka çayı sahilində işləyib, ağır iş bitən kimi çəkdiyi rəsmlərdə xilas yolu tapıb. Bu bir il Tarkovskinin kinorejissor olmaq qərarını qətiləşdirib.

"Mənə kamera verin, dünyanı dəyişim"

Ekspedisiyadan qayıdan kimi Tarkovski sənədlərini Dövlət Kinetografiya İnstitutuna verib və müvəffəqiyyətlə Mixail İliç Rommun kursuna daxil olub. Sonralar Romm etiraf edib ki, qəbul komissiyası Tarkovski və Vasili Şukşinin adını siyahıdan çıxarıb. Komissiya üzvləri Tarkovskini əsəbi və həddən artıq intelligent olmaqda, Şukşini isə kobudluqda ittiham edib. Təbələrinin intellektinə böyük önəm verən Rommun təkildən sonra qərar dəyişib.

Tarkovskinin təhsil aldığı illər və eləcə də onun erkən yaradıcılıq illəri Xruşov dövrünə təsadüf edib. "Mülayimləşmə" dövrü gənclərə böyük təsir göstərən, Qərb ədəbiyyatı və musiqisini, xarici kinorejissorları, İtalyan neorealizmini və fransız "yeni cərəyanı" tanıdıb. Dostu və həmmüəllif olduğu Andrey Konçalovski ilə birgə Tarkovski Dövlət Film Fondunun arxivinə gedərək Kurosava, Bunyuel, Berqman, Bresson, Midzoquti kimi klassiklərin filmlərini izləyib. Tarkovskinin ilk ekran əsəri - kurs işi olan və Heminqueyinin hekayəsi əsasında çəkilən qısametrajlı "Qatillər" filmi olub.

7 film, 7 mif

1962-ci ildə o, ilk tammətrajlı filmini "İvanın uşaqlığı"nu lentə alıb. Məşhur rejissorlar İncmar Berqman, Kşiştof Keslevski filmi yüksək qiymətləndiriblər. Moskvaya səfəri zamanı Jan Pol Sartr filmin premyerasında iştirak edib. "Andrey Rublyov" tarixi kinodramı ikona təsvirləri çəkən rəssam Andrey Rublyova həsr olunub. Sovet kinosunda ilk dəfə orta əsr Rusiyasının ruhi, dini tərəfinə nəzər salınıb.

Kann festivalının bir neçə mükafatını alan, İsveç, Fransa, Böyük Britaniya ilə müştərək çəkilən "Qurbanvermə" fəlsəfi dramı rejissorun son filmi oldu.

Məhəbbət üçbucağı

Tarkovski iki dəfə ailə həyatı qurub və hər evliliyindən bir oğlu olub. İlk həyat yoldaşı İrme Rauşla o, birinci kursda tanış olub. Rauşa dəliçəsinə aşiq olan rejissor bir il sonra ona evlənmək təklifi edib. Tarkovski oğlunun adını atasının şərəfinə Arseniy qoyub. Lakin körpə-

Rejissorun Larisa ilə evlənməsini bir çox yaxın dostları və qohumları qəbul etməyib. Hətta bu məsələ ilə bağlı Tarkovski öz doğma bacısı ilə dəfələrlə mübahisə edib, münasibətləri korlanıb. Larisanın rejissorun ölümündə ittiham edənlər də əz deyil. Magik qüvvələrə malik olduğunu deyən Larisa rejissoru da buna inandırıb. Dostları ilə söhbət əsnasında rejissor arvadının qara qüvvələrlə yaxınlıq etdiyini, boşansa onu da lənətləyəcəyindən qorxdığını deyib.

Kinonun mistik şairi

nin dünyaya gəlişindən sonra onların ailə həyatı pozulub. Tezliklə Tarkovski "İvanın uşaqlığı" filmində baş rolunu ifa edən aktrisa Valentina Malyavinaya aşiq olub. "Onunla birlikdə olmaq çox çətin idi. Andrey hər zaman məni özününküləşdirmək istəyirdi. Sonra mən operator Pavel Arsenova əmə getdim, o da evləndi. Məndən tez-tez nə üçün onunla ailə qurmadığımı xəbər alırlar. Doğrudur, bir çox gözəl aktrisalar onun filmində çəkilməyi, onunla sevgili olmağı arzu edirdilər. Tarkovskinin ölümündən sonra da onu öz aralarında bölə bilmirdilər. Mən isə istəmədim. Çünki belə ikimiz üçün də asan olacaqdı" deyən aktrisa o günləri belə xatırlayıb.

Cütlüyün münasibətləri Venesiya kinofestivalı zamanı pozulub. Festival yollanan film heyətinin tərkibində əsgər rolunun ifaçısı Andrey Konçalovski də olub. Malyavinanı dəliçəsinə sevmə Tarkovski sevdiyi qadını Konçalovskiye qısqanıb.

"Andrey Rublyov" filminin çəkilişləri başlayan zaman Tarkovskinin bütün həyatı dəyişib. O, ikinci dəfə evlənəcəyi qadın Larisa Kizilova ilə tanış olub. Larisa ömrünün sonuna qədər onunla evli qalıb.

Tarkovskinin növbəti və son sevgisi aktrisa Nataliya Bondarçuk olub. Tanış olanda hər ikisi evli olan cütlüyün münasibətləri çox da uzun çəkməyib. Nataliya isə dahi adlandırıldığı rejissoru unuda bilməyib, depressiyaya düşüb, hətta intihara cəhd edib.

Andrey Tarkovskinin həyatında daha bir qadının olması da güman edilir. Bu "Ayna" filmində çəkilən aktrisa Marqarita Terexova idi. Larisa Kizilovanın qızı Olqa da öz müsahibəsində bunu təsdiqləyib. Lakin aktrisa özü heç vaxt Tarkovski ilə sevgi münasibəti olduğunu açıqlamayıb.

Sürgündə bitən həyat

1982-ci ildə "Nostalgiya" filminin çəkilişləri üçün Tarkovski İtaliyaya yollanıb. 1984-cü ildə film çəkilişləri başa çatdıqdan sonra rejissor vətənə dönməmək qərarına gəlib. "Mənim və mənim yaxınlarımla azab çəkməsinə, alçalmasına səbəb olmuş ölkəmə nə diri, nə də ölü halda qayıtmaq istəyirəm" deyən rejissor Moskvaya qayıtmayacağını açıqlayıb. Tarkovski 1986-cı ildə 54 yaşında Parisdə ağ ciyər xərcəngindən vəfat edib. Ölümə inanmayan rejissor bəlkə də çoxdan arzuladığı real aləmə qədəm qoyub. Qohumlarının və bacısı Mariyanın ısrarına məhəl qoymayan Larisa rejissorun son vəsiyyətini yerinə yetirərək Tarkovskini "Sent Jenevye de Bua" qəbiristanlığında dəfn etməyə nail olub. 1994-cü ildə hazırlanan qəbirüstü abidənin üzərinə "Məlayi görən insan" sözləri yazılıb.

Oğlunun ölüm xəbərini alan və sarsılan Arseniy Aleksandroviç "Öz övladını dəfn etməkdən dəhşətli heç nə yoxdur" deyib.

Rejissorun oğlu Arseniy cərrah peşəsinə yiyələnib. Adası olan babasını son nəfəsinə qədər tək qoymayıb. Rejissorun Larisa Kizilovadan olan oğlu Andrey Florensiyada yaşayır. Rejissorun arxivi məhz buradadır.

Leyla ƏLİYEVƏ

VOA

N 26(35) 10.07.2015

Tamaşaçılar teatri məhkəməyə verdi

Rusiyada tamaşaçılar Novossibirsk Dövlət Akademik Teatrını məhkəməyə veriblər. Onlar teatrdan R.Wagner-in "Tanhauer" operasının "düzgün" versiyasını göstərməyi tələb edirlər.

İddianı izah edən vəkil İnessa Ryabinina deyib ki, tamaşaçılar "Tanhauer" tamaşasına bilet alıblar, amma faktiki olaraq onlara operanın orijinal süjeti ilə üst-üstə düşməyən süjet və surətlər göstərilib. Onların istehlakçı hüquqları pozulub. Rejissor Timofey Kulyabin bəstəkar Vaqnerin bu operasını müasirliyə uyğunlaşdırıb, cəngavər Henry Tanhauseri kinorejissor kimi canlandırıb.

Əvvəlcədən tamaşaçılara operanın orijinalının yox, yeniləşdirilmiş və dəyişdirilmiş versiyasının göstəriləcəyini deyən olmayıb. Yeni quruluşlu tamaşanın və ifadə azadlığının müdafiəsinə bir sıra dirijorlar, kinorejissorlar və teatrların bədii rəhbərləri qoşulublar.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – "Pedro Paramo", Matilda Urrutia – "Pablo Nerudayla yaşanan ömür", "Latın Amerikasının romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminquey – "Qadınısız kişilər", Akutaqava Rünoske – "Tanrıların istehzası", Jasmina Mixayloviç – "Xəzər dənizinin sahillərində", "Serbcə-Azərbaycanca lüğət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymenov – "Az-Ya", "Candles (101 verses)" şeir antologiyası) kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitab.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

"Bitlz" in məşhurluğunun sirri tapıldı

Elm adamları "Bitlz" qrupunun məşhurluğunun əsas səbəbini onların oxuduğu mahnıların mətni ilə izah ediblər. Bu barədə məlumatı "Teleqraf" agentliyi yayıb.

Məlumatda əfsanəvi "Bitlz" qrupunun məşhur olmasının əsas səbəbini onların ifa etdikləri mahnıların 16 faizinin havaya həsr olunduğu qeyd edilir. Oksford Universitetinin alimləri Sauthampton Universitetinin mütəxəssisləri ilə birgə "Bitlz" qrupunun 308 mahnısını təhlil ediblər və onlardan 48-də hava şəraitindən bəhs edildiyi məlum olub.

○ "Kuzenlerim", "Lise defteri", "Eyvah bəbəm" seriallarının məşhur siması Arda Kural bir müddətdir psixoloji gərginliklərdən yaranan şizofreniyadan əziyyət çəkir. Aktyorun qonşuları ondan polisə şikayət ediblər. Buna səbəb isə küçədə yaşamağa başlayan Ardanın onların uşaqlarını qorxutmasıdır.

Bir vaxtlar "Türk kinosunun Leonardo Di Kapriosu" adlandırılan aktyor 2012-ci ildə Ruhi Əsəb Dispanserində müalicə alsada, yenidən əvvəlki vəziyyətinə qayıda bilməyib. Anası ilə birlikdə yaşayan A.Kural ev yiyəsinin tələbi ilə mənzili boşaldıb. Anası ilə dayısının evinə getmək istəməyən Arda boş mənzildə yaşamağa məcbur olub. Lakin qonşular onun paltarlarını yığıqları çamadanlarını binanın həyətinə qoyublar. Bu səbəbdən həyətdə yaşamağa məcbur olan Arda burada qəribə hərəkətləri ilə sakinləri qorxutmağa başlayıb. "Hürriyyət" yazarı ilə danışan Arda Kural haqqında yayılan ölüm xəbərləri haqda isə bunları deyib: "Mən mətbuatı izləmərəm. Yaşayırəm və xoşbəxtəm".

"Türkiyanın Di Kapriosu" küçədə yaşayır

Hollivud aktrisası karyerasına ara verdi...

iki "Oskar" mükafatçısı aktrisa Hilari Suonk atasına baxmaq üçün Hollivuddan gələn rol təkliflərini qəbul etmir.

Britaniyanın "Independent" qəzetinin xəbərinə görə, bir müddət əvvəl ağ ciyəri dəyişdirilən atası Stefan Suonkla birlikdə yaşadığını və ona baxmaq üçün karyerasını bir kənara qoymalı olduğunu söyləyən aktrisa sona qədər atasının yanında olacağını deyib.

"Milyon dollarlıq qız", "Oğlanlar ağlamaz", "P.S. Mən səni sevirəm" kimi məşhur filmlərdə oynayan aktrisa atasının tək baxıcısı olduğunu da vurğulayıb: "Uzun kimi görünəndə, zaman əslində bir göz qırpmında keçib gedir. İmtina etdiyim və "edə bilmərəm" dediyim iş fərsətləri oldu, amma burada olmağımın əsas səbəbi ailəmdir".

***

Bollivud ulduzu Şahid Kapur evlənib. Aktyor yarıyolda nişanlandığı tələbə Mira Racputla ailə qurub.

Sadə bir mərasimlə nikah bağlayan cütüylərin toyu bazar günü olacaq.

Məclisə Şahid Minanın ailə üzvlərinin və Bollivud ulduzlarının qatılacağı açıqlanıb.

... Bollivud aktyoruna evlənib